Föl kell egyenesedni

A döbbenet markolt a lelkekbe, amikor a marosvásárhelyi magyarellenes pogrom képei peregtek a televízióban. A gyilkolás irtózatos pillanatai, a földre terített emberbe gázoló bőszült, vak indulatok láttán újra telítődött félelmetes tartalmával a szó, mely puszta történelmi ismeretként csak üres frázis volt a legtöbb ember számára: pogrom.

A szó orosz eredetű. A fehér és vörös cárok félázsiai Oroszországa ajándékozta meg vele az európai kultúrát... Tudtuk ezt eddig is, azt is, hogy mit jelent, de a látványt legföljebb történelmi filmekből ismerhettük — az ukrán és orosz földön kis zsidó településekre zúduló kozákok gyilkos rohamairól annak idején nem készültek dokumentumfilmek.

Zsidó népünk a dühödt és módszeres gyilkolás nem egy módját szenvedte el történelme folyamán. Megismerhettük a középkori inkvizitorok fanatikus dühét és a vérvád babonájától felizgatott csőcselék dúlását, az oroszországi „fekete századok" fondorlatos uszítása nyomán ránk törő fegyverek és lángok pusztításait és a hitleristák hideg ésszel kitervelt, „racionalizált" tömeggyilkosságait. Ha valaki, úgy mi, magyar zsidók tökéletesen át tudjuk érezni, mit jelent üldözött kisebbségként szembenézni egy fanatizált, vérszomjas tömeggel.

Amikor a leghatározottabban elítéljük a romániai magyarság elleni terrort és fenyegetést, amikor a magyar társadalom egészével és a magyar kormánnyal együtt követeljük a romániai magyarok egyéni és kollektív kisebbségi jogainak feltétlen és sürgős érvényesítését, amikor a nagyhatalmak és az ENSZ felelősségét hangsúlyozzuk és az erdélyi magyarság melletti közbelépésüket tartjuk indokoltnak, akkor nemcsak a humánum parancsolatai vezetnek bennünket, nemcsak a magyar nemzet jogos igényeivel való azonosulás diktálja szavunkat, nemcsak annak a közép-kelet-európai régiónak a békéjét és demokráciáját óhajtjuk szolgálni, amelynek — itt élvén — magunk is részesei vagyunk. Szavunkat azért is fölemeljük a fenyegetett és megtiport magyar kisebbségért, mert mi különösen megtapasztaltuk, mit jelent megtiportan és szorongatva élni.

Vajha az egész magyar társadalom képes lenne úgy átérezni a magyarországi zsidóság tragikus történelmi élményét, amint ez a zsidóság átérzi és felfogja a romániai pogrom iszonyatát. És bár a magyar közvélemény minden tényezője oly világosan látná és átérezné a hasonlóságot a szovjet zsidóság és az erdélyi magyarság helyzete között, ahogyan minden magyar zsidó látni és átérezni képes azt.

Ha így lenne, akkor nem kellett volna Budapest legkülönbözőbb pontjain zsidóellenes feliratokkal találkoznunk a választási kampány második felében. E feliratok gyakorisága, kivitelezésük hasonlósága azt a feltevést érlelhette meg, hogy bűnös kezek által irányított akcióval, egyfajta suttogó propagandahadjárattal van dolgunk. Bármilyen hihetetlen, bárminő szégyenletes, mégis úgy látszik, némelyek nem átallják politika ellenfeleikkel szemben a zsidóellenes érzületet szítani. Vajon ezek mi jogon tartanak igényt bárkinek is az erdélyi magyarok iránti szolidaritására?

Ha a pogromot mindenki egyként ítélné el ebben az országban, akár magyarokra, akár zsidókra zúdul, akkor nem kerülhetett volna sor a pogrom tornyosuló veszélye elől menekülő szovjet zsidók cserbenhagyására, a MALÉV szerződésszegésére. Mert tudnia kell mindenkinek: nem lehet a nemzetek közösségének támogatását kérni az egyik pogrom megfékezésére, és ugyanakkor hátat fordítani a másik pogrom által fenyegetett tízezreknek.

A MALÉV sajtófőnöke úgy vélte, hogy az (időközben részlegesen visszavont) kárhozatos döntés mentségére szól, amikor kijelentette, hogy a magyar légitársaságot semmiféle politikai megfontolás nem vezette, csak a biztonság szempontjaira ügyelt. Ám épp ezzel erősítette meg, hogy elítélendő volt ez a döntés. A pogromveszély elől menekülők megsegítése nem üzleti ügy, nem biztonsági kérdés, hanem elsőrendű politikai kérdés.

Százszor és ezerszer igaza van az erdélyi magyarságnak, amikor azt mondja: elég volt a megalázásból, a jogfosztásból és elég az ígéretekből, követeli jogainak tényleges és azonnali érvényesítését. És mélységesen megértjük azt a marosvásárhelyi vagy kolozsvári magyart, aki elhatározta: többé nem hagyja magát, kimegy az utcára és akár fegyverrel is megvédi magát.

Csak remélni tudjuk, hogy a magyar társadalom is megérti a soraiban élő zsidókat, akik ugyan egészen más, sokkal kedvezőbb helyzetben vannak, mint az erdélyi magyarok, de az antiszemitizmus megalázó megnyilatkozásait végképp megelégelték.

Erdélyi magyar, magyar zsidó egyaránt föl akar egyenesedni. A magyar társadalom szolidaritásáról egyikük sem mondhat le. És ez a szolidaritás akkor lesz hatékony, ha Budapesten át Moszkvától Jeruzsálemig és Tel Avivtól Marosvásárhelyig ível.

Tisztelt Szerkesztőség!

Istentisztelettel egybekötött koszorúzási ünnepséget tartunk az első és második világháború áldozatainak emlékére az erdőtarcsai templomkertben.

Az emléktáblán öt zsidó származású testvérünk is van.

Özv. Gerő Józsefné sz. Schlesinger Hanni.

Özv. Farkas Józsefné sz. Gerő Jolán.

Özv. Forschner Ernőné sz. Mencelesz Etelka, és lányai: Forschner Margit, Forschner Ilonka.

Arra kérem az igen tisztelt szerkesztőséget, segítsenek, hogy valaki képviselje az elhunytakat. Csak van valaki valahol, aki ismerte őket!

Tisztelettel:
Csuka Gyuláné
egyháztanácstag
2177 Erdőtarcsa, Rákóczi u. 14.

Szombat

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata
Megjelenik évente tízszer
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Garay u. 48.
Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440
Telefon: (36--) 1-426-924
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az 1910 Bp., 521—006427—3 sz. számlán

Számonként megvásárolható a TÉKA könyvesboltjaiban, a kiadóhivatalban és az MZSKE rendezvényein
Szerkesztik: *D. Arányi Éva, Fóti Péter, Fürth Éva, Gadó György, Gervai András, Hernádi Miklós (főszerkesztő), Pelle János, Raj Tamás, Vadász Ferenc, Varga Sándor, Zala Tamás*
Műszaki szerkesztő: *Balla Endre*
Lapengedély száma: III. (Kul/174) 1989 HU ISSN 0865—3844
Készült a TÉKA Könyvértékesítő Vállalat nyomdaüzemében
Felelős vezető: Kobl Antal

Ki kit képviseljen?

A KOMMUNISTA DIKTATÚRA végét jelző szabad, s a politikai erőknek egyenlő esélyt biztosító parlamenti választás a magyarországi zsidóság új formájú és tartalmú érdekképviseletének lehetőségét is megteremti. *Formájában* új, mert nem a sztálinista egyházpolitika jegyében fogant és működő Magyar Izraeliták Országos Képviselete delegál automatikusan egy főt a törvényhozásba, hanem remélhetőleg konszenzus alapján választódik ki a képviselő. *Tartalmában* új a képviselet, mert nemzetiségként könyvelik el immár közösségünk ama részét, mely nemzeti kisebbségnek vallja magát, s ez okból a bennünket reprezentáló személy is a magyarországi nemzetiségek képviselői között, s a rájuk vonatkozó eljárási szabályok alapján kerül a Tisztelt Házba. Megszűnik a jelenlegi elképzelés szerint az egyházak és felekezetek joga az Országgyűlésben való részvételre, s legfeljebb pártok listáján, vagy egyéni jelöltként juthat (adott esetben saját programmal) egyházi személyiség a honatyák közé.

Milyen gondokat vet fel az új helyzet a magyarországi zsidóság számára? Vegyük sorra a kérdéseket!

Megszűnik a *de jure felekezeti* alapon álló nem választott képviselet, amely *de facto* az egész *zsidó közösséget* reprezentálta. Új, nemzetiségi alapon álló képviselet formájában jut hely számunkra a Parlamentben, de a népszámláláskor még nem volt *jogi lehetőség* a magukat *zsidó nemzetiségűnek* vallani szándékozók számára. Mégis voltunk, akik nyilatkozatunkkal emellett voksoltunk a számlálóbiztos kérdésére. Szeretném, ha tévednék, de úgy vélem, nem lehettünk félezernél többen, akik a kisebbségi státust választottuk. Március 25-e után *jogilag* csupán ez az elenyésző minoritás jutna mandátumhoz. Lehet, hogy egy újabb felmérés új s nagyobb mértékű eredményt mutatna. (Terjengő hírek szerint kora nyáron lesz kisebbségi népszámlálás, alkalom mindenkinek kifejezni hovatartozását annak veszélye nélkül, hogy ez hátrányára szolgálhasson, tudniillik az adatokat bizalmasan kezelik majd. Úgy legyen!)

Megadatik tehát a *„Kit képvisel a zsidó nemzetiség parlamenti képviselője?"* kérdésre a *jogi* felelet, ám ez a válasz — véleményem szerint — nem kielégítő. Több szempont is közrejátszik abban, hogy tovább kell vezetnünk a gondolatmenetet.

Számomra nem kétséges, zsidónak lenni nem egyszerűen felekezethez tartozást jelent, bár tudom, áttérésel is zsidóvá válhat az ember, de ez elszigetelt része csak a kérdéskomplexumnak. Zsidó teológusok, s a téma kutatói nyilván értőbb módon tudnának állítani, bizonyítani és cáfolni, de én itt és most csupán egyetlen érvet szeretnék felhozni vélt igazam mellett, a Tóra első könyve XII. fejezetének 2. mondatát: „...veeszehá *lögoj* gadol..." — „...És nagy *néppé* teszlek" — mondja az Örökkévaló Ábrahámnak. Nem Istennel érvelek, hanem Mózes I. könyvének, egy *nép* saját *nyelvén* írott, *vallási* vonatkozású, *történeti* munkájának szavaival, amely mű — függetlenül eredetétől — *nem felekezetről*, hanem *népről* szól.

E vargabetű után térjünk vissza jelenünk gondjaihoz. Magától értetődő, mindenki vallhassa magát, aminek akarja. Vannak zsidók, akik félelemből nem jegyeztették magukat zsidóként, van, aki a fentiek ellenére is ragaszkodik ahhoz, hogy ő „magyar nemzetiségű, zsidó felekezetű", van, aki a „negatív identitásmodellt" testesíti meg, mondván: ő „nem magyar és nem is zsidó", s akad, aki csak és kizárólag a „magyar nemzethez tartozó, vallástalan" kategóriájába kísérli gyömöszölni önmagát.

Meggyőződésem: *a zsidó nemzetiségűek parlamenti képviselőjének kizárásos alapon mindazokat képviselnie kell, akik zsidók.* Magától értetődő a képviselet a magukat zsidóknak vallók esetében, s kizárásos alapon a többieknél, akiknek nincs egyéb lehetőségük érdekérvényesítésre, s a múlt a bizonyság arra, hogy *zsidó sorsközösség* érvényesül a bajban. A személyes biztonság megóvása köréig azokra is terjedjen ki a képviselet, akik nem tartják magukat zsidónak, de származásukat tekintve azok. [Nyilván a pártlistán induló, önmagukat zsidónak valló személyiségek — jómagam ugyan pillanatnyilag Raj Tamást (rabbi, történész) tudom ilyennek — szintén képviselnek majd zsidó közösségi érdeket, de „főállású zsidó" képviselő csak egy lesz, ehelyütt tehát csak róla és feladatáról kell szólni.]

A fenti — jórészt teoretikus — fejtegetés, a „kit képvisel" nehéz kérdésre kísérelt válaszadás után, *a második problémakör gyakorlati megoldást igényel.* Mert hogy felelnünk kell — *ki legyen a magyarországi zsidó nemzetiségűek* (s a fentiek értelmében az összzsidóság) *parlamenti képviselője? Kinek a feladata ez? Ki döntsön erről? Mi módon juttassa érvényre akaratát?* Válaszolni kell sürgősen, mert feltehetően e sorok írásától számított egy

Tisztelt Képviselő!

A magyarországi zsidó közösség, melynek lélekszáma 80—100 ezer, a magyar nemzeten és kultúrán belül egy sajátos zsidó kultúrának is hordozója és képviselője. E közösség nagyságát jellemzi, hogy létszáma a magyarországi románok, szerbek és szlovének *együttes létszámának* több mint kétszerese. A magyarországi nemzetiségek legnagyobb része a múlt különböző időszakaiban súlyos üldöztetésnek volt kitéve. A magyarországi zsidó közösséget a második világháború során különösen erős trauma érte. Ezért a mai magyar zsidóság sem egységes, homogén közösség. Vannak, akik csak mint vallást kívánják zsidóságukat megélni, hitfelekezeti keretek között, részben a korábbi diszkrimináció okozta félelmek miatt. Vannak azonban olyan zsidók is, akik magukat nemzetiségnek, etnikumnak vagy nemzeti-etnikai kisebbségnek vallják. E csoport száma egyre növekszik. Ennek oka — többek között — az Izrael állammal közvetlenebbé vált kapcsolattartás lehetősége és a demokratizálódás előrehaladása során a korábbi félelmek oldódása. Elvi alapon azt az álláspontot képviseljük tehát, hogy a többségi nemzetnek és törvényhozásnak e tényt el kell ismernie, annak valamennyi alkotmányos, jogalkotási és jogalkalmazási konzekvenciájával egyetemben.

A magukat nemzeti-etnikai kisebbségnek valló zsidók számára biztosítani kell a kisebbségeket megillető mindazon jogokat, amelyeket egy demokratikus jogállamban a nemzeti-etnikai kisebbségeknek védelmük és fennmaradásuk érdekében elvezniük kell, beleértve a parlamenti képviselet jogát is. Sérelmesnek és diszkriminatívnak tekintjük, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek parlamenti képviseletét biztosítani hivatott törvényjavaslat, amelyet a Kormány az Országgyűlés elé terjeszt, az előzetes tervektől eltérően a kedvezményezettek köréből a magyar zsidóságot kirekesztette. Az *Országos Rabbitanács, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* Elnöksége és a *MIOK* Elnöksége tagjainak nevében bejelentjük azt az igényünket, hogy a Kormány a Nemzetiségi és Eetnikai Kollégium eredeti álláspontjához és az érintett tárcák korábbi egységes koncepciójához térjen vissza, il-

hónapon belül a *választott* személynek már ismertnek kell lennie minden érdekelt előtt. E választás a garancia, hogy bár a képviseltek köre a régi, a képviselet maga új. A döntés a zsidó közélet aktív szervezeteire hárul — más megoldás híján.

Az elmúlt hónapok során a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* két vezetője és dr. Seifert Gézáné és Zoltai Gusztáv *(MIOK)* közlése szerint szervezetük delegátusa részt vett a kormány mellett működő nemzetiségi kollégium ülésein. A még márciusban megalakuló — s a cionista alapon álló szervezeteket és személyeket tömöríteni kívánó *Magyarországi Cionista Szövetség* lényegéből adódóan nemzetiségi alapon áll. Ezek a részinformációk azonban korántsem elegendőek a képviselő kijelöléséhez. (Tegyük fel a nemzetiségi zsidók jelentős része mondjuk nem tagja egyik szervezetnek sem. Elvben lehetséges ez is.) Egy nemzetiségi szövetség létrejötte a magukat így meghatározók tagságával és jelöltállításával elvben tisztázná, gyakorlatilag azonban csak jobban bonyolítaná a helyzetet.

Azt hiszem, *a már meglevő zsidó szervezetek önkorlátozó magatartása és konzultációi jelölhetik ki az utat a személyi kérdés eldöntéséhez.* (Ebben rejlik szerintem a tsiztult magyarországi zsidó szervezeti jövő is. A februárban elindult s a jövőben havonta zajló valamennyi működő zsidó szervezet közötti eszmecserék megteremthetik az alapját a *Magyarországi Zsidó Szervezetek Konzultációs Tanácsának*, ami első lépés lehetne egy laza, de valamennyi mozgalmat, intézményt felölelő szerveződés: a *Magyarországi Zsidó Szervezetek Szövetsége* felé, melyben a tagok teljes autonómiája mellett kifelé közös képviseletet, befelé eredményes koordinációt láthatna el. A jövő az egymás felé tett lépésekben alakulhat csak ki.)

Még az új parlament összehívása előtt tisztáznunk kell a képviselőnek javasolni kívánt személy kilétét. *Egyetlen szervezetünk sem vindikálhatja magának a jelöltállítás kizárólagos jogát!* Olyan köztiszteletben álló személyiségre kellene ruházni a mandátumot, aki nem sározódott be az elmúlt években, s a zsidó szervezetek szégyenteljes csatározásán is felül állt. Mindehhez természetesen az szükségeltetne, hogy ő maga nemzetiségi alapon álljon. (Szívem szerint egy a vallási életben is aktív személyre szavaznék, mert őt talán még szélesebb kör jóváhagyó véleménye támogatná.) Amíg azonban nincs — mert valljuk be: nincs olyan személy, aki mindegyik kritériumnak megfelel, az Olvasó, s az érintettek engedelmével — úgy is, mint valamennyi belföldi zsidó szervezt adó- és díjfizető tagja javaslatot tennék. Meg kellene kérdezni *Konrád Györgyöt:* vállalná-e a megtisztelő, de elfoglaltságot is jelentő képviselőséget? Talán eljut hozzá e javaslat, talán valaki telefont emel, és megkérdezi. Ha nem így történne, vagy nem vállalná a megbizatást, vagy személye valamely követelmény híján nem felelne meg szervezteinknek, ám folytassanak tárgyalásokat, de ne aprózódjék a közjó szervezetek térnyerési törekvéseire! A tárgyalás amúgy is nélkülözhetetlen, mert más nemzetiségi szervezetek (például a cigány kisebbség organizációi) esetében is több jelölő mozgalom, egyesület, szövetség működik, s a lebonyolítás módja az új parlament ez ügyben felállítandó testületével, vagy valamely bizottságával folytatott előzetes megbeszélés.

Hevenyészett e néhány gondolat, sürgető idő és feszült helyzet „eredménye". Március 7-én délutánig, szervezeteink találkozóiáig csak az derült ki, hogy egyikük „a legtöbb személyre", másikuk a nemzetiségi ügyben eddig tett lépéseire, s megint másik ideológiai alapjára tud csak hivatkozni. A javaslatok, az érvek hiányoztak. Mondják, ha rossz a főpróba, sikert hoz az előadás! Hinni akarok ebben, de addig is tetteinkkel kell sürgetnünk közéletünk Messiását.

Mert ha kisstílű szervezeti érdekek hatalmasodnak el, füstjük beborítja közösségünk pislákoló fényét.

1990. március 8. 5750. Ádár hó 11.

Szántó T. Gábor

letve felkérjük a Parlamentet annak biztosítására, hogy a zsidóság mind nemzeti, mind hitfelekezeti kisebbségként intézményes parlamenti képviseletthez jusson.

Elvi alapon azt az álláspontot is képviseljük, hogy a nemzetiséghez tartozás kinyilvánítása az egyének szuverén joga, ezt kötelezővé tenni nem lehet és az izraelita hitfelekezet illetékességi körébe tartozó kérdések sem szenvedhetnek sérelmet. Mint ahogy azt Ön is tudja, a zsidó vallás a nemzethez tartozás gondolatát is magába foglalja, s valószínűleg ez az egyik legfőbb oka, hogy a zsidóság az évszázados üldöztetések ellenére képes volt fennmaradni. Meggyőződésünk, hogy a kisebbségi sors öntudatos vállalása, miként ezt az erdélyi magyarság példája is bizonyítja, a veszélyeztetett helyzetben levő etnikai közösségek túlélésének legfontosabb záloga és biztosítéka.

Budapest, 1990. február

Áldás vagy átok

Mármint az az új törvény, hogy a magyar zsidó — ha önmaga úgy akarja — nemzetiségként határozhatja meg önmagát. A Magyar Rádió február 25-én a Vasárnapi Újság riporterének erre irányuló kérdéseire válaszolt Schőner Alfréd főrabbi, továbbá Rózsa T. Endre, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület ügyvezető elnökségének tagja.

Schőner Alfréd válaszából:

A Magyar Köztársaság törvényhozása ezzel egy demokratikus, a XX. század végéhez méltó törvényt alkotott, hiszen arról, hogy valaki „zsidó nemzetiségű" — hosszú évtizedeken keresztül Magyarországon nem volt szabad beszélni. Most azoknak, akik — teljesen önkéntes alapon — zsidó nemzetiségűként kívánják magukat meghatározni, erre megadja a jogot. Nem jogfosztásról beszélhetünk tehát, hanem éppen ellenkezőleg, a jogok kiterjesztéséről.

Meggyőződésem, hogy e jogok kiterjesztésétől azok félnek, akik nem értik, miről van szó. Az új törvény senki számára nem ír elő kötelező cselekvést és meggyőződésem, nem hogy arcpirító lenne ez a törvény, aminek egyesek tartják, hanem olyan, amely kisimíthatja a homlokot. Hiszen azok a zsidók, akik önmagukat magyar nemzetiségűnek vallják, továbbra is így élhetik meg zsidóságukat, ebbe senkinek nincs és a jövőben sem lehet beleszólása. Szeretnék megnyugtatni minden zsidót, és felelősségem tudatában kijelenteni: a személyi igazolványban a jövőben sem fog szerepelni a tulajdonosának a nemzetisége, vagy vallása. Ez mindenkinek a legbensőbb magánügye marad.

Rózsa T. Endre válaszából:

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tagsága véleménye sem egységes ebben a kérdésben. Tapasztalataink szerint azért, mivel az emberek félnek, a félelem pedig megeszi a lelket. És ez nem csupán a magyar zsidó közösségekre érvényes. Ma már közismert, hogy az 1980-as népszámlálás során — egyelőre ennek adatait ismerjük — a magyarországi szlovákok és németek csupán egyhatoda regisztráltatta magát szlovák, illetve német nemzetiségűnek. Egyébként a zsidóság állásfoglalása azért sem egységes ebben a kérdésben, mert még korosztályok szerint is eltérő tapasztalatokkal rendelkeztünk. Itt vannak közöttünk azok, akik üldözöttként, közvetlen életveszelyben élték meg a Holocaust időszakát, és itt vagyunk mi, akik a Holocaust után születtünk, s akik — mint jómagam — úgy tekintünk Izrael államra, őseink földjére, mint anyaországunkra.

A most született törvény nagyon jó törvény, már csak azért is, mivel a magyar zsidó nemzetiségi lét elismerésével megadja a lehetőséget a zsidó iskolák működéséhez. Azért is tartom tehát nagyon hasznosnak ezt a törvényt, mert a gyermekeim számára hasznos.

Értjük, értjük...

„MIT SZÓLNÁNAK AHHOZ, ha a román sajtó nagy része magyar kézen volna — teszi fel látszatra a románoknak szóló szónoki kérdést Sebestyén Béla a Magyar Fórumban —, ha a tv ernyőjén naponként magukat románnak tettető magyarok néznének rájuk, ha a színház, a film és a tudományos élet magyar mentalitást tükrözne, s közben állandóan a másság tiszteletére oktatgatnák őket. Mit szólna a románság ahhoz, ha az ilyen nyilvánvalóan minden arányérzéket nélkülöző állapot által kiváltott legkisebb reflexiót is a magyarság Reykjaviktól a dél-tengeri szigetekig hangzó üvöltéssel minősítene nemzeti türelmetlenségnek? Valamiféle magyarellenességnek! — Nos, előbb-utóbb az ülepünkbe rúgnának, és akkor teljes joggal. Szerencsére, a magyarság nem törekszik ily képtelen státusra; amit kíván, követel, az ennél sokkal kevesebb — pusztán önmaga akar maradni."

A Magyar Demokrata Fórum hetilapjának idei 9. számában „A másság tisztelete" cím alatt jelent meg az idézett szöveg. A cikk, amelynek része, bevezetőben a magyar nemzetiségi tolerancia évszázados hagyományait szemlélteti néhány citátummal és egy kitüntetett adattal, mely szerint 1850—1910 között az ország lakossága csak 58, míg a zsidó lakosok száma 394 százalékkal nőtt.

A szerző ezután a magyar tolerancia tényeire utalva így kiált fel: „És mindezek után még ma is van, aki bennünket tanítgatna türelemre, aki a közösségi összetartozás-érzés legkisebb moccanására is, 'nacionalizmust' kiált. Tiszteljük a másságot! — ajánlgatják."

A cikk írója most a románságra fordítja a szót, és megállapítja: Erdélyben a románok „nagyar uralom alatt 700 éven át románok maradhattak, s most elvárnák, hogy a magyarság két-három évtized alatt adja föl magát."

Ilyen előzmények után olvasható az itt bevezetőben idézett bekezdés. De ez már aligha a románoknak szól, hiszen a bukaresti tévé képernyőjéről nem tekintenek a nézőre magukat magyarnak tettető románok. És nem a román többség az, mely a magyar kisebbséget „állandóan a másság tiszteletére oktatgatná".

Itt bizony rólunk, magyar zsidókról beszél Sebestyén Béla. Mi vagyunk a címzettjei az intelemnek, hogy „előbb-utóbb az ülepünkbe rúgnak". Bennünket figyelmeztet cikke befejező részében is: „... a másságra való jog nem foglalhatja magába a mi egyéniségünk semmibevételét, ármányos eszközökkel való letiprását". És ezt korántsem azért mondom, mintha találva éreznémagunkat, mintha indokoltnak látnám Sebestyén Béla méltatlankodását. Csakis abból következtetek, hogy az adott összefüggésben más címzettje logikailag nem lehet a szerző intelmeinek. Végtére a cigányokra nem utalhat, ők igazán nem birtokolnak „aránytalanul nagy helyet" a magyar kulturális életben. És nem utal hazai németekre, délszlávokra, szlovákokra sem — az ő kulturális térfoglalásuk nem szokta felmérés vagy vita tárgyát képezni.

A magyar zsidóság kulturális befolyása viszont köztudottan és hosszú évtizedek óta ingerli a társadalom egy részét. Ez a rész valamikor, 1920 előtt vagy az utána való húsz évben magától értetődően megvallotta antiszemita mivoltát. Boldog idők, amikor még egyszerűek voltak a dolgok! A mai bonyolult viszonyok között ilyet nem illik elismerni. Manapság minden antiszemita azzal kezdi, mennyire becsüli és szereti ő a zsidókat. Csak a második vagy harmadik mondatban rukkol elő „méltányos észrevételeivel", amelyek persze mind „tárgyi alapon nyugszanak".

„Tárgyi alapon" le kell szögeznem: A poszt-sztalinista diktatúrák lényege és természete egyáltalán nem igényelte zsidók közreműködését. Részt vettek a kádárizmus gépezetében, művelődéspolitikája kiépítésében és irányításában zsidók is, és nyilván nagyobb számban, mint ez az összlakossághoz mért arányukból következett volna. De a kulturális élet minden területén, a hatalmi gépezettől függetlenül, a legkülönbözőbb politikai színezetű vagy éppen a politikának hátat fordító irányzatokban is jelen voltak és vannak.

Magyarországon — mint a többi kommunista országban is — pártdiktatúra volt, és ezt túlnyomólag nem-zsidók valósították meg. Ez már csak a statisztikai törvényszerűségekből is így adódott. A lényeg szempontjából mellékes, véletlen körülmény, hogy itt vagy amott zsidók ültek-e. Ebben az országban sem Aczél György ottléte határozta meg, hogy egy bürokratikus elité legyen a hatalom — még a kulturális területen sem Zsidó kulturális maffia? Hogy csak egyetlen példát említsek, Bíró Zoltánt sem Aczél, sem más zsidó származású egyén nem ütötte el attól a lehetőségtől, hogy a kádárizmus végképp lehanyatló korszakában az irodalmi élet miniszteriális feje legyen. És nem Eörsi István ajánlotta fel a magyar kulturális miniszternek, hogy távozzék külföldre, ha nem tetszik neki (mi is?, a zsidó diktatúra?), hanem Pozsgay Imre ajánlotta az emigrációt neki.

Hogy mikor melyik funkcionárius kiáltotta ki nacionalista megnyilatkozássá a magyar nemzettudat és nemzeti méltóságérzés valamely jogos megnyilatkozását, arról nincs statisztikai feldolgozás a kezemben. Mi, demokrata magyar zsidók feltétlenül elismerjük és kívánatosnak tartjuk a jogos magyar nemzeti büszkeség megszólalását, a magyar azonosságtudat erősödését. A megszülető demokratikus rendszer teret nyit majd a magyar kultúra különböző színezetű képviselőinek a kibontakozásához — remélhetően minden korábbinál magyobb mértékben. Ebben a magyar kultúrában mi, magyar zsidók sajátos színt és — hisszük — eddigi hozzájárulásunk folytán is mélkülözhetetlen elemet képviselünk. Senkinek a helyét nem foglaljuk el: a kultúra egyetlen területén sincsenek számozott helyek.

Visszautasítunk tehát minden olyan hangot, mely rajtunk és éppen csak rajtunk próbálja számonkérni a bukott diktatúra bűneit és mulasztásait, és amely bennünket a „törzsökös", az „igazi", a „tiszta' magyar kultúrától és mentalitástól idegen elem gyanánt numerus clausus korlátai közé szeretne szorítani. Az „ülepen rúgásról" már nem is beszélve.

G. Gy

Tisztelt Deák Gábor!

A március 2-i Magyar Nemzetben interjú készült Önnel egy — számomra is igen fontos — kérdésről: nemzetiség-e a zsidó kisebbség?

A MZSKE Elnökségének felemás állásfoglalásával (a kérdés eldöntését „a tagság saját lelkiismeretére bízza"), vallamint Önnek azzal a nézetével, hogy úgymond jogokkal jár, ha nemzetiséggé válik a magyarországi zsidóság — nem értek egyet, mint ahogy azzal sem, miszerint hátrányt sem jelent Magyarországon a zsidó nemzetiségi lét. Magyarországon ma németnek, szerbnek stb. lenni többé-kevésbé dicsőség dolga, de egyáltalán nem az a zsidók esetében, még akkor sem, ha elnyerik az etnikum boldog státusát és a vele járó összes jogokat.

Bárcsak tévednék!

Az Ön érvelése ezért — szerintem —, K. P. újságíró szóhasználatával élve: az „új sárga csillag viselése" melletti kiállás.

Én — igen sok okból — nem érzem magam sem kisebbségnek, sem nemzetiségnek, sem pedig a magyarországi zsidóság egyik tagjának, hanem egyszerűen zsidó magyarnak (ha vallásos lennék), de — nyelvem, kultúrám, a magyar történelembe ágyazott „családi történelmem" révén leginkább egyszerűen magyarnak. Még ha Csurka és mások ezt tagadják is.

Legfőképp azonban abban bízom, hogy a felvilágosulás kacskaringós útján most megindúló ország belátható időn belül eljut egy olyan korba, amelyben a nyugati demokráciák már réges-rég élnek, ahol már csak az iskolai történelemkönyvekben találkozhatnak az antiszemitizmus fogalmával.

Szívélyesen üdvözli:

Lénárt György

Játék a tűzzel

MÍG EGYFELŐL megnyugtató nyilatkozatok hangzanak el a demokratikus pártok és vezető személyiségeik részéről, melyek elítélik az antiszemitizmust, másfelől számos olyan cikk is napvilágot látott az utóbbi idők magyar sajtójában, mely épp ezt az elítélendő antiszemitizmust szólaltatta meg és élesztette. Ez a kettősség nehezen tartható. Ideje, hogy a magyar politika formálói — bármely oldalhoz tartozzanak is — egyértelmű magatartást tanúsítsanak, és gondoskodjanak arról, hogy a gyűlölködés ne juthasson szóhoz a tömegkommunikációban.

A magyar zsidóság nem hajlandó többé tudomásul venni, hogy többezres példányszámú lapokban büntetlenül lehet terjeszteni gonosz és ostoba vádakat. És elfogadhatatlan, hogy egyesek valamiféle új — bár burkolt — numerus clausus bevezetését, vagy a zsidó értelmiség más módon történő visszaszorítását igényeljék. Nem békélhetünk meg többé azzal sem, hogy ránk kényszerítsék a dilemmát: vagy feladjuk önmagunkat, vagy ha ragaszkodunk másságunkhoz, akkor idegeneknek nyilvánítanak és megvonják tőlünk a magyar ügyekbe való beleszólás jogát.

Az antiszemita érzületek különböző színvonalon, egyszer kulturált és burkolt formában, másszor („pedagógiai célzattal" között olvasói levél gyanánt) durva és primitív megszövegezésben bukkantak fel a sajtóban. Bár nem mindegy, milyen szándékok vezették a szerkesztőket, amikor antiszemita írásoknak adtak helyet, a lényeg mégsem a szándék, hanem a tény: ezek az írások megjelentek.

Úgy véljük, vannak dolgok, amelyekről nem lehet és nem szabad újra meg újra vitát nyitni. Hogy létezett-e az auschwitzi halálgyár, az nem képezheti vita tárgyát még „tudományos elemzés" formájában sem. Olyan otromba vádaskodás, mint az Úton című debreceni hetilap január 11-i számában közölt „olvasói hozzászólás", még vitavezetői vagy szerkesztői megfontolásokból sem jelenhet meg tisztességes lapban. A zsidóság mivoltát és szerepét megvilágítani a tájékozatlanok előtt a tények ismertetésével lehet, ezt pedig nem a hazugságok és rágalmak csokrának prezentálásával kell kezdeni.

A magyar zsidóság közösségei és szervezetei akcióbizottságot állítottak fel az antiszemitizmus elleni összehangolt fellépés végett. Az ezen belül létrehozott jogászcsoport haladéktalanul fel fog lépni minden esetben, amikor antiszemita sajtóközlemények szerzőivel, az ilyen írásokat publikáló lapok felelős szerkesztőivel szemben bűnvádi vagy sajtójogi eljárásnak van helye. A nyilvánossághoz és az illetékes jogszolgáltató szervekhez fordul akkor is, ha netán elmaradna a hatósági intézkedés a zsidó közösség elleni gyűlöletkeltés büntetőjogilag szankcionálandó eseteiben.

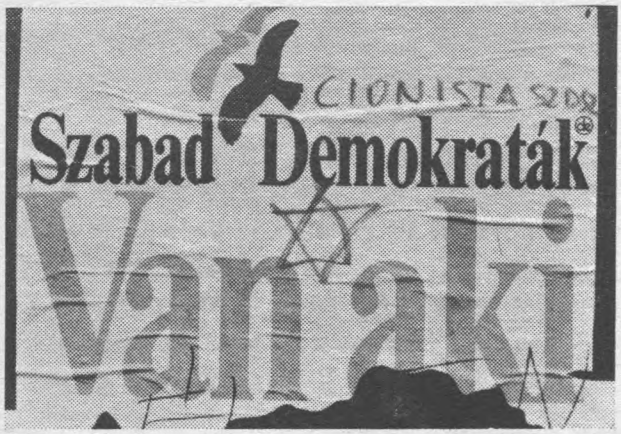
Tudjuk és látjuk, hogy olykor virégnyelven, sőt körmönfont módon fogalmazott írásokban szólal meg a zsidókkal szembeni gyűlölködés. A Szombat olvasói tapasztalhatták, hogy az ilyen írásokkal is szembeszállunk. Szerzőik nem bízhatnak abban, hogy mivel ügyesen kikerülték a büntető törvénykönyv cikkelyeit, majd zavartalanul élvezhetik sikerüket a nekik titokban (vagy talán nyíltan is) tapsolók körében. Gondoskodni fogunk róla, hogy ország-világ előtt megszégyenüljenek.

Nem tűrjük el, hogy egy antidemokratikus kisebbség a magyar nemzet tiszteletet parancsoló jogaival és hazafias érzéseivel visszaélve a húszas évek szellemét próbálja meghonosítani. És ha emiatt a zsidók szellemi terrorjáról panaszkodnak, annál rosszabb nekik.

Szigeti Tamás választási jényképriportja

Legnagyobb ellenségünk, a szociális demagógia

A MAGYAR ZSIDÓSÁG nem tudott s nem tud olyan „bűnöket" elkövetni a ténylegesen vagy látszatra befogadó nemzet ellen, amelyek annyira hatásosan hívnák életre az antiszemitizmust, mint a szociális demagógia. E métely ellen minden erőnkkel küzdeni kell!

A „zsidókérdés", az antiszemitizmus a nagy magyar nemzeti elfojtások körébe tartozott az elmúlt négy évtizedben. Természetes, hogy az elfojtások felszínre törnek, a gyógyítatlan, gyógyulatlan fekélyek felfakadnak, ha az egyén, a társadalom a demokratikus öngyógyítás útjára lép. A diktatúrát követő demokrácia sokkterápiája szinte elkerülhetetlenül — az adott népesség politikai, s egyéb kultúrájától függően! — görcsöket, rángásokat, kómás besüppedettségeket, s a kábult ébredés rángásait, csapkodásait okozza. Csak reménykedhetünk abban, hogy aztán gyógyultabban megnyugszik a nemzettest.

A görcsök, rángások mindig bejáratott útvonalaikat keresik. A magyar történelemben az ön- és közpusztító csapkodásnak jól megszokott íve az antiszemitizmus. Ezt már a legelső csapásoknál is érzékelhettük. A feldolgozatlanság azonnal a demokratikus átalakulás hordalékaként partra veti a „zsidó bűnöket", 1919-től 1945-ön át 1990-ig. A hordalék, a szenny összetétele ismerős, benne éppúgy rétegződik a „zsidó hatalmi törekvés", mint a „szakmák kisajátítása" vagy a „magyar érdekek semmibevétele" stb. E kérdésekről — persze nem ezen a szinten, s nem csőcselékszínvonalú képviselőikkel — lehetne s kellene vitát folytatni, akár még azon az áron is, hogy nem érdemes. Az intellektuális (?) antiszemitizmus talán csökkenthető az értelmes kibeszélések, a politikai kultúra javulása, a demokráciai kiterebélyesedése útján. A „népi antiszemitizmussal" — sima előítéletességgel — pedig mi nem tudunk semmit kezdeni.

Ami ellen igazán küzdhetünk, az a szociális demagógia. Ez ugyanis önmagában a „meg nem gondolt gondolat", amely a társadalomban a patkánykórt terjeszti. Hatalmukat őrző régi gengszterek, hatalomra most törő új próféták meggondolatlan gondolatokat kiáltoznak, amelyek csak a kedélyek felkorbácsolására alkalmasak, mintegy hívójelei a bűnbakképzésnek, a cigány-, a román-, a zsidóellenességnek stb. Árstopot mond az egyik, amely bizony tetszetős, népszerű javaslat; hogy ez rögtöni hiányhoz, sorálláshoz, pazarló felhalmozáshoz, a későbbiekben milliárdokat jelentő árugráshoz vezethet, kit érdekel ez a szociális demagógok közül?! Keveseket is alig. Megint mások erőteljes béremelésről papolnak; a tömeg ujjong — miért ne tenné, hiszen mindenképpen ez a pillanatnyi érdeke —, s az igehirdetők hallgatnak az inflációs spirálról, az árindex ugrásáról, a szegények további elnyomorodásáról, a szociális háló ellehetetlenüléséről, s így tovább. A szociális demagógia csak a kedélyeket képes felkorbácsolni, s még mélyebbre húzni a fölemelkedésben bízó nemzetet. Vállal minden károkozást a népszerűségben való pillanatnyi fürdőzés s a hatalom megőrzésének, megragadásának bűvöletében. Az érzelmi felfűtés pedig nem a legjobb gyógyír sem a demokráciára találásban, sem egy gazdaság, egy társadalom józan, szakszerű, higgadt jobbításában.

A kedélyeiben felkorbácsolt tömeg — vagy annak kevéske felbőszült része — „igaza tudatában" azután nép-nemzeti mélylelkéből azonnal „bevált görcseit hívja elő, az MTV elé megy vagy bármely más helyszínre, ami a tüntetéshez közel esik, s „zsidótlanítani" akarja a területet. A szociális demagógok pedig, mint akik jól végezték dolgukat, autójukba szállnak, s magára hagyják a szociális demagógiájukkal becsapott, attól hangulatilag felszított tömeget. Pedig mindenki tudhatná az örök igazságot: nem az utcára vinni nehéz az embereket, hanem onnan — értelmesen — visszahívni!

Ezért kell küzdenünk — kisebb-nagyobb reménnyel — a szociális demagógia ellen. (Hogy ez mennyire életveszélyes, azt megtanulhattuk a történelemből, a hitlerizmusból.) Vitatkozni kell — s természetesen nem kizárólag a zsidóságnak, a magyar értelmiség, szakértelmiség minden tagjának — a meg nem gondolt gondolatokkal, az ön- és közbecsapásokkal, a hazugságokkal, az önnépszerűsítő hülyeségekkel, a hangulatjátékokkal, mert ezzel nemcsak az antiszemitizmus dühkitöréseinek kisebbítésére nyílhat lehetőség, hanem az egész magyar társadalom felemelkedésére is. S ez nemkülönben az egész magyarság, a magyar zsidóság érdeke.

Fóti Péter

Pelle János:

Szubjektív jegyzetek Ignotus Pálról

HA VAN VALAKI, akiről csak rosszat lehetett olvasni az elmúlt negyven évben, az Ignotus Pál volt. Antikommunizmusát még valahogy elnézték volna a kritikusok és az irodalomtörténészek, hanem a népi írókkal szembeni engesztelhetetlenségét nem bocsátották meg. Ő volt a nagy Kozmopolita, a rém, aki jóvátehetetlen kárt tett a népi és nemzeti értékekben: akkora bűnöket követett el, hogy csak szidni lehetett, kiadni semmiképpen. És most a Múzsák Kiadó gondozásában végre kezünkbe vehetjük a „Csipkerózsá"-t, mely Zsolt Béla hetilapjában, folytatásokban jelent meg. Utolsó részletét 1948. szeptember 16-án közölte a *Haladás*, azzal a soha többé nem teljesülő ígérettel, hogy „Folytatjuk".

Torzóban maradt ez az emlékirat, ahogy Ignotus Pál egész életműve. Ez a tény már eleve zavarba hozza az olvasót, aki képtelen eldönteni, gigantikus politikai pamflethez volt-e szerencséje, vagy irodalomtörténeti memoárhoz. Csak azt érzi biztosan, hogy izgalmas műnek jutott a végére, s sajnálja, hogy nem folytatódik. Egy olyan szerző hagyta hátra, akinek a vtia volt az életeleme, s kétségtelenül beismerte volna tévedéseit, s felülvizsgálta volna igaztalan ítéleteit, ha partnernek, s nem közellenségnek tartják. Erre nem volt semmi esélye: de ő volt olyan makacs, hogy figyelmen kívül hagyja a józan ész megalkuvást sugalló tanácsait.

*

HOGYAN BÍRTA végigverekedni az életét? Mi adott neki erőt, hogy oly keveset ígérő politikai eszméi mellett kiálljon, s fogát összeszorítva küzdjön értük a napi sajtó taposómalmában? Az „utókortárs" teszi fel ezt a szónoki kérdést, akinek hozzá hasonlóan csak annyi adatott, hogy valahol az irodalom peremén eltűrik, hogy hónapról hónapra mondja a magáét.

Ignotus Pál mélységesen igazságtalannak érezte a sorsot, mely osztályrészéül jutott. Apja a *Nyugat* legendás alapítóinak egyike, akitől a folyóirat szerkesztői „diszkréten" megszabadulnak, ekképp érzékeltetvén, hogy a polgári radikalizmust és az 1918-as őszirózsás forradalom eszmék idejétmúltnak és terhesnek érzik.

Ő maga, aki belügyminisztériumi engedéllyel az apja írói nevét veszi fel, csak azért is kitart az elhagyott zászló mellett, s hűséges marad az ideálokhoz, melyek logikusan követ-

A CSALÁDI REGÉNYÚJSÁG a család egész heti kikapcsolódása

Keresse a hírlapárusoknál!

keznek származásából. Egy olyan asszimilálódott zsidó polgári réteg tagjaként nőtt fel, melynek második nemzedéke a századvég és a századelő nagy nemzedékének örökségét akarta folytatni és beteljesíteni, megteremtvén végre a független, demokratikus Magyarországot. Átélte, hogy 1918 októbere, amikor az álmok, ha kiábrándító körülmények között is, de megvalósultak, szégyenné vált. Az, amit dicsőségesnek szántak, az erőszak és a háborús nélkülözések következtében csak rövid közjáték volt, mely előbb a proletárdiktatúrába, majd a román megszállásba és a fehérterrorba torkollott.

Ezzel a tehertétellel kezdett el írni és publikálni az ifjú Ignotus, a művelt és briliánsan szellemes debatter, aki azonban nem remélhette, hogy a keresztény-nemzeti beállítottságú közvéleményt valaha is sikerül maga mellé állítania. A liberális polgárság ekkor, a két világháború között még finanszírozni tudott néhány olyan orgánumot, mely otthont adott írásainak — ilyen volt a *Toll*, a *Magyar Hírlap*, a *Századunk* s néhány hasonló folyóirat és hetilap —, de tisztában kellett lennie azzal, hogy csak afféle utóvédharcot folytat a minden irányból előrenyomuló „ordas eszmékkel" szemben.

*

HŰSÉGES ALKAT volt, kitartott a szellemiség mellett, melyet örökbe kapott. Fix állása soha nem volt, publikált itt és ott, rendkívüli műveltségű, lucidus, de gyakran változó színvonalú írásokat. (Ha még élne, talán a *Szombat*nak is küldene írásokat, tudván, hogy honoráriumot nem kap érte, s ha a lap egyszer fizet majd a cikkekért, az ő közreműködésére bizonnyal nem tart többé igényt.) Nem érdekelte a holnap: belevetette magát az irodalomba és a közéletbe, sebeket osztott és sebeket kapott, s eközben akadt össze egy nálánál is rosszabb természetű zsenivel: József Attilával.

Kettejük vállalkozása, a *Szép szó* ritka tünemény volt a két világháború közötti szellemi életben: nem is élt sokáig. Túl világos elmék írták és szerkesztették (a harmadik meghatározó személyiség Fejtő Ferenc volt). Közülük kettő az országot, a harmadik az életet hagyta el, nem nézhetvén tovább az öncsalás, az akarnokság és a fanatizmus kavalkádját a harmincas évek végének Magyarországán.

Ignotus Pál ekkor keveredett nyílt konfliktusba a népiesek táborával, s harcai nyomán ragadtatta magát olyan kijelentésekre, hogy „aki őstelevényit, őstehetséget, népi őslelket mond, azt pángermán uszítás miatt lecsukatnám".

*

A **NÉPIES-URBÁNUS** ügyben, melynek Ignotus Pál volt (Zsolt Béla mellett) a fővádlottja, úgy tűnik, hogy a történelem bírósága kimondta az ítéletet. Egyes apróbb, becsületsértési perekben elmarasztalta a „bűnösöket", de végeredményben politikailag rehabilitálta őket. Igaz ugyan, hogy Ignotus Pál egyes népies írók megítélésében tévedett, de ki merné állítani, hogy a népi „minőségszocializmus" kontra polgári demokrácia vitában nem neki volt igaza?

Ignotus és az a maroknyi „urbánus" értelmiségi, aki vele együtt következetesen szembeszállt a fasizmussal, amellett kardoskodott, hogy a legégetőbb nemzeti ügyek, mint például a valóban szükséges földreform kedvéért sem lehet megtagadni vagy átmeneti időre zárójelbe tenni az alapvető emberi jogokat, vagyis a parasztságot nem lehet a jórészt zsidó származású polgárság javára „favorizálni". Mert ha a racionális demokrácia sáncait kiürítik, ott az irracionális diktatúra ver tanyát, s az magával hozza a legszörnyebbeket: a háborút, a népirtást, a terrort és az elnyomorodást.

Most már, századunk nyolcvanas éveinek végén, az évezred utolsó évtizedének elején végre le lehet írni azt, amit az „urbánusok" már akkor pontosan láttak: a parasztság felszabadítása, a földosztás csak méz volt a különböző színű diktatúrák madzagján. A szabad, független parasztok hazája nem jött létre sem a harmincas, sem a negyvenes években: az annyit átkozott nagybirtokrendszer a háború és a koalíciós idők zavaros korszaka után termelőszövetkezetek és állami gazdaságok képében támadt föl újra, s az állam még azt a földet is elvette Tiborc utódaitól, ami addig az övék volt.

A magyar parasztság nem a nevében hadabandázók eszméi szerint, hanem jórészt azok ellenére érte el figyelemre méltó eredményeit, melyek révén Magyarország az egyetlen „létező szocialista" országgá vált, mely képes volt megtermelni élelmiszer-szükségletét.

A nemzeti és vörös színekbe burkolózó népboldogítók tönkretették a polgárságot, s évtizedekkel hátráltatták az ipar és a falu modernizációját — valahogy így vonható meg a Magyar Kommunista Párttal szövetséges Nemzeti Parasztpárt 1945 és 1948 közötti politikai harcainak mérlege.

A *Haladás* körül csoportosuló írók tudták ezt, ezért haragudtak olyan engesztelhetetlenül Veres Péterre és Darvas Józsefre, akik szolgálataik jutalmául ugyanazt kapták, amit az ország büntetésül.

*

IGNOTUS PÁL az említett korszakban már csak visszafogottan mert vitatkozni az alig leplezett antiszemitizmust propagáló, kommunista támogatást élvező „népi" demagógiával. Ezért azt a vitatható eljárást követte, hogy a koalíciós idők konfliktusait a harmincas évekbe vetítette vissza s irodalomtörténeti köntösbe burkolta aktuális mondanivalóját.

Meg kell azonban jegyezni: amit Ignotus Pál leír, rendkívül érdekes, s helyenként forrásértékű. Csak sajnálhatjuk, hogy a politika nyomása alatt nemegyszer József Attila ürügyén, indirekt módon vitatkozhatott csak például a dogmatikus kultúrpolitikusokkal.

A „Csipkerózsa" szerzője 1949 nyarán hazajött Londonból haldokló apjához, akinek a temetése után az ÁVH letartóztatta. Összesen hét évet töltött börtönben, s csak 1956-ban szabadult ki.

Ki érti, miért jött haza az az ember, aki már a harmincas évek végén pontosan látta, mi vár az országra, s a fasizmus elől egyszer már emigrált? Nyilvánvalóan tudta, mi folyik az országban, hiszen akkor már az új diktatúra berendezkedett, s már Rajkot is letartóztatták.

Mégis visszatért, mert az apja szimbólum volt a számára. Az öreg Ignotus a *Nyugat*ot képviselte, a demokratikus, polgári Magyarország ígéretét, mely mellett Ignotus Pálnak, aki a fia volt, hitet kellett tennie.

Hazajött, hogy viszontagságos életét rabsággal „színesítse", s elnézze politikai-irodalmi ellenfeleit, amint különböző tekintélyes állásokban terpeszkednek, s mellesleg mint ünnepelt írók fogadják a nemzet megbecsülését.

Itthon megérezhette, amit már Londonban, a magyar követség tisztviselőjeként is bizonyára tudott, hogy rossz oldalra állt, Magyarországon egy ideig sem neki, sem az eszméinek nem terem több fű.

Ritka előrelátó, indulatos és becsületes író volt. 1978-ban halt meg, Nagy-Britanniában. Nincs kizárva, hogy egy íróasztal elfeledett fiókjában az örökösök kéziratot találnak egy borítékban, mely a *Szombat*nak lesz megcímezve . . .

HELYESBÍTÉS

1990/2. számunkban a 10—11. oldalon hibásan közöltük a csehszlovákiai hitközségek közössége új elnökének a nevét. Helyesen: Desider Galski.

*

1990/3. számunk 5. oldalán Pelle János cikkében idézi a Figaro c. francia lapot, mely 1944. augusztusát követően a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségéről vél tudni Erdélyben. Elmulasztottuk megjegyezni, hogy a szervezet neve valójában Magyar Népi Szövetség volt.

*

Itt említjük meg, hogy ugyane szám 4. oldalán „a magyar Le Penről" szóló irás nyomdába adásakor nem tudtuk, hogy szerzője azt az Új Életnek is megküldte, melyben ugyancsak megjelent (márc. 15.). Az akaratlan kettős közlésért olvasóink elnézését kérjük.

Magyar cionizmus

Több szervezet megállapodása alapján jelentették be április elején, hogy az 1949-ben rákényszerített önfeloszlatás után ismét megkezdte szervező munkásságát a Magyarországi Cionista Szövetség. A Goldmark-teremben rendezett ünnepségen részt vett Izraelből **Joe Wernick,** a Cionista Világszövetség szervezési osztályának elnöke és **Rami Kornblum** igazgató, továbbá **dr. Stephen Roth,** európai elnök, **Eliezer Even,** a SZOCHNUT magyarországi képviselője. Helyet foglalt az elnökségben **Slómo Marom,** Izrael nagykövete és **dr. Schöner Alfréd,** a rabbitanács elnöke. És természetesen ott volt az újjászületett mozgalom jelentős számú tagja, az 1930-as, 40-es évek aktivistái mellett a középkorúak, akiktől évtizedeken át megtagadták a szervezkedés jogát, a tinédzserek, akik közül sokan jártak már Erecben, és akik a rendezvény beszédeinek prózáját ivrit nyelvű hazafias dalokkal élénkítették.

Az ünnepséget **Staub Pál,** az MCSZ elnökhelyettese vezette le, elsőként pedig a Cionista Szövetség elnöke, **Engländer Tibor,** aki egyben a Bethlen téri Oneg Sabbat kör vezetője is, tartotta meg előadását. Szenvedélyes és energikus beszédében emlékezett a mozgalom négy évtizeddel ezelőtti felszámolására, a kialudt fáklyákra és eltűnt fáklyavivőkre. Most, az újrakezdést meghirdető összejövetelen mégis megtalálható minden korosztály, bizonyítva, hogy van zsidó jelen Magyarországon! Honnan az erő, amelyből a mozgalom a feltámadást merítette? — tette fel a kérdést Engländer Tibor. A választ három tényezőben jelölte meg.

Az első: a valóság! E században mindig tévedtek azok, akik abban bíztak, hogy ha zsidóságuk feláldozásával megmentik egzisztenciájukat, mi több: életüket. A fájdalmas tény: a keresztény vallásra tért Bocskay-ruhás magyarkodót a világpolgárral együtt hurcolták Auschwitzba és a Duna-parti fegyverek elé. Nem tartotta be az emberek egyenlőségéről hirdetett ígéretét a szocializmus sem. A szónok emlékeztetett a prágai Slánsky-perre, a moszkvai orvosperekre, a Budapesten 1953-ban még csak az előkészületnél tartó, de már letartóztatással járt „cionista összeesküvési ügyre", majd a minden sztálinista államban az „amerikai imperializmus és a cionizmus elleni harc" címén végigsöpört antiszemitizmusra, zsidóellenes gyanakvásra. A zsidók számára a valódi védelmet önmaguk vállalása jelenti!

A Szövetséget feltámasztó második tényező a cionisták különleges hagyománya. Fegyverrel harcoltak 1944—45-ben a náci megszállók és a nyilasok ellen, s ott voltak a jugoszláv és szlovák partizánok soraiban is. A harmadik tényező pedig a cionisták hirdette cél, a mű, vagyis maga a sivatagot megtermékenyítő, máris három és fél millió embernek hazát adó ZSIDÓ ÁLLAM!

A vendégek is üdvözölték a feltámadt Szövetséget. **Slómo Marom,** Izrael budapesti nagykövete elmondta, hogy a nyilas uralom idején gyermekként őt is a cionisták mentették meg. Magyarországon volt még a cionista mozgalom felszámolásakor, s a sors nagy ajándékának tartja, hogy az újrakezdésnél is jelen lehet. Beszélt az Izraelben élő 200 000 magyar ajkúról, s arról, hogy ez az egyetlen ország, ahol zsidósága miatt senkit sem mellőznek, ahol nem tartják őket másnak, idegennek.

Stephen Roth 1990. április elsejét a magyar zsidóság történelmi napjának nevezte, majd azzal foglalkozott, hogy a száz évvel ezelőtt kapott vallási egyenlőséghez meg kell szerezni a nemzetiségi jogokat. Javasolta, hogy a Dohány és Wesselényi utca torkolatát nevezzék el Herzl Tivadar térnek.

A gyűlés után felavatták az 1944-ben híressé vált „Üvegház" Vadász utcai emléktábláját.

A Magyarországi Cionista Szövetség programtervezete

(Kissé rövidítve)

1/a. Mi, a Magyarországi Cionista Szövetség ... a cionista alapokon álló zsidó szervezetek, csoportok, egyének koordinációs szervezete kívánunk lenni ... előmozdítjuk ... zsidó honfitársaink ... hazatérését (alija) Izraelbe.

1/b. A Szövetség kijelenti, hogy a magyarországi zsidóság egy meghatározott részét képviseli, ebből adódóan szorgalmazza a magyarországi zsidóság országos koordinációs képviseletének létrehozását és annak munkájában részt kíván venni.

1/c. ... a zsidóságot saját, nemzeti történelemmel, önálló vallással, nyelvvel, közös kultúrával és hagyományokkal szerveződött népnek tekintjük.

2/a. Meggyőződésünk, hogy a világ különböző részeibe, így Magyarországra szakadt zsidó kisebbségek anyaállama Izrael, ezért deklaráljuk a zsidó államhoz való kötődésünket.

3. A Szövetség a nemzetközi cionista mozgalom részének tekinti magát és kinyilvánítja azt a szándékát, hogy felújítja tagságát a Cionista Világszövetségben.

4. Kijelentjük, hogy a cionizmus a legújabbkori történelem olyan progresszív eszmerendszere, melynek megismertetését a többségi nemzet számára elengedhetetlennek tekintjük, különösen azért, mert az elmúlt hét évtized totalitárius berendezkedései igazságából kifordítva, az antiszemitizmusnak és a mindenkori politikai érdekeknek alárendelve kezelték.

5. A cionizmus nem irányul más nemzetiség vagy nemzet ellen, hanem ... az a célja ..., hogy a szétszóratatásban élő zsidó nép hagyományait, kultúráját és nemzeti egységét megteremtse és megőrizze, továbbá követeli a zsidó nép számára mindazon jogokat, melyek bármely más nemzeti kisebbséget, nemzetet megilletnek.

6. A fentiek értelmében kötelezettségünknek tekintjük, hogy szellemi elődeinket, akik a zsidó nemzeti otthon megteremtéséért, ill. ennek támogatásáért személyes és egzisztenciális szabadságukat kockáztatták és váltak áldozataivá az intoleranciának és értetlenségnek, erkölcsileg, jogilag és politikailag rehabilitáltassuk. Ugyancsak kötelességünknek tekintjük, hogy személyüket, tevékenységüket, gondolataikat zsidó népünkkel megismertessük és az irántuk érzett megbecsülésről tanúbizottságot tegyünk.

7. Munkánk során politikai együttműködést kínálunk mindazon szervezeteknek, melyek sajátos társadalmi státusunkat megértik, elfogadják, és amelyek az alkotmányos demokrácia megteremtéséért szállnak síkra. Együtt kívánunk működni minden zsidó vallási, nemzetiségi vagy kulturális alapon létrejött szerveződéssel, mely működésünkkel, vagy annak meghatározott részével egyetért.

8. Kijelentjük, hogy a Szövetség távol tartja magát mind az izraeli, mind a magyarországi pártpolitikai küzdelmektől.

9. Szükségesnek tartjuk, hogy a rendelkezésünkre álló eszközökkel támogassuk Izrael és Magyarország közeledését, gazdasági és más kapcsolatainak fejlődését. Oldani kívánjuk mindazokat a feszültségeket, melyek Magyarország korábbi kényszerű külpolitikai orientációjából adódtak. Ugyanakkor követeljük a mindenkori demokratikus magyar kormányoktól, hogy azon zsidó honfitársaink számára, akik zsidóságuk megélését Izraelben kívánják, mindennemű politikai és egzisztenciális hátrány okozása nélkül tegyék lehetővé hazatérésüket Izrael földjére.

10. A rendelkezésre álló eszközökkel (előadások, tanfolyamok stb.) ismertetni kívánjuk Izrael Államának

mindennapjait, a sok országból érkezett zsidóság beilleszkedésének gyakorlatát, az izraeli gazdasági, politikai, kulturális élet vonulatait és minden mást, ami az állam életéből érdeklődésre tart számot.

11. A Szövetség egységesen fellép minden, a zsidóságot és Izrael Államot érintő támadással szemben.

Programunk végrehajtásához csatlakozásra szólítjuk fel mindazokat a szervezeteket és személyeket, akik az abban foglaltakat magukévá teszik és azokat elfogadják.

Magyarországi Cionista Szövetség Szervezőbizottsága

Mit jelent ma a cionizmus?

BUDAPESTEN TANÁCSKOZOTT a Cionista Világszövetség Európai Tanácsa az elmúlt hónapban. Az esemény történelmi jelentőségét az adta meg, hogy első alkalommal ülésezett a Cionista Világszövetség valamelyik szerve a Varsói Paktum egyik tagállamának területén. A többnapos ülésszak munkáját dr. Stephen Roth, az Európai Tanács elnöke irányította. A nyugat-európai országok cionista szövetségeseinek képviseletében 2—4 fős delegációk vettek részt. A budapesti tanácskozás megnyitásán Shlomo Marom nagykövet, dr. Schőner Alfréd főrabbi és a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület nevében Rózsa T. Endre köszöntötte az egybegyűlteket. A jeruzsálemi székhelyű Jewish Agencyt dr. Joseph Wernik főrabbi és Rami Kornblum igazgató képviselték.

A magasszintű tanácskozás leszögezte, hogy a modern cionizmus eszmekörét két kikerülhetetlen, *sine qua non* feltétel szabja meg.

1. Izrael Állam a világ bármely pontján élő zsidók anyaországa.

2. A világ bármely pontján élő zsidók az egyetemes zsidó nemzet részét alkotják.

Aki e két feltételt nem fogadja el, az jogtalanul nevezi önmagát cionistának. Hangsúlyozták egyúttal azt is, hogy az *alija* kívánatos, azonban korántsem mindenáron kötelező célja a mai cionizmusnak.

A budapesti tanácskozás időszaka alatt alakult újjá az 1949-ben betiltott Magyarországi Cionista Szövetség, amelynek elnökéül dr. Engländer Tibort választották és a szövetséget az Európai Tanács haladéktalanul felvette tagszervezeteinek sorába. Az ülésszak résztvevői úgy döntöttek, hogy szövetségük szervezete általános korszerűsítést igényel, s munkájában a fiatalabb korosztályoknak, azok kezdeményezéseinek és igényeiknek is helyet kell biztosítaniuk. A cionista tagszervezetek vezetőségei következő együttes ülésszakukat 1990 nyarán rendezik meg, Jeruzsálemben.

— *on* —

A magyar politika és a cionizmus

A KÖZELMÚLTBAN Budapesten járt Stephen J. Roth, a Brit Cionista Szövetség magyarországi származású elnöke, aki az MZSKE vezetőivel beszélgetve elmondta, mit hallott a cionizmus megítéléséről egy szovjet diplomatától. Golicin, a londoni szovjet nagykövetség tanácsosa szerint „a cionizmus elítélése raszszizmus gyanánt az ideológiai háború része volt abban az időben, amikor mindent rossz színben tüntettek föl Izraellel kapcsolatban. Ha most elismerjük Izraelt, mely a világ minden tája felől magához vonzza a zsidókat, akkor az alapját képező ideológiai mozgalmat is el kell ismernünk".

Ezek a szavak tavaly novemberben hangzottak el, sajnos azonban döntő elvi változás azóta sem történt a cionizmus szovjet megítélésében, jóllehet e késlekedés oka immár nem az ideológiában keresendő, hanem a politikai gyakorlatban, a Kreml taktikájában.

Amikor Dan Quayle amerikai alelnök fölszólította a Szovjetuniót, csatlakozzék Amerikához egy olyan javaslat kidolgozásában, mely semmissé nyilvánítaná a cionizmust hazug és szégyenletes módon a raszszizmus egyik válfajaként megbélyegző ENSZ-közgyűlési határozatot (1975.), Petrovszkij szovjet külügyminiszter-helyettes azzal indokolta elzárkózását, hogy a határozat hatályon kívül helyezése „a Közel-Keleten messze túlterjedő konfrontációt okozna és az ENSZ egészére hátrányosan hatna".

(Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy miközben a szovjet kormány a gyakorlati politikában — „Nem moralizálunk!" felkiáltással — tovább is igyekszik hasznot húzni az annak idején szovjet bábáskodással létrejött ENSZ-határozatból, addig belső ellenzékének jobboldali része, a Pamjaty tábora régi jó fasiszta és bolsevista recept szerint a cionista összeesküvés rémmeséjét melegíti fel, és Gorbacsovot a cionisták merényletével ijesztgeti.)

*

MAGYARORSZÁGNAK, nem lévén világhatalom, nincsenek olyan külpolitikai kötöttségei, mint amilyenekre Moszkva hivatkozik. Közel-keleti ambíciói is szerényebbek. És miután a Szovjet nyomása a birodalom gyöngülésével, gondjainak szaporodásával és az egész politikai vonal átértékelésével együtt nyilvánvalóan enyhült, igen indokolt lenne, ha a magyar kormány kezdeményezőleg lépne fel az egykori keleti tömbben az 1975-ös anticionista határozat visszavonásáért. Annál is inkább, mert erre kötelezné az az erkölcsi tartozása is, mely a magyar zsidósággal szemben fennáll a Hatszázezer elpusztítása miatt és a segítség miatt, amit magyar cionisták nyújtottak 1944-ben az antifasiszta magyar ellenállásnak.

De — ismétlem — hagyjuk a morált, csak a gyakorlati megfontolásokat tekintsük. A magyar gazdaságnak érdeke, hogy szorosabb együttműködés alakuljon ki közte és Izrael között. Nem nélkülözheti a nyugati — részben magyarországi származású — zsidó üzletemberek támogatását sem. A mindehhez szükséges demokratikus jó hírét az ország azzal is öregbíthetné, hogy megtagadja a közösséget azzal a sem erkölcsösnek, sem okosnak, sem pedig hasznosnak nem nevezhető határozattal. És erre nem annyira Izraelnek, mint inkább Magyarországnak van szüksége.

Az új miniszterelnöknek elkerülhetetlen feladata lesz, hogy akár Izraelben, akár az ENSZ-ben, akár Budapesten bejelentse: Magyarország visszavonta aláírását a cionizmust elítélő ENSZ-határozat alól.

*

SZÓLNI KELL VÉGÜL a magyarországi cionista mozgalom újraindulása kapcsán belpolitikai kérdésekről is.

A hazai zsidóság nem cionista köreihez intézve a szót, érdemes hangsúlyozni: a cionizmus nyílt megjelenése egy demokráciában nem növelheti az antiszemitizmust. Ha netalán mégis erősödnék ez a kárhozatos érzület, úgy nem a cionista tevékenységet kell visszafogni, hanem a demokráciát kell fejleszteni.

A magyar társadalom nem-zsidó köreihez szólva szükséges rámutatni: a cionizmus nem állítható párba az antiszemitizmussal. Senki sem igényelheti a cionisták visszavonulását és önfelszámolását az antiszemiták visszavonulása és „leszerelése" fejében. A cionizmus ugyanis nem valakik *ellen* irányul, mint az antiszemitizmus, hanem valakik*ért* kíván hatni.

Alaptalan igény lenne az is, hogy a cionisták ne vegyenek vagy ne is vehessenek részt a magyar közéletben. A közéletben minden állampolgár jogosult részt venni, bármilyen nemzetiségűnek vallja magát, ezért a magukat a zsidó nép fiainak valló cionisták sem rekeszthetők ki belőle. Másrészt a közéletben mindenkinek *érdemes* részt vennie, a közügyekkel érdemes törődnie — még akkor is, ha már tudja az időpontot, amikor végleg eltávozik ebből az országból. Ameddig azonban itt van, önmagának, zsidó közösségének és az őt befogadó társadalom egészének tartozik azzal, hogy részt vállal az ország dolgából, gondjából.

A magyar demokrácia kibontakozása eleven és természetes kooperációt hozhat a zsidóság cionista része és a nem-zsidó társadalmi többség között. Ha pedig — amitől az ég óvjon — társadalmi viszonyaink nem kívánatos irányban alakulnának, és mondjuk az 1919-20-ból ismert „kurzus" rajzolódnék ki, a cionizmus fogódzót kínálhat a zsidóknak ahhoz, hogy ne kényszerüljenek elviselni új megaláztatásokat.

G. Gy.

ESSZÉ

Márkus László:

Magyarságtudatom „zavarairól"

A szöveget 1984 májusában az ún. nemzeti tudat tudományos konferencián olvasta fel Csurdi Sándor (kényszernyugdíjazásom miatt). Közlését az ÉS-től az Új Kelet-ig minden sajtótermék eddig elhárította.

A NEMZETI ÉRZÉSSEL és az idegenben (bárhol) élő magyar testvéreink identitásával foglalkozó témák szellemi életünk mindennapi kenyerévé váltak. Fogyasztjuk is rendületlenül — házikenyér gyanánt. Itt se akadály, hogy magasabbak a termelési költségek, hiszen feltételezhetően nagyobb lesz a haszon is.

István, a király, Makkai Sándor újra kiadott történelmi regényei, az y-ok konjunktúrája — hogy csak néhányat említsek — színvallásra sürgetnek. Most már személyes szinten. A személyi igazolványomba iktatott bejegyzés kényszernyugdíjazásomról kodifikálta ugyanis történetírói foglalkozásom megszűnését. Magyarságtudatommal, illetve bizonyos zavaraival kapcsolatos élményeimet azonban közügynek tekintem és néhányat csokorba szedve leteszek a nyilvánosság asztalára. Ízlelje mindenki tetszése szerint mint egy 64 mulatságos esztendőt átélt magyar (?) ember dokumentumként hasznosítható emlékeit.

*

TALÁN 12—13 éves lehettem, harmadik vagy negyedik gimnazista. Villamoson utaztam az Aréna úton (mai Dózsa György út) az Ajtósi Dürer sor irányából az Állatkert felé. Évi diákbérleten volt, oda jártam a Fővárosi könyvtár fiókjába könyvet kölcsönözni és nézni az állatokat. Az egyik mosómedve személyes barátom lett, ha meglátott — erre csaknem naponta sor került —, odajött a rácshoz és egy idő után a kezemet is megnyalta. Ez volt gyermekkorom egyik legnagyobb sikerélménye. S amit most elmesélek — s nem pusztán az idő és hely egybeesése miatt — gyermekkorom legnyomasztóbb emlékei közé tartozik.

A villamos áthaladt a Hősök tere emlékmű előtt. Én a peronon álltam szokásom szerint, mert szüleim konzervatív módon (egyébként ez volt az egyetlen konzervatív attitűd családunkban) arra tanítottak, hogy az ülőhelyek nőknek és öregeknek fenntartandók. Mosómedvémmel várható találkozásomról ábrándoztam, amikor hirtelen fejemről lerepült a diáksapka és felharsant üvöltésszerűen: le a sapkát a hősök emlékműve előtt, te (a jelzőre már nem emlékszem), — majd a folytatás — milyen magyar diák vagy te, vagy nem is vagy magyar? Rémülten és felháborodottan meredtem a bajuszos, vérmes arcba és dadogva azt mondtam: nem tudom, kérem, miről beszél, majd a sapkám után hajoltam. A keresztény és nemzeti hazafi megismételte, most már gúnyos nyomatékkal: Úgy, szóval te nem vagy magyar, nem tiszteled a világháborús magyar hősöket. Tudom, milyen fajta vagy, és büszkén nézett a többiekre, akik a villamoson voltak. Nem emlékszem, hogyan fogadták az utasok az inzultust, de arra igen, hogy senki sem védett meg. Döbbent értetlenséggel és teljesen megalázva szálltam le a villamosról. Úgy éreztem, hogy ami történt, jóvátehetetlen, megbocsáthatatlan és végtelenül igazságtalan. Első pillanatokban még „érdemileg" reagáltak gondolataim az elhangzottakra. Hiszen — azt tudtam —, hogy apám, mint tartalékos főhadnagy szerelt le a háború végén. Erről hallottam otthon — igaz, minden hivalkodás vagy büszkeség nélkül emlékezett apám.

Ez volt életem első találkozása magyarságommal, illetve ennek nyilvános el nem ismerésével. Akkor semmit sem értettem belőle. A későbbi változatos leckék azután gondoskodtak arról, hogy sok oldalról tanulmányozhassam magyarságomat. Egészen mostanáig, kényszernyugdíjazásomig, ami felidézte bennem ezt a nyomasztó első ilyen „témájú" emléket.

Röviddel ezután sokkal didaktikusabb oktatást kaptam — az iskolában. A Szent István Gimnáziumba jártam 8 éven át. Osztályfőnökömről, dr. G. M. hírhedt réme volt a diákoknak. Mondták, hogy jezsuita aktivista, erről biztosat nem tudtam meg soha. Nevelési elve viszont a tanulók önérzetének megtörésén, a vakfegyelmen, a feltétlen tekintélytiszteleten és a besúgás rendszerének tökéletesítésén nyugodott. Kétségtelenül jó iskolának bizonyult számomra, már fiatalon, diákkoromban ízelítőt kaptam a hazai valóságból. G. M. — mai megfogalmazással — izzó labanc magyarságot hirdetett — magyart és németet tanított — magyarság és katolicizmus, Pázmány és Széchenyi, Vaszary Kolos és Herczeg Ferenc voltak ideáljai. Térítő tevékenysége elismerést érdemelt. Az első osztályban 56 diák közül 18 — akkori hivatalos megjelölés szerint — izraelita volt, ezek száma nyolcadikra, az érettségi időpontjáig (még előtte) háromra csökkent. A hiányzók vagy elmentek más iskolába, vagy áttértek a katolikus vallásra. G. M. nem kedvelte a protestánsokat sem, de azoknál ilyen sikert — már ti. a térítést — egyetlen esetben sem tudott elérni. Okát akkor nem kutattam.

Az akkori (1933) iskolai szabályzat az izraelita diákoknak engedélyezte, hogy ünnepeiken távol maradjanak a tanítástól. Nálunk az osztályfőnök óráin, másnap csak az izraelita diákok feleltek. Az előző napon feladott leckéből. A szokásjogi gyakorlat szerint ugyanis osztálytársaiktól megtudakolták a leckét és készültek. Nos, én erre nem voltam hajlandó. Bármilyen hihetetlen, de elvi okból. A megtorlás sem maradt el. S amikor egy alkalommal egy órán az ötödik négyest (ez volt a legrosszabb jegy) írta be könyvébe, elszakadt a húr. Már az első alkalommal, amikor felhívott, közöltem, hogy nem készültem, mert nem voltam előző nap az órán. A tőle megszokott éles, bántó hangon kijelentette: a többiek sem voltak itt, mégis készültek. Mire én: a szabályzat szerint nem vagyok kötelezhető, hogy megkérdezzem a leckét és készüljek, hiszen fel vagyok mentve ezeken a napokon. Mellékesen megjegyzem, hogy teljesen vallástalan, ateista légkörben nőttem fel, a felekezeten kívüliséget 18 éves kor előtt a törvény nem tette lehetővé. Én is csak 18 éves koromban jelentkeztem ki egyházamból, nem tekintve menekülésnek, hiszen ez az állapot akkor már egyet jelentett a zsidó megjelöléssel (1938-at írtunk). Aznapi konfliktusom vége igazgatói megrovás lett. Én ti. tehetetlen dühömben osztályfőnököm elé vágtam a füzetemet.

*

1937—38-ban a bécsi Handelsakademie ún. Abiturientenkurs-ának a hallgatója voltam. Magyarországon ismert származási okok (numerus clausus) miatt nem vettek fel az egyetemre. Nem a legszerencsésebb helyet választottam, mint 1938 márciusában kiderült. Hitler bevonult Ausztriába. Két hét múlva, már ismét folyt az oktatás, egyszerre bejött egy tanár, félbeszakította az órát és bejelentette: névsorolvasás lesz, akinek a nevét mondják, válaszolnia kell: árja-e avagy zsidó.

Elkezdődött a névsorolvasás. A hallgatók akkor már többen SS- vagy SA-formaruhában látogatták az órákat, ők lettek a hangadók. Négyen voltunk magyarok. A névsor szerinti első így válaszolt: nem árja — látszott, hogy szégyenkezik. A tanár a választ nem vette tudomásul és rákérdezett: árja vagy zsi-

dó (Jude). A delikvens (nem sokkal később Ausztráliába vándorolt ki) még nagyobb szégyenkezéssel kimondta: Jude. A következő (közülünk) már így felelt: Mischling (keverék). Az igazság, hogy „szépített" a valóságon, mert „faji" alapon bizony 100%-os zsidónak számított szegény, hiszen csak katolizált, érettségi előtt, hogy az érettségi bizonyítványban már e kedvezőnek hitt megjelölés szerepeljen. Fogadtatása — derék náci kollégáinktól — nem volt kedvezőbb az előbbinél. Ezután került rám a sor és én így válaszoltam: „Sau Jud" (ez volt a nácik bevett megjelölése: kb. büdös zsidó). Végiggondoltam előtte, hogy elkezdhetek akadékoskodni: a magyarok nem árják, meg, hogy mi közük hozzá. És akkor rádöbbentem, miért védekezzek. Az ő értékrendjük szerint én zsidó vagyok és nem hiszem, hogy a magyar államhatalom ez ügyben megvéd engem, hiszen ezért vagyok itt. És bekövetkezett a pillanat, az egyetlen az életemben, amikor a fenti módon „megtagadtam" magyarságomat.

Azután hat év múltán — sok mindent végigcsináltam ezalatt részben kényszerűségből, részben önként — 1944 júliusában, mint munkaszolgálatos Nyugat-Ukrajnában — elég kalandosan — harmadmagammal átszöktem a szovjet hadsereghez. (L. Csendőrségi nyomozókulcs.) Hozzá kell tegyem, hogy szökésünk előtt az élelmiszerraktárból kb. 10 kiló szalonnát „vételeztünk", mielőtt felgyújtották. Sikerült a szökés, fogságba estünk. Összegyűjtöttek többeket, kb. 25—30-an lehettünk. Vegyes társaság volt. A fele munkaszolgálatos. Egy ház (rom) udvarán ültünk a földön. Akkor már a többség legalább egy napja nem evett. Kibontottuk a szalonnát és elkezdtük osztani. Megdöbbentő látvány volt. És akkor egy kis, alacsony munkaszolgálatos odajött, hadarva odasúgta: a magyaroknak ne adjál, osszuk szét mi, zsidók magunk között (mármint hármunk szalonnáját). Elfogott valami émesztő düh és rákiabáltam (pedig a hangos szó sohasem volt szokásom), mi magyarok vagyunk, szétosztjuk, de neked egy falatot sem adunk. Döbbenten nézett rám. Néhai barátom, G. Béla (ereje és bátorsága közismerten élenjáró volt) nyakánál fogva megragadta kollégánkat és arrébb hajította. Meg kell jegyeznem, hogy ő és családja a Keok által 25 éven át nyilvántartott lengyel zsidó volt, már 1941-ben a deportálásból szökött meg. Őrünk odaugrott és ránk fogta géppisztolyát. Az egyik fogoly tudott szlovákul és megnyugtatta őrünket. Mindenkinek adtunk szalonnát — az egyet kivéve. Későbbi partizántársam, D. szakaszvezető bajtársi találkozónkon gyakran emlékezett e számára megdöbbentő esetre. Mint mondotta, Bélát és engem kissé hibbantnak tartottak. De akkor senki sem tiltakozott magyarságtudatunk miatt. Abban a helyzetben úgy éreztem, hogy jóvátettem bécsi „árulásomat".

*

NEM EGYEDÜLI, értelmiségi munkakörben foglalkozatott magyar állampolgár voltam, akit 1957 novemberében átszervezés címen elbocsátottak — egy kulturális intézménytől. Miután rendelkeztem egy egyetemi diplomával és egy megjelent könyvvel (egyetemi doktori disszertáció), megkíséreltem, hogy egy tudományos kutatóintézetben elhelyezést nyerjek. A siker nem látszott könnyűnek. Végül sok viszontagság után, 1958 júliusában megkaptam az értesítést, hogy jelentkezzek, felvettek. Nem hallgathatom el, hogy elbocsátásom valódi oka nem a létszámcsökkentés volt, hanem bizonyos politikai színezetű indítékok... A tudományos intézetbe való bejutásomat sem szellemi teljesítményemnek köszönhettem, hanem „kivételesen" — mondjuk meg nyíltan — személyes összeköttetésnek. Tehát egy régi barátságnak. Pontosabban: fegyverbarátságnak.

Az intézetben az első napon — ahogy a központ személyzeti vezetője kioktatott — az igazgatóhelyettesnél, majd a párttitkárnál jelentkeztem. Az igazgatóhelyettes — azelőtt nem ismertem — zavart nyájassággal fogadott. Miután leültetett, kissé akadozva elkezdte: „nézd, tudom, hogy mindenféle huzavona akadályozta idekerülésedet és ebben én is részes vagyok. Hidd el, ennek semmilyen személyes oka nem volt, de nem akartuk növelni a támadási felületet az intézet ellen azzal, hogy még egy zsidót ideveszünk ebben a helyzetben. Tudod, hogy úgyis ez az egyik fő probléma". Rezzenéstelenül vettem tudomásul a közlést és bementem a párttitkárhoz. Minek részletezzem.. Csaknem ugyanebben a megfogalmazásban ugyanezt mondta. Gyengébbek kedvéért jeleznem kell: az igazgatóhelyettes és a párttitkár is zsidónak számított az 1938-as első zsidótörvény alapján. Igaz, az igazgató akkor már útban volt Palesztina felé. 1965-ben jött haza — tudomásom szerint.

Amikor e közlésüket végighallgattam, felötlött egy múltbeli emlék. 1945-ben a területi bizottság titkára szűkkörű aktíván jelölte ki a vidéki gyűlések szónokait. Valaki felvetett egy nevet, mire a titkár így hárította el: nem lehet, látni rajta, hogy zsidó. Van még néhány hasonló emlékem, de ezúttal nem sorolom őket tovább.

Az essé befejező részét következő számunkban közöljük.

Szilard Gyula: Fali diszek. Fára égetett, festett technika

A Szombat megrendelhető:

IZRAEL: Hadash, P. O. B. 26116, 62160 Tel-Aviv;
Gondos Sándor, P. O. B. 44515, 31333 Haifa;
Lepac, 15. Rambam Str. Tel-Aviv.

Továbbá: NAGY-BRITANNIA Hungarian Book Agency, Mrs. Klara Adams, 87 Sewardstone Road, London E2 9HN; Collet's Holdings Ltd., Denington Estate, Wellingborough Northants, NN8 20QT. AUSZTRÁLIA: Globe Book Co., 702 George St. Sydney NSW 2000 Capital Handbag, 108 Chapel St. Windsor, Vic. 3181. AUSZTRIA: Globus Vertrieb Ausländischer Zeitschriften, Höchstädtplatz 3. A—1206 Wien. BELGIUM: „Du Monde Entier" S. A., 162 Rue du Midi, B—1000 Bruxelles. BRAZÍLIA: Livriria D. Landy Ltda. Rua 7 de Abril 252 01000 Sao Paulo. KANADA: Pannonia Books, P. O. B. 1017, Postal Station „BB" 6 Toronto Ont. M5T 2T8; Hungarian Ikka and Travel Service. 1208 Granville Street Vancouver, B. C. V6z 1M4; Culture Hongroise, Mme Vera Bencze, 6958 Wilderton Ave. Montreal Que. H3S 2M5. DÁNIA: Munksgaard. 35 Norre Sogade, 1016. Copenhagen. NSZK: Kubon und Sagner, Postfach 340108, 8000 München 34 H. und S. Katko, Musica Hungarica, Rümannstrasse 4. 8000 München 40. Frau Ursula Újváry, Titulerstr. 2., 8000 München 81. FINNORSZÁG: Akateeminen Kirjakauppa, Keskuskatu 1, SF 00100 Helsinki 10. FRANCIAORSZÁG: Société Balaton, 12, rue de la Grange-Batelière, 75009 Paris. HOLLANDIA: Faxon Europe B. V. Postbus 197, 1000 AD Amsterdam. NORVÉGIA: Narversen Info-Center. P. O. B. 6125 Etterstadt, 0602 Oslo 6. SVÁJC: Magda Szerday, Teichweg 16.. 4142 Münchenstein. SVÉDORSZÁG: Esselte Tidskriftscentralen, P. O. B. 638, S—101 28 Stockholm, USA: Center of Hungarian Literature. 4418. 16th Avenue, Brooklyn. N. Y. 11204: EBSCO, Industries INC. P. O. Box 1943. Birmingham. Ala. 35201 Framo Publishing, 561 West Diversey Parkway Room 19. Chicago, 111. 60614: Püski-Corvin. 251 E. 82. Street. New York, N. Y. 10028 Otto's Import Store 2320 W. Clark Ave., Burbank. Ca 91506. JAPÁN: Nauka Ltd. 2-30-19 Minami-Ikebukuro, Toshima-ku, Tokyo 171. JUGOSZLÁVIA: Forum. Vojvode Misica broj, 1., 21000 Novi Sad.

Amennyiben a megrendelés a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalatnál (H—1339 Budapest. Pf. 149) történik, az előfizetési díj átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest), a KULTÚRA 024/7 számú számlájára.

Az izraeli Visszatérési törvény

1948. május 14-ikén a jisuv* képviselői Függetlenségi Alapokmányban hirdették meg az Izrael földjén megszületett zsidó állam szuverenitását. A Függetlenségi Alapokmány aláírói arra szólították fel „a szétszóratás valamennyi szórványában élő zsidó népet, hogy alijával** és az országépítésben való részvételével tömörüljön a jisuv köré, és támogassa annak a nagy vállalkozásnak a megvalósulásában, amely nemzedéknek Izrael megváltására irányuló törekvéseit valósítja meg". Izrael Állam parlamentje, a Knesszet 1959-ben Visszatérési törvényben szabályozta a repatriálás kérdéseit. Az alábbiakban ezt a törvényt és annak időközben elfogadott módosításait közöljük:

Az 5710. (1950.) évi Visszatérési törvény,
valamint a törvény 5714. (1954.) és 5730. (1970.) évi módosításai***

I. A repatriálás joga

Minden zsidó jogosult az országba való repatriálásra.

II. A repatriálási engedély

(a) A repatriálás repatriálási engedély alapján történik.

(b) A repatriálási engedélyt meg kell adni minden zsidónak, aki kifejezte szándékát, hogy Izraelben telepszik le, kivéve, ha a belügyminiszter megbizonyosodik arról, hogy az azt kérő:

(1) a zsidó nép ellen tevékenykedik, vagy

(2) veszélyeztetné a közegészséget és az állam biztonságát, vagy

(3) rovott múltú, aki veszélyeztetné a közrendet.

III. Repatriáns igazolvány

(a) Az a zsidó, aki Izraelbe jött, és megérkezése után kifejezte szándékát, hogy itt telepszik le, míg Izraelben van, repatriáns igazolványra jogosult.

(b) A 2. paragrafus (b) cikkelyében részletezettek a repatriáns igazolvány megadására is vonatkoznak, de nem szabad valakit közegészséget veszélyeztetőnek tekinteni, ha betegségében Izraelbe jövetele után betegedett meg.

IV. Lakosok és gyerekek

Minden zsidó, aki az országba a jelen törvény életbe lépése előtt repatriált, és minden zsidó, aki akár a jelen törvény életbe lépése előtt, akár utána született, ugyanolyan elbírálás alá esik, mint az, aki a jelen törvény alapján repatriált.

A családtagok jogai
(5730. évi törvénymódosítás)

(a) A zsidónak a jelen törvény szerinti jogai és a bevándorlónak az 5712. (1952.) évi állampolgársági törvény szerinti jogai, valamint a repatriálónak minden más törvényes rendelkezés szerinti jogai a zsidó gyermekét és unokáját, a zsidó házastársát, a zsidó gyermekének és unokájának házastársát is megilletik, kivéve azt az embert, aki zsidó volt, de vallását megváltoztatta.

(b) Nem változtat ezen az sem, hogy a zsidó, akire hivatkozva az (a) alpont szerinti jogot igénylik, még életben van-e vagy nincs, repatriált-e az országba vagy nem.

(c) A jelen törvényben vagy a jelen törvény szerint, vagy az (a) alcikkelyben említett törvényes rendelkezések szerint a zsidóval kapcsolatban meghatározott rendszabályok és feltételek arra is vonatkoznak, aki a jogot az (a) alcikkely alapján igényli.

Meghatározás
(5730. évi törvénymódosítás)

A jelen törvény szempontjából „zsidó" az, aki zsidó anyától született vagy a zsidóságba betért, és nem más vallású.

V. Végrehajtás és szabályozások
(5714. és 5730. évi törvénymódosítások)

A jelen törvény végrehajtásával a belügyminiszter van megbízva, és ő jogosult szabályozni mindent, ami a végrehajtásra, valamint a repatriálási engedély és a repatriáns igazolvány 18 éven aluli fiatalkorúaknak való megadására vonatkozik. A IVa. és a IVb. cikkelyeket érintő módosításokat a Knesszet alkotmányügyi, jogi és igazságügyi bizottságának jóvá kell hagynia.

Joszef Sprincák
a Knesszet elnöke,
az államelnök helyettese

Dávid Ben-Gurion
miniszterelnök

Mose Sapiro
repatriálásügyi miniszter

Jegyzet

* A palesztínai brit mandátum zsidó lakossága.

** Repatriálás.

*** 5710. évi törvénytár, 159. oldal; 5714. évi törvénytár, 174. oldal; 5730. évi törvénytár, 34. oldal (héberül).

Bevezette és fordította:
Holländer György

Elítéltek egy gyalázkodót

Egy év szabadságvesztésre ítélte egy gráci esküdtbíróság Herbert Schweiger volt SS-Untersturmführert (hadnagyot), mert a nemzetiszocializmus újjáélesztése érdekében tevékenykedett. 1988 végén mintegy ezer példányban brosúrát adott ki a Waldheim-ügyről, és ebben azt állította, hogy „az emberiség történelmének legnagyobb hazugsága" az, hogy a hitleri Harmadik Birodalomban a zsidókat elpusztították. Német földön ez nem történt meg, és gázkamrák sem léteztek — hirdette a kivénhedt SS-legény.

A bíróság elutasította a védőnek azt az indítványát, hogy majd bebizonyítja védence igazát.

A kiszabott büntetésből kilenc hónapot három évi próbaidőre felfüggesztettek, a letöltendő három hónapot pedig a vizsgálati fogsággal kitöltöttnek vették. Így Schweiger az ítélethirdetés után szabadon távozhatott. Elvbarátai, akik egy része autóbuszokon utazott Grácba, üdvrivalgással fogadták, és ellénekelték a „Deutschland, Deutschland über alles"-t.

Ausztria kormánya jóvátételt fizet az osztrák zsidóknak

Az osztrák pénzügyminisztérium szóvivője közölte, hogy a kormány öt év alatt 300 millió schillinget szándékszik fizetni a hitlerizmus ausztriai zsidó áldozatainak. Az erre vonatkozó kormányhatározatot hamarosan közzé teszik.

Az idén 50, a következő három évben egyenként 60, az ötödik évben pedig 70 milliót folyósítanak. A pénzt nem egyes személyeknek adják, hanem elsősorban szociális intézményeknek, amelyekben idős embereket gondoznak. Az érintett személyek legtöbbje ugyanis ma már 80—85 éves. A Jewish Claims Conference on Austria, vagyis az Ausztriával szembeni zsidó igényeket képviselő nemzetközi szervezet állítja össze a javadalmazásban részesítendő zsidó intézmények listáját. Ezek javarészt az Egyesült Államokban és Izraelben működő szociális otthonok és gondozóintézetek lesznek.

Már Kelet-Berlin sem vonja ki magát a holocaust miatt a németeket terhelő felelősség alól

Hans Modrow, az NDK (időközben tisztéből távozott) miniszterelnöke levelet küldött Edgar Bronfmannak, a Zsidó Világkongresszus elnökének, amelyben többek között ez áll:

„Kormányom elismeri valamennyi német felelősségét a múltért, mely tanúja volt a zsidó nép ellen borzalmas bűnöket elkövető hitleri fasizmus előretörésének."

Keletnémet vezetés eddig még sohasem mondta ki ilyen egyértelműen, hogy Hitler tetteiért nem lehet egyedül az NSZK-ra hárítani a felelősséget.

Emlékmű a spanyol polgárháború zsidó hőseinek

Március 25-én a barcelónai Zsidóhegyen (Mont Juich) felavatják a Spanyolországban a fasizmus ellen harcolt nemzetközi brigádok zsidó katonáinak emlékművét. A harmincötezer „internacionalista" között hétezer zsidó volt.

Az emlékmű gránitoszlopán idézetek olvashatók Hájim Herzogtól, Izrael mai elnökétől és Luigi Longótól, a nemzetközi brigádok egykori főfelügyelőjétől, az Olasz Kommunista Párt későbbi főtitkárától.

Az emlékmű felállítását Dov Liebermann, az antifasiszta ellenállás egyik, Belgiumban élő résztvevője kezdeményezte.

Emberi jogok...

... Irakban

Január 10. és 23. között az iraki hadsereg mészárlást rendezett Irak déli részén, egy jobbára síiták lakta területen. Az Amnesty International információi szerint a katonaság harmincnál több falut támadott meg. Az akció célja hihetőleg katonaszökevények kézrekerítése volt, akik a Tigris és az Eufrátes alsó szakaszánál elterülő mocsaras vidéken lappangtak évek óta. Az Iraki Emberijogi Társaság tízezerre becsülte a katonai akció során meghaltak és megsebesültek számát. Több mint tízezren hajléktalanná váltak.

A Kurdisztáni Hazafias Unió nevű iraki ellenzéki szervezet Londonban közzétett nyilatkozata egy másik iraki katonai akcióról szól: az ország északnyugati részén katonai helikopterek tűz alá vettek és megöltek hatvan kurd halászt.

... Algériában

Az észak-afrikai ország fővárosa ötvenezres tüntetés színhelye volt január végén: a berberek mozdultak meg kulturális jogaikért. Az autóbuszokon és vonaton odasereglett tömeg elsősorban azt követelte, hogy minden algériai egyetemen létesüljön intézet a berber nyelvek tanulmányozására. Az is elhangzott, hogy az állami tömegtájékoztatás adjon nagyobb teret a berber kultúrának.

Izraelnek el kell tűnnie!

– hangoztatja még mindig a líbiai diktátor

Moammer Ghadhafi ezredes, „a líbiai forradalom vezére" sajtótájékoztatón fogadta a nemzetközi sajtó munkatársait Tripoli peremén, az egyik kaszárnya udvarán álló nagy elnöki sátorban. Ez alkalommal — még januárban — hosszan fejtegette külpolitikai elgondolásait, melyekről itt a Neue Zürcher Zeitung nyomán közlünk összefoglalót.

A kelet-európai forradalmak kapcsán Ghadhafi kijelentette: már régen megmondta, hogy a berlini falnak el kell tűnnie. Szerencsét kívánt a kelet-európai országoknak, de intette őket, ne kötelezzék el magukat a „hamis demokrácia" nyugati rendszere mellett. Ez éppúgy csődöt mondott, mint a kommunizmus, a megoldás pedig nem más, mint az a világkormány, amelynek létrejöttéről az ő Zöld Könyve tartalmaz tételeket.

A Jaltában megszabott rendet Európa keleti felén most felszámolják — folytatta Ghadhafi —, ámde az izraeli állam is e rend produktuma. Ezért hát fel kell és fel is fogják számolni. Nem a muzulmánok, hanem a keresztények üldözték a zsidók részvétre érdemes vallási közösségét, ők késztették kivándorlásra Palesztinába. A kereszt, amit a keresztények a nyakukban viselnek, annak a jele — állította az ezredes —, hogy még mindig nem bocsátottak meg a zsidóknak. Az igazságtalanságot, ami a zsidókat kivándorlásra indította és mai politikai vezetőik uralma alá hajtotta, és ami a szovjet zsidókat még ma is előzi hazájukból, azzal kell jóvátenni, hogy lehetővé teszik számukra a visszatérést az országokba, ahol hazájuk volt. Ghadhafi azt állította, hogy a muzulmánok készek visszafogadni az országokból származó zsidókat.

Ha majd ez megtörténik, akkor a palesztinok is visszatérhetnek az országba, amely az övék, őket illeti meg, és amelyből azok üldözték el őket, akik ennek az országnak egyes részeit kétezer évvel ezelőtt lakták.

Elfogadna-e Ghadhafi olyan békés rendezést, amelyet Izrael és a PFSZ valósítana meg? — kérdezték az újságírók. A válasz: Nem, mert Izrael a kétszáz rakétájával és az ezekhez tartozó atomtöltetű robbanófejekkel túlságosan veszélyes az arab világ számára, semhogy mint állam fennmaradhatna.

Arab államok különböző tömörüléseiről szólva (és ezek egyikéhez, a maghrebihez tartozik Líbia is) Ghadhafi csalódottságának adott hangot a maghrebi unió eddigi eredményei láttán, és hangsúlyozta, hogy célja továbbra is a teljes arab egység.

Harmadik fő külpolitikai kérdéscsoportként a Távol-Kelet problémáit említette a líbiai vezető. A második világháború következményeit Japán térségében is el kell takarítani. Japánnak jogot kell kapnia saját hadserege korlátozások nélküli kiépítésére. A Szovjetunió tartozik visszaadni a japánoknak a Kurili szigeteket.

A líbiai belpolitikában és gazdasági életben tapasztalható enyhülés, valamint külpolitikai téren Líbia közeledése Csádhoz és Egyiptomhoz, két régi ellenfeléhez, aligha jelent mást, mint taktikai lépéseket — összegezi a tekintélyes svájci lap szemleírója. Ghadhafi kitart eddigi stratégiai irányvonala mellett, és ha kissé visszahúzódik, csak azért teszi, hogy nagyobbat ugorhasson. Célja: a Harmadik Világ forradalma a Zöld Könyv értelmében, valamint az arab egység megteremtése és Izrael Állam likvidálása.

— *ó*

Az intifáda költségei

Az izraeli Bank Hapoalim tavaly év végén közzétett jelentése szerint az intifáda (a palesztinok ellenállási mozgalma az izraeli igazgatás alá vont területeken) két év alatt közel egymilliárd dollárjába került a zsidó államnak. Ez a veszteség nem egyenlő arányban oszlik meg 1988 és 1989 között: tavaly előtt mintegy 600 millió dollárt tett ki, tavaly viszont csökkent, mert sok izraeli vállalat más piacot talált azon árui számára, amelyeket eladdig a nyugati partvidéken vagy a gázai övezetben hozott forgalomba. Az idegenforgalom veszteségei szintén mérséklődtek valamelyest (5 százalékkal) 1989-ben az előző évihez képest.

Ez év elején a megszállt területekre irányuló izraeli kivitel 17 százalékkal maradt el az 1987-es szinttől, ami annak tudható be, hogy a palesztin lakosság egy része bojkottálja az izraeli árukat.

A Bank Hapoalim becslése szerint évi 160 millió dollárt is elérhet az a többletköltség, amit az intifáda elleni küzdelem okoz az izraeli hadseregnek.

A zsidóverők mögött a KGB áll

Nem titok: az oroszországi Pamjaty (Emlékezet) mozgalomnak nagyon jó kapcsolatai vannak a szovjet titkosszolgálathoz (KGB) és a peresztrojka pártközpontbeli fékezőihez. A Pamjaty tüntetéseit jól megvédelmezik a rendőrök.

Néhány folyóirat, így a nagy példányszámú Nas Szovremennyik (Kortárs) és a Molodaja Gvargyija (Ifjú Gárda) nyíltan zsidógyűlölő írásokat közöl. Az utóbbiban, mely pedig a Komszomol lapja, olyan illusztráció jelent meg nemrég, mely a legszennyesebb hitlerista kiadványnak is díszére vált volna: a rajzon vértenger látható, melyen zsidók jól felfegyverzett csoportja győzelmét ünnepli, miközben Oroszország templomaival együtt elsüllyed benne.

Látva a hatóságok tétlenségét a Pamjaty üzelmeivel szemben, az antiszemiták még inkább nekibátorodnak. Hónapokig terjesztettek egy „programot", amelyben azt követelték, hogy a zsidóknak tiltsák meg tudományos fokozatok megszerzését, a belépést a Kommunista Pártba, továbbá azt kívánták, hogy ne lehessen beválasztani őket a helyi tanácsokba, sem vezető állami tisztségekbe helyezni. Csak a glasznosztyval nyakasan rokonszenvező és a törvénytelenségek ellen keményen tiltakozó Lityeraturnaja Gazeta, Moszkovszkije Novosztyi és Ogonyok nyomására szánta el magát a moszkvai államügyészség valamikor február végén, hogy vizsgálatot indít a Pamjaty ellen.

A törvényadta eszközök rendelkezésre állnak: a szovjet alkotmány 74. cikkelye büntetendőnek mondja a nemzeti és faji gyűlöletkeltést. Ezt azonban még nem alkalmazták zsidók javára. És az antiszemitizmus hivatalosan még mindig tilalmas téma.

— Az már magában véve is botrányos, hogy engednek az antiszemitizmusnak — mondja Vitalij Korotyics, az Ogonyok főszerkesztője, aki a Legfelsőbb Tanács tagjaként már hónapokkal korábban petíciót nyújtott be Gorbacsovhoz, intézkedéseket kérve az antiszemitizmus ellen. Ezt kétszáz képviselő támogatta, Gorbacsov azonban mindeddig nem válaszolt rá. Állhatatosan hallgat, noha egyre világosabban látszik, hogy az antiszemitizmus hovatovább egyik fő fegyvere lesz ellenfeleinek.

Korotyics szerint a tény, hogy a petíciót egyáltalán megfogalmazták, valamint az, hogy a válasz még mindig várat magára, egy nagy küzdelem két elemét képezi. Az ország ebek harmincadára jut, és az emberek azt kérdezik, ki tehet erről. Természetesen a politikai vezetés. Így hát el kell terelni róla a figyelmet. Oroszországban pedig ilyenkor hagyományosan az értelmiségiekre, a diákokra és a zsidókra mutogatnak.

Az Ogonyok kétségkívül a glasznoszty leghangosabb harsonája a szovjet sajtóban, Korotyics pedig egyike azoknak az igaz értelmiségieknek, újságíróknak, akik most e jelenségtől megriadva belépnek a küzdelembe. Ilyen ember a leningrádi írónő, Nyina Katerli is, aki a Hazafi nevű mozgalom ottani vezetőjével, Alekszandr Romanyenkóval szállt perbe, és bíróság előtt kívánja bebizonyítani, hogy Romanyenkónak A cionizmus című könyve hosszú részleteket szó szerint vett át hitlerista kiadványokból.

A per még nem ért véget, de Romanyenkónak jól áll a szénája, hiszen tudja: a leningrádi pártbizottság őt védi. Könyve ennek a kiadójánál jelent meg négy évvel ezelőtt.

Romanyenko, a kitüntetésekkel elhalmozott egykori katona az SZKP aktív tagja, aki szereti a nyilvános fellépéseket. A bírósági tárgyalásokon kisebb csapatra való lelkes híve támogatja, akik az ő könyvével a kezükben integetnek feléje. Romanyenko utcai tüntetései „a fasiszta cionisták" elleni paranoid gyűlölet megnyilvánulásai.

Leningrád a szovjetunióbeli politikai antiszemitizmus központja, a szélsőjobb legerősebb bástyája. Itt a Pamjaty elérte, ami másutt még nem sikerült neki: hivatalosan elismerték és társadalmi szervezet gyanánt nyilvántartásba vették. Ez igen fontos fejlemény volt, és csak magas protekcióval volt lehetséges.

— Tolsztoj azt mondta egyszer, hogy a nacionalizmus a gazemberek utolsó menedéke — magyarázza Genrih Rabkin, egy 65 év körüli, asszimilált zsidó író, aki tökéletesen otthonos az orosz nyelvben és kultúrában. — A Pamjaty emberei gazfickók, akiket más gazfickók támogatnak. És ezek nem mások, mint a mi leningrádi hatóságaink meg a megyei pártbizottság.

Rabkin azt mondja, sehol másutt nem szeretne élni, csak a számára oly kedves Leningrádban, azonban most fél. A szovjet zsidóságnak ahhoz a nagy többségéhez tartozik, amelynek számára kizárólag negatív tapasztalatokkal járt a véletlen, hogy épp zsidónak születtek. Akárcsak mások, ő sem térhetett ki a megvetés, a hátrányos megkülönböztetések elől, amelyek hol erősebben, hol gyöngébben érték, mindig a politikai időjárás szerint.

A Szovjetunióban a zsidók nemzetnek minősülnek, és akinek az anyja meg az apja zsidó, annak minden igazolványában, személyi okmányában ott áll a bejegyzés az 5. pontnál: Nemzetisége: zsidó". Ezen múlik aztán, milyen iskolába veszik fel, milyen állást kap, hogyan jut lakáshoz és miképp alakul karrierje. Ez az 5. pont alatti bejegyzés nagyon kellemetlen lehet, ha rendőr igazoltatja az embert.

— Nehéz azt elmondani, mit is jelent zsidónak lenni a Szovjetunióban — folytatja Rabkin. — Fiatal koromban, a háború után Kijevben laktam. Volt ott egy repülőiskola, és arról álmodoztam, hogy pilóta leszek. Csakhogy nem vettek fel. Egy ismerősöm tanácsára „elveszítettem" a személyi igazolványomat, és szereztem egy újat, amely oroszoknak tüntetett fel. Így aztán bekerültem. Pilóta ugyan így sem lett belőlem, de kénytelen voltam húsz éven át eltitkolni a zsidó voltomat. Utálatos érzés volt, árulónak éreztem magam. Végül sikerült „visszairatkoznom".

Rabkin esete kivételes ezzel a végkifejlettel: sokezren vannak, akik takargatják származásukat. Mert bár az utóbbi években enyhültek a megalázó korlátozások és habár hivatalosan nincs „numerus clausus", vannak szakmák és pályák, amelyekhez csak igen korlátozott számban engedik hozzáférni a zsidókat. Ilyen az elektrotechnika, a hírközlés, az idegenforgalom, a közigazgatás.

A zsidógyűlölet új hulláma pánikot keltett a szovjet zsidóságban. Mindennaposak a zsidók elleni tettlegességek. Moszkvában az amerikai nagykövetség előtt sorbanállnak a kivándorolni szándékozók. — Engem és a barátnőmet az utcán támadtak meg — meséli egy harkovi férfi —, úgy megvertek, hogy két hétig kezeltek utána a kórházban. És tudja, mire ítélték őket? Ötven rubel bírságra. Egy másik sorbanálló megtoldja: Két lépésnyire a Vörös tértől vertek meg. A rendőr is látta, de félrenézett.

A glasznoszty és a demokratizálás örve alatt elszabadult soviniszták ma azt tesznek, amit akarnak. „Üssétek a zsidókat, mentsétek meg Oroszországot!" — ez a jelszavuk.

(A bécsi Arbeiter Zeitung nyomán)

Lehet-e hinni?

A POLITIKAI JOBBOLDALHOZ húzó izraeli választópolgárok azzal utasítják el az önálló palesztin állam követelését, hogy ez csak az első lépés lenne: az arabok kétlépcsős terve szerint ugyanis Izrael 1967 előtti területére is kiterjesztenék igényüket, mihelyt a ma izraeli megszállás alatt álló Ciszjordániában és a gázai övezetben létrejönne a palesztinok állama. A baloldal ezzel szemben rámutat, hogy a PFSZ egyes vezetői, elsősorban Arafat maga az Izraellel való együttélés mellett nyilatkoztak, és ismételten kijelentették, hogy beérnék az utóbb említett régióval. Azok, akik még

Szilárd Klára, a sivatag festője

A VIGADQ GALÉRIA termei szinte megteltek elektromossággal Szilárd Klára dinamikus és könnyed expresszív képeitől. Izráelnek egy olyan darabját hozta el nekünk, olyan helyekre vezet el bennünket, ahová még az ott lakóknak sem könnyű eljutniuk. A Sivatag-sorozat darabjaiban ősi kőtömbök hevernek szanaszét, mint gigantikus erők játékszerei a teremtés kezdetén, mielőtt az Úr megteremtette a Rendet.

— A Smurát Hátevával* járom az országot. Ezek a többnapos, fárasztó túrák inkább nevezhetők expedíciónak, mint kirándulásnak, hiszen gyakran fordulunk meg olyan helyeken, ahol még ember nem járt. A sivatag változik, az utakat betemetik a ráomló homokhegyek. Egyszer megtörtént, hogy éjszaka a hálózsákban fekve finom benregést hallottam. Felkattintottam a lámpát, egy skorpió közeledett fellém. Pár centi választotta el az arcomtól — meséli.

A jaffói óváros művésznegyedében és Éjn Hod művészfaluban van műterme. Mindkét hely minősít. Éjn Hod, ez a csodálatos, ihletett levegőjű művészfalu Alsó-Galileában fekszik, kanyargós utcáinak ős-új levegője megannyi művészre hatott már.

Szilárd Klára nem szereti a galériák kötöttségekkel teli világát. Szárnyalni szeret magasan, mint a sólyom, hogy aztán éles szemének sugárkévéjébe fogja a neki tetszőt. A táj fogalommá válik a számára, a sivatag filozófiai rendszerré. Párizs és a sivatag c. sorozatában feltűnik az urbánus világ sivársága. A felhőkarcolók között viszontlátjuk a Színáj vihar koptatta, bölcs-öreg homokkő hegyeit. A Gépek a tengerben c. sorozatára megkapta a Salon Revélations ezüstérmét 1984-ben.

Meirovics, Streichman, Stimaczky, Pinchasz Abramovics, Marcel Janku voltak a barátai. 10 nyelven beszél. A modern világnyelveken s az ivriten kívül megtanulta a latint, a görög és a klasszikus arabot. A Bródi Sándor utcai lakásban, ahol született, nem messze a Rádiótól, előételként tálalták a kultúrát... Édesapja, dr. Szilárd Vilmos, jónevű ügyvéd volt, és lányát is jogásznak szánta. De a kislányt korán kibontakozó képességei a képzőművészet felé irányították. 1938-ban ott találjuk Jasik Álmos szabadiskolájában. 1940-ben beiratkozott a főiskolára, ahol Koffán Károly, Istókovits Kálmán, Bernáth Aurél voltak a mesterei. 1944 decemberében ő is útnak indul nyugat felé a halállmenetek egyikében. Azon kevesek közé tartozott, akiknek megadatott az életbenmaradás kiváltsága. 1945 októberében Genfben folytatta művészeti tanulmányait.

Jemeni zsidó (akvarell)

1951-ben alijázott. A Habima és az Ohel színházaknál volt díszletfestő. Szoros kapcsolatok fűzték a színház világához, hiszen férje, Braun Imre húsz évig volt az Izráeli Szimfonikusok kürtöse.

Járja a világot. Párizs a második otthona. Közben zsinagógák monumentális méretű ablakait tervezi Izráelben. Nehéz veretű fém—üveg kompozícióival szétfeszíti a földi világ kerteit. Olyan címeket olvashatunk e remek kisplasztikák alatt, mint Mozgó csillag, Álló csillag. Tiszta fények ragyognak ezken a munkákon, talán egy boldogabb jövőkép reménysugarai.

Szilárd Klára boldog, hogy annyi évi bolyongás után mint izráelli térhetett vissza Magyarországra, ahol testvérként fogadták.

— Talán új fejezet kezdődik az életemben — mondja Klára. Egy nappal a kiállítás bezárása előtt még mindig izgatott csoportok nyüzsögnek minden felé a Vigadó Galéria termeiben. Ez a kiállítás egy cseppet sem hasonlít azokra az üresség től meghitten kongó kiállításokra, melyekhez hozzászoktunk.

Az elmúlt hónapok nyitása után az Izráel és Magyarország között fonódó kötelék egy újabb nemes szállal erősödött.

* Smurát Háteva: Természetvédők

Magén István

---

mindig Nagy-Palesztináról álmodoznak, e békülékeny felfogás szerint már csak jelentéktelen, szélsőséges csoportokat alkotnak.

Sokat fölteszik azonban a kérdést, lehet-e hinni a palesztin vezetők megnyugtató szavainak. Nem csapdába készül-e lépni az izraeli „béketábor"? Abban csaknem mindenki egyetért, hogy Izrael nem bocsátkozhat bizonytalan kimenetelű kísérletekbe. És kétségtelen jelek mutatnak arra, hogy Arafat és hívei mérsékletes szavait legalábbis óvatosan kell fogadni.

A megszállt területeken az év elején olyan röplapokat terjesztettek, amelyeken az Arafathoz hű Fatah nevében többek között azt követeltéék, hogy a palesztinok hazájuk földje gyanánt követeljék a Jordántól a tengerig az egész területet. Vagyis az 1967 előtti Izrael földjét is. A röplap szerint a két éve tartó intifáda még semmi lényegeset nem ért el, ezért most fokozni kell a *fegyveres* harcot, mert a palesztin nép csak ezzel vívhatja ki helyét a nemzetek között. A röplap befejezésül Arafatot éltette.

Arra a kérdésre, milyen legyen a megalapítandó állam, a palesztinok világos választ adnak: demokratikus, pluralista állam legyen nyugati mintára. Egyes megnyilvánulások azonban kétélyt ébresztenek. Szári Nusszeibeh, egy Oxfordban és a Harvardon tanult filozófiaprofesszor, a megszállt területeken élő palesztin értelmiség egyik kimagasló személyisége egy viitairatban fejtette ki elképzeléseit a jövendő palesztin államról. Eszerint például Tájékoztatási Minisztériumot kell felállítani, amelynek vallamennyi bel- és külföldi palesztin lapot alárendelnének, az újságírók vallamennyien a kormánytól húznának fizetést. Kérdés, hogyan fér ez össze a nyugati mintájú demokráciával.

Hadd említünk végül egy jelentéktelennek tűnő apróságot. Dr. Mahdi Abdul-Hadi, egy mérsékeltnek ismert palesztin értelmiségi, egy kelet-jeruzsálemi palesztin tudományos társaság igazgatója olyan névjegykártyákat osztogat koktélpartik alkalmával, amelyeket miniatűr térkép ékesít, és ez a Jordántól a tengerig nyúló területet tünteti fel arannyal nyomott vonalak között. Nyilván a leendő független Palesztina ez.

Vajon miért adnak ilyen kétértelmű jelzéseket a palesztinok, ha csakugyan készek elismerni a zsidó államot? — teszi fel a kérdést a Neue Zürcher Zeitung jeruzsálemi tudósítója.

Konferencia a zsidóságról

„Zsidóság a magyar történelemben (XIX—XX. század)" címmel nagy érdeklődéssel kísért konferenciát rendezett a Széchenyi István Szakkollégium és a Társadalomtudományi Klub február 10—11-én a Marx Károly Közgazdasági Egyetemen. Az egyetem lapja, a *Közgazdász* hosszabb beszámolójából idézünk fel néhány fontosabb részletet. (A teljes tudósítás a *Közgazdász* 1990. február 14-i számában olvasható.)

Komoróczy Géza történészprofesszor, az ókori kelet neves kutatója, a zsidóság babiloni fogságára vonatkozó források alapján vázolt fel néhány következtetést.

Az egyéni stratégiákra példa, hogy míg a Babilonba került zsidók első generációja ottani neveket vett fel, addig utódaik visszatérnek a zsidó nevekhez, megerősítik időben távolodó etnikai hovatartozásukat, gyökereiket. A közösségi viselkedést példázza, hogy babiloni bíróság előtt zsidó zsidó ellen sohasem indított pert.

Az írott zsidó hagyomány tanítja: úgy élhet békességben a fogságba-szétszóródottságba vetett zsidóság, ha részt vesz annak az országnak az életében, ahová került. Ugyanakkor követik a relatív elzárkózás stratégiáját is. Például azzal, hogy a zsidó hagyományra úgy utaló neveket vesznek fel, hogy csak azok számára árulják el zsidó voltukat, akik maguk is zsidók.

Az ókortól az újkorig megnyilvánuló antiszemitizmusról és antijudaizmusról tartott előadást *Nyiri Tamás* teológiaprofesszor. A kortársak sohasem értették meg a zsidó kiválasztottságtudatot. Megrekedve a kulturális és gazdasági különbségeknél, nem jutottak a zsidóvallás lényegéhez, ami segítette volna magának a népnek a megértését is. Antijudaista módon értékelhető kijelentés már az Újszövetség szent írásaiban is található. A próféták kritikája azonban nem a zsidóság ellen irányult, hanem a nép felett hatalmaskodók ellen. Sajnos, a magyarázat nélkül megjelenő szentírás olvasása így valóban hozzájárul az antijudaizmushoz.

A kereszténység egyik legsúlyosabb mulasztása, hogy soha nem kísérelte meg a valódi párbeszédet a zsidósággal. Nem igyekezett megismerni a zsidó vallási értékeket, hogy el tudja viselni a mást, a másikat. S hogy a zsidóságot korcsnak tekintette a keresztény felsőbbrendűségi szemlélet, ezzel előidézője volt a Holocaustnak, amelyhez ily módon a kereszténység is hozzájárult.

A XVIII—XIX. század folyamán az ország népessége nagy növekedésnek indul. A lakosságon belül a zsidók száma sokszorosára nő — fejtegette *Szabad György* történészprofesszor. E nagyfokú számbeli gyarapodással indokolják hivatalosan a zsidótörvények bevezetését, mondván, meg kell akadályozni, hogy a zsidók elárasszák az országot. Pedig ennek a félelemnek nem volt reális alapja, hiszen 1867 után több zsidó vándorolt ki Magyarországról, mint amennyi bejött. Mi volt akkor mégis számuk növekedésének oka? Egyrészt, természetes szaporodásuk legnagyobb volt az országban. Ez köszönhető annak is, hogy vallási okokból erősen tiltották a fogamzásgátlást. Emellett magas volt az újszülöttek életben maradási esélye.

A reformellenzék felismeri, hogy a zsidóság előbb vagy utóbb mindenképpen asszimilálódni fog. A kérdés csak az, hogy a németséghez vagy a magyarsághoz. Ezért szorgalmazza annyira az ellenzék a polgárosodó zsidók magyarsághoz való vonzását. Ebbe az irányba hat a zsidó önasszimiláció is.

Szabó Miklós történész szerint a zsidó polgárság kizárása az úri osztályokból azt a furcsa helyzetet eredményezte, hogy Magyarországon az azonos jövedelmű társadalmi rétegek eltérő társadalmi presztízzsel rendelkeztek. Ezzel egyidejűleg zajlik Budapest metropolissá válása és a vidék „gyarmattá" degradálódása. Innen ered a kozmopolita, idegen, az új burzsoáziát megtestesítő urbánus Budapest és a magyar, népi, „szerves" vidék, a két Magyarország ellentéte, a népi-urbánus ellentét.

Az asszimiláció néhány aspektusát elemezte előadásában *Karády Viktor*, Párizsban élő szociológus. Hangsúlyozta, hogy a magyar—zsidó együttélés fő formája Magyarországon mindig is az asszimiláció volt, és maradt.

A reformkorban kezdődött meg, a kiegyezéssel gyorsult föl, és a századfordulóra tulajdonképpen le is zárult. Nyugat-Európa országai nagyjából egységes nemzetállamok voltak, míg Magyarországon az uralkodó osztály etnikailag kisebbségben volt. Mindezek következtében az asszimiláció itt nagyobb teljesítménynek számít, mint mondjuk Nyugat-Európában!

1896-tól 1960-ig terjedő adatai egyértelműen cáfolták azt a téves vélekedést, hogy a zsidók tömegesen hagyták volna el vallásukat, nevüket, vagy és az önnön köreikből való házasodást — hogy e módon is besettenkedjenek a magyar nemzetbe. A tények azt mutatják, hogy békeidőben és konszolidált viszonyok között mindig nagyon alacsony az ilyenfajta asszimilációs aktus (e korokban kevesebben válnak meg zsidó vallásuktól, mint ahányan ugyanezen idő alatt a protestáns vallásból térnek át másra). Krízishelyzetekben természetesen sokszorosára nő a nevet, vallást változtatók száma.

Szőke György pszichiáter kiragadott néhány, egyértelműen a Holocausttal kapcsolatba hozható mai tünetet: a gyerek—szülő problémák aktivizálják a fájdalmakat; a szülő pánikba esik, ha gyermekét szem elől téveszti ;a csoportos sétálás biztonságosabb; toronyház tetején lakni jó, mert ha baj van, le lehet ugrani; az adott kertes házban lakni jó, mert ha valami történne, közel egy követség; a szülők gyermekeik felnövését és a családi otthonból való távozását igen nehezen, végleges elvesztésként élik át stb.

Vajda Mihály filozófus azt fejtegette, hogy mivel a zsidóság határozott elkülönülése — ha akarja, ha nem — minden bizonnyal fennmarad a jövőben is, az antiszemitizmussal is számolnunk kell. Amíg azonban az „egymást nem szerető" emberek nem árthatnak tömegesen egymásnak egy társadalomban, addig nem beszélhetünk zsidókérdésről.

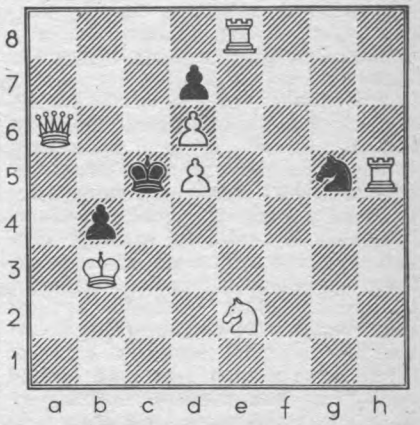
De fennáll a veszélye a zsidókérdés komoly formában való (újra) felvetésének. Mégpedig akkor, ha a modernizáció befullad: ha egyes dél-európai, illetve dél-amerikai országok mintájára kialakul a társadalomban egy szűk felső csoport, a világgazdaságba és a világ gazdagságába bekapcsolódó elszigetelt szektor, miközben a másik oldalon tömegek szegényednek el.

HATVANNÉGY KOCKA

Bakcsi György
nemzetközi nagymester rovata

HUN SÁNDOR (1906—1944?)

Good Companion,
1924. ápr., II. díj

Matt 2 lépésben
(Megfejtés a 26. oldalon)

Szabolcsi Bence:

A zsidóság története Magyarországon

Buda visszavételétől 1840-ig

BUDA ELESTE után gyors ütemben dőlt meg a török uralom Magyarország területén s a királyság hatalmának helyreállításával egyidejűleg teljesen megváltozott a zsidóság helyzete is. I. Lipót császár buzgó és hithű katolikus, ki birodalmában polgári jogokat, viszonylagos szabadságot kizárólag katolikus alattvalói számára biztosított. Zsidók és törökök kisebb megszorítástól eltekintve alig éltek nehezebb helyzetben, mint az ország protestáns lakosai. Sem szabad vallásgyakorlatuk, sem szabad mozgási lehetőségük nem volt, nyilvános iskolákat nem látogattak — üldözött és csak elkerülhetetlen kényszerből megtűrt lakói voltak az országnak. Kollonics bíboros részletes tervet dolgozott ki, hogy a császár birodalmát fokozatosan véglegesen megszabadítsa a zsidóktól.

Az olyan gyakran megfigyelhető, szinte periodikusan visszatérő kép megint megismétlődik: a zsidóság üldözése a nyugati szellemet jelentő államhatalom és a nyugatról betelepített városlakó kereskedő és iparos polgárság irányítása alatt folyik, míg a zsidók védőiként csak a kiváltságokkal rendelkező nagybirtokos nemesség és a szellemükben császárellenes magyar vármegyék buzgólkodnak. Eddigi helyzetük lényeges megváltoztatásával teljesen kiszorultak a kereskedelmi központokból, a szabad királyi városokból. A XVIII. század elején, III. Károly uralkodása idején végrehajtott zsidószámlálás mindössze Bártfa, Buda, Győr, Kőszeg, Modor, Szapolca, Szatmárnémeti, Szentgyörgy és Trencsén szabad királyi városokban talált zsidókat, míg olyan jelentőségű városok, mint Pest, Pozsony, Sopron stb. stb. teljesen küldözték falaik közül őket. Néhány évvel később, Mária Terézia rendelkezése folytán, a legrégibb magyar városi hitközség a budai is, mintegy hatvan esztendőre megszűnik. Jellemző, hogy ugyanakkor Károlyi Sándor, a buzgón katolikus, hittérítő, egykori kurucvezér 1724-ben külföldről hozat rabbit zsidói számára, akiknek kiváltságlevelet ad, birtokain szabad lakást és kereskedést engedélyez. Károlyihoz hasonló védelemben számos magyar főnemesi család részesíti zsidóit, elsősorban a nyugati határokon fekvő birtokain az Esterházy-család. Ezekről a nemesi birtokokról kerül ki az a magyar zsidóság, mely már a XVIII. század derekán sokszor nagyarányú gazdasági tervekkel igyekszik belekapcsolódni az ország életébe.

I. Lipót uralmától Mária Terézia uralkodásán keresztül egészen II. Józsefig a zsidóság sorsa mind anyagi, mind minden egyéb tekintetben egyre súlyosbodik. Kereseti lehetőségüket folyton szűkítik, a kereskedelmi gócpontok még csak átutazásra, egy éjszakára sem adnak zsidónak lakhatási engedélyt, királyi rendeletek tiltják el őket a vámok bérletétől, míg végre a hétéves háború óriási terheinek enyhítésére Mária Terézia elrendeli a türelmi adó bevezetését. Ez a külön zsidó adó kezdetben évi 20 000 forint, de tíz év múlva 30 000-re, további tíz év múlva 50 000-re, majd további hat év múlva 80 000 forintra emelkedik, s végül is a zsidóság, minden igyekezete ellenére, képtelennek bizonyult a terhek viselésére.

Bármennyire szorították is anyagi érdekek, politikai és vallási elfogultságok a zsidóságot, a XVIII. század közepétől kezdve a felvilágosodott Európa szelleme, találkozva a szélesebb magyar néprétegeknek a zsidókérdésben mindenkor tanúsított türelmével, a szigorúbb rendeletek ellenére is megakadályozta azt, hogy a zsidó életben a XVI. és XVIII. század súlyos megpróbáltatásai ismétlődjenek meg. Bár Európában jóformán sehol nem ment végbe formálisan a zsidók emancipációja és polgárjogokkal ebben a korban még Angliában sem rendelkeztek, a felvilágosodás korszakában észrevétlenül elmosódtak az ellentétek, s bárha formálisan nem is töröltettek el, érdemben már Nyugat-Európában alig voltak észrevehetők a városi életben meggazdagodott zsidóság s a város egyéb polgársága közt fennálló különbségek. Mikor a XVIII. század végén, II. József uralkodása alatt, a Habsburg Birodalomban intézményes enyhítések következtek be a zsidók sorsában, szórványosan tiltakozásoktól eltekintve, mondhatni ezek az intézkedések váltották ki a gyűlölt császári rendeletek közt Magyarországon a legkisebb ellentállást (1782).

II. József türelmi rendelete valójában a protestánsokra vonatkozott, de bizonyos intézkedéseket kiterjesztett a zsidóságra is. Polgárjogokat nyerni a zsidókérdésben túlhaladott kiváltságait, de sem az ország közkal ugyan nem ruházta fel őket, de biztosította szabad vallásgyakorlatukat, megnyitotta előttük a nyilvános iskolákat, lakhatást biztosított számukra az eddig mereven elzárkózott szabad királyi városokban, megengedte bizonyos korlátok között a földbirtok bérletét — megnyitotta az útját a néhány évtizeddel később bekövetkezett egyenjogúsításnak. II. József uralkodása alatt telepszik le százötven éves megszakítás után először három zsidó család Pesten, s az egyszer megnyílt út II. József halála után, rendszerének összeomlása ellenére is továbbra nyitva marad. A városi polgárság az ország különböző részein még kisebb-nagyobb erőfeszítésekkel igyekszik újból visszahangulata, sem a kormányzat intenciói nem teszik lehetővé, hogy e tekintetben komoly eredményeket érjenek el. Csak kisebb korlátozásokat tudnak kivívni, ami azonban nem akadályozhatja meg, hogy rövid három évtized leforgása alatt a betelepülő három család ezer főnyi zsidósággá növekedjék Pest városában, s már túllépve a mai Terézváros határait, a Lipótvárosban is kisebb területekre terjeszkedjék ki.

A magyar reformkorszak kezdő éveiben kétirányú mozgalom indult meg: egyrészről egyre hangosabb és egyértelműbb kívánsága a törvényhozó nemesség haladó szárnyának a zsidóság teljes egyenjogúsítása, s megszabadítása „szégyenletes középkori" állapotától, másrészről magában a zsidóságban elementáris erejű asszimilációs hajlandóság mutatkozik; a zsidó iskolákban magyarul tanulnak, egyre több helyen szerződtetnek magyar tanítókat, a templomokban itt-ott magyar prédikációk hangzanak el, a zsidóság óvatosan és félénken bár, de lassan igyekszik belekapcsolódni a magyar szellemi megújhodás munkájába. E kétirányú kívánság találkozásaként elkerülhetetlen szükségessé válik, hogy a XIX. század harmadik és negyedik évtizedében minden országgyűlésen szóba kerüljön a zsidó egyenjogúsítás kérdése, s ez állandó aktualitás következtében lassan és óvatosan bár, de leépülnek a részint megszégyenítő, részint súlyos anyagi terheket jelentő korlátok, melyek a zsidók és az ország többi lakosa között fönnállnak. Ugyanebben a korszakban indul meg a városokban letelepedett s rohamosan szaporodó zsidóság intenzívebb bekapcsolódása az ország gazdasági vérkeringésébe, megindul az a folyamat, amelyik ki-

termeli magából a század második felében páratlan vehemenciával fellendülő, a nyugati államok gazdasági struktúráját meghonosító, ipari és banktőkét jelentő nagyvárosi zsidóságot.

*

II. JÓZSEF halála után az 1790—91-es országgyűlés törvényben rendelkezett a megváltozott viszonyoknak megfelelően a zsidóság sorsáról. Az 1791. január tizedikén szentesített törvény a következőket írja:

„Hogy a zsidók állapotáról azalatt is gondoskodva legyen, míg ügyük és némely szabad királyi városoknak rájuk vonatkozó privilégiumai egy országos bizottság által, mely a jövő országgyűlésen jelentést tészen, tárgyaltatnának és a zsidók állapotáról őfelsége és a Karok és Rendek közös akarattal határozni fognak, a Karok és Rendek őfelsége jóváhagyásával elhatározták, hogy a Magyarország és kapcsolt részek határai közt lakó zsidók az összes szabad királyi városokban és a többi helyeken (ide nem értve a többi királyi bányavárosokat), abban az állapotban tartassanak meg, melyben 1790. január elsején voltak, és ha netán kizavartatnának, abba visszahelyeztessenek."

Ez a „De Judaeis" néven ismert törvény, ámbár provizóriumnak volt szánva, a következő ötven esztendőre érvényben maradt a magyar impérium alatt élő zsidók számára. A törvényben előrelátott bizottság ugyan megkezdte működését, és gróf Haller vezetésével igen liberális egyenjogúsító javaslatokat dolgozott ki, az országgyűlés összehívásának évtizedes halogatása folytán azonban érdembeli tárgyalásokra nem került a sor.

De a magyar közéletben gróf Haller javaslata után röpiratokban, sajtóban, megyegyűléseken egyre sűrűbben hangzik fel a zsidók egyenjogúsításának követelése. A magyar gazdasági élet első komoly rendszeres kutatója, Széchenyi eszméinek és programjának előfutára, Berzeviczy Gergely már a XVIII. század utolsó éveiben nyíltan és határozottan a zsidók mellé áll. Az ő írásai nyomán terjed az a felfogás, hogy mindazon hibák és vétkek, melyeket az elmúlt korszakok a zsidóság terhére róttak fel, nagyrészt igaztalan és kíméletlen elkülönítettségük következménye, s nem kétséges, hogy a speciális rendszabályok felfüggesztése a zsidóság beolvadását, az ország többi lakosaihoz való közeledését, minden irányban hasznos, közérdekű munkásságát fogja maga után vonni. A közhangulat változása természetesen erősen érezteti hatását s az egyes szabad királyi városok — különösen Pest és Pozsony — német polgárainak egyre ritkábban fölhangzó kérelmei, hogy a zsidókat városuk falai közül kiűzhessék, eredménytelenek maradtak.

A XIX. század első évtizedeinek abszolutisztikus uralkodórendszere nem minden vonatkozásban volt káros a zsidóságra. A bécsi központi kormány a magyar területeken, elsősorban a liberális és szabadelvű hajlandóságot eláruló, alkotmányos jogait makacsul követelő köznemességgel állott szemben és uralmának biztosítása érdekében lehetőség szerint igyekezett ellenük az ország elnyomottait és jogtalanjait támogatni. Ebben a küzdelemben természetesen elsősorban azok számára kínálkozik előny, akiknek nem volt közvetlen befolyásuk a harcokra, de akiket akár vagyoni állásuk (mint a zsidók), akár nagy népességszámuk (a jobbágyság) következtében egyik vagy másik fél a maga oldalára kívánt állítani.

Ámbár 1840-ig a zsidók sorsán törvényes intézkedéssel újabb változásokat nem eszközöltek, ez az ötven esztendő mégis olyan állapotokat teremtett, amelyek a zsidóság jogkierjesztését elkerülhetetlen szükséggé tették. A zsidóság nagyrészt levetkőzve minden formai megkötöttséget, beleolvadt a magyar városi életbe. Csak polgári jogokat nem gyakorolhatott s egyes elszórt intézkedésekkel szemben volt kénytelen speciális nehézségekkel megküzdeni.

(Folytatjuk

Magyarországi zsinagógák

Kevés könyvről mondhatjuk el, hogy értékét aktuális kultúrtörténeti és könyvtörténeti jelentősége egyszerre adja. E könyv ezen kevesek közé tartozik.

A téma magyarországi megjelenését megelőzte egy New York-i kiadású könyv (1986-ban). De míg az előző inkább albumnak tekinthető, addig a magyar „változat" sokéves kutatómunka eredményeképp, majdhogynem enciklopédikus tömörséggel dolgozza fel mind a történeti (értsd: a magyarországi zsidóság története a római kortól 1918-ig), mind az igen gazdag település- és építészettörténeti témakört. Külön fejezet foglalkozik egy alapszintű ismertetés keretében a zsidó vallási szimbólumok jelentéstartalmával és a zsinagógának mint a „gyülekezés házának", a „tan házának", az „imádság házának" liturgikus szerepkörével.

Az egyes városok és községek zsinagógáinak tárgyalását egy, a településtörténet zsidó vonatkozású történetét taglaló fejezetrész vezeti be, majd a már említett település zsinagógájának részletes építészettörténeti és építészeti leírása következik. Konkrétan egy-egy zsinagóga építészeti sajátosságain túlmutatva, a Magyarországi zsinagógák formai alakulása stílusok szerint című fejezet elolvasása után nagyobb távlatú építészettörténeti nézőpontból is gazdagíthatjuk ismereteinket. E fejezet a gótikus zsinagógáktól az eklektikus stílusúakig terjedően tényekkel támasztja alá: a zsidó szakrális építészet igen erős szálakkal kötődik az európai és ezen belül a magyarországi építészettörténet főbb vonulataihoz.

A könyvhöz Schőner Alfréd országos vezető főrabbi írt előszót.

Megvásárolható a Műszaki Könyvkiadó Kandó Kálmán könyvesboltjában (V. Bajcsy-Zsilinszky út 20.), és megrendelhető az alábbi címen: Kandó Kálmán Könyvesbolt Budapest 1374. Postafiók 581.

JELES NAPOK

Izrael függetlenségi napja

42 ÉVVEL EZELŐTT a zsidó naptár Ijjar havának 5-ik napján kiáltották ki az önálló zsidó államot — Izraelt. A gregoriánus naptár szerint ez a nap az idén április 30-ára esik.

Április 29-én — egy nappal a függetlenségi nap előtt — Izrael népe azokról emlékezik meg, akik életüket adták a függetlenségi háborúban azért, hogy a zsidó állam létrejöjjön, s azokról is, akik hősi halált haltak a megismétlődő háborúban, amelyekben meg kellett védeni létünket.

Az elesett katonákra való emlékezés napja és a Függetlenségi Nap nem véletlenül kerültek egymás mellé. Izrael léte mind a mai napig polgárainak meggyőződésből fakadó áldozatkészségétől függ. Mi tudjuk, hogy fennmaradásunkat nem aláírt egyezmények, nemzetközi garanciák biztosíthatják, hanem csakis saját erőnk, aminek meg kell győznie ellenséges szomszédainkat arról, hogy erőszak útján nem érhetik el céljaikat, ezért saját érdekükben is jobb lenne, ha végre elhatároznák, hogy békében kell élniük izraeli szomszédaikkal. Sajnos, eddig ezt — négy háború után — csak Egyiptom volt elnöke, Szadat látta be, aki megteremtette a lehetőséget a békekötésre, a legfontosabb arab állam, Egyiptom és Izrael között. Ma ott tartunk, hogy többi szomszédaink is tudják már, előbb vagy utóbb le kell ülniük tárgyalni velünk. Ha majd hajlandók lesznek egy becsületes kompromisszumra, talán — még a mi időnkben, és még mielőtt a Messiás eljönne fehér szamarán Jeruzsálem kapujához — megérhetjük a békét Izrael és arab szomszédai között.

Mint már említettem, létünk, biztonságunk és jövőnk Izrael polgárainak áldozatkészségétől függ. Ez a készség két szilárd alapon nyugszik:

— az egyik az a meggyőződés, hogy a zsidó népnek joga van egy önálló államra, ahol a magunk urai vagyunk, és hogy ez az állam területileg azon a földön kell hogy legyen, amelynek „telekkönyvi bejegyzése" — Erec Jiszrael néven — a Bibliában található.

— A másik szilárd alap az a tudat, hogy **nincs más választásunk.** Ahogy a magyar költő mondta: ‚itt élned és halnod kell". Mi az életet választjuk.

— 42 év hosszú idő, ezt a magyar társadalom is tudja, visszanézve a fordulat évétől napjainkig terjedő korszakra. — De Izraelben, mindent összegezve és nem szemet hunyva a megoldatlan problémák és elhibázott lépések sokasága felett, ezek az évek nem vesztek kárba. Felszabadulva az angol mandátum hátramozdító uralma alól, és több évi küzdelem után a zsidók letelepedését erővel meggátolni akaró arabokkal, az új független állam kénytelen volt megmérkőzni 5 arab állam hadseregével, melyek remélték, hogy napok alatt véget vetnek a zsidó állam létének. Nem volt más választásunk, harcolnunk és győznünk kellett. Akkor csak 600 000-en voltunk. Az elkövetkező 3—4 esztendőben azonban befogadtunk további másfél millió új bevándorlót, akik a világ minden sarkából özönlöttek felénk.

Az ezt követő években — jobban mondva évtizedekben — felépítettük a mai modern Izraelt. Egy élenjáró mezőgazdaságot, melynek termelési értéke zöldségben, gyümölcsben stb. fedezi az ország élelmiszerellátását. Egy széles skálájú ipart, melynek húzóágazata a legfejlettebb technikájú elektronika. Egy olyan oktatási rendszert, melyből nemcsak általános humánus műveltséggel rendelkező fiatalok és szakmailag jól képzett munkaerők kerültek ki, hanem nagyszámú, tudományosan kvalifikált szakemberek is, akiket ez a kis ország nem mindig tud foglalkoztatni. Ezért sokakat közülük — sajnos — a nyugat egyetemein és laboratóriumaiban találunk meg.

Mindent egybevetve, ennek a három és fél millió zsidónak, akik a szétszóródás országaiból, a világ négy tájáról jöttek ebbe a kis országba, és gyermekeiknek, akik folytatták szüleik elkezdett munkáját, nincs mit szégyenkezniük az eddig elért eredményekért.

A 43-ik év küszöbén ismét két nagy feladat áll előttünk:

— A Szovjetunió zsidósága előtt megnyíltak a távozás lehetőségeinek kapui, és Kelet-Európa legnagyobb zsidó közössége tömegesen él az adott lehetőséggel. Ma még nem tudni biztosan, de ha nem zárják le újból a határokat, 100 000 vagy talán 200 000 új állampolgárunk lesz az év végéig. E nagy számú új bevándorló befogadása óriási feladatokat ró az országra. De ahogy egy kisebb és fejletlenebb Izrael be tudott fogadni egy még ennél is jóval nagyobb számú új „olét" az ötvenes évek elején, úgy a mai Izrael is megbirkózik majd evvel a feladattal.

— A másik feladatkör a békére való törekvéseinkhez kapcsolódik. Tovább kell vinnünk azt a folyamatot, ami az Egyiptommal kötött békével kezdődött. Meg kell találnunk a módját a szomszédainkkal való békekötésnek, ehhez azonban szomszédaink készsége is szükséges.

E központi feladatok mellett nem feledkezhetünk meg a világ zsidóságával fennálló kapcsolatainkról sem. Tudjuk, hogy Izrael ünnepei minden zsidó ünnepe. Velük együtt valljuk és hisszük, hogy a diaszpórában élő zsidóság, és mi, egy nép vagyunk, közös múlttal, közös jövővel.

Ezzel a meggyőződéssel kívánok a magyar zsidóságnak, Izrael népe, kormánya és magam nevében is: boldog ünnepet — Hag Szameach!

Shlomo Marom

Zsidó Nobel-díjasok

Mautner József rovata

Folytatjuk évfordulónaptárunkat, amelyben a tudomány és a politika áprilisban született vagy meghalt zsidó Nobel-díjasait mutatjuk be:

Tobias Michael Asser — holland államminiszter. (Amszterdam, 1838. IV. 29.—Hága, 1913. VII. 29.) A Nobel-békedíjat 1911-ben kapta, megosztva A. H. Frieddel.

Az 1899-es hágai békekonferencián Hollandiát képviselte, s a Behring-szorossal kapcsolatos orosz—angol-vitában döntőbíróvá nevezték ki. 1873-ban Genfben megalapította a Nemzetközi Jog Intézetét. Asser ösztönzésére hívta össze a holland kormány a nemzetközi magánjoggal foglalkozó négy konferenciát 1893-ban, 1894-ben, 1900-ban, 1904-ben.

*

Bárány Róbert — magyar származású svéd orvos. (Bécs, 1876. IV. 22.—Uppsala, 1936. IV. 8.) A fiziológiai-orvostudományi Nobel-díjat 1914-ben kapta a vesztibuláris apparátus (egyensúlyszerv) fiziológiájával és kórtanával kapcsolatos munkáiért.

1912-ben Bostonban Politzer-díjat kapott, majd 1914-ben Guyo-díjat. Az idült homloküreg-gyulladás gyógyítására javasolt műtéti eljárás kidolgozásáért a Svéd Orvostársaság Jubileumi Érmét nyerte el. 1960-ban alakult meg a róla elnevezett társaság, amelynek szimpóziumát ötévenként Uppsalában tartják.

*

Albert Einstein — német fizikus. (Ulm, 1879. III. 14.—Princeton (New Jersey, 1955. IV. 18.) Az 1921-es fizikai Nobel-díjat kapta érdemdús matematikai-fizikai kutatásaiért, különös tekintettel a fotoelektromos effektus törvényének fölfedezéséért.

Einstein nagyszabású egyénisége csak nehezen tudott kibontakozni, de 1913-ban már a Kaiser Wilhelm Institut igazgatója és a Porosz Tudományos Akadémia tagja. Az első világháborút követő évek Németországának egyre növekvő antiszemita légkörében Einstein helyzete is egyre nehezebbé vált. 1939-ben lemondott az összes Németországban viselt tisztségéről, s az USA-ba emigrált.

*

Otto Fritz Meyerhof — német származású amerikai biokémikus. (Hannover, 1884. IV. 12.—Philadelphia, 1951. X. 6.) Az 1922-es fiziológiai-orvostudományi Nobel-díjat kapta, megosztva A. V. Hill-lel, az oxigénfelhasználás és az izmok tejsav termelése közötti viszony törvényszerűségeinek fölfedezéséért.

1909-ben Heidelbergben szerzett orvosi diplomát. A Nobel-díj elnyerése után a heidelbergi egyetem élettani osztályának lett az igazgatója. 1938-ban a Hitler-uralom elől Franciaországba, majd az USA-ba emigrált.

(Folytatjuk)

KEGYELET

A göstling-i mártírok síremlékénél

A stájerországi közel 2000 méteres Alpok, a Hochkar és a Dürrenstein övezte fennsíkon, az Ybbs melletti 2100 lakosú Göstling község római katolikus temetőjében áll egy szürke gránit obeliszk sírkő, kis virágoskerttel övezve. Rajta a következő felirat olvasható:

„Hier ruhen die irdische Überreste von 80 aus Ungarn im Jahre 1945 als Zwangsarbeiter verschleppten jüdischen Märtyrer" („Itt nyugszanak annak a 80 zsidó mártírnak földi maradványai, kiket mint kényszermunkásokat hurcoltak ide 1945-ben Magyarországról.")

A feliratot a mártírok névsora követi, akiket legjobb tudomásunk szerint Szegedről hurcoltak el és akik itt úgynevezett családi lágerben éltek, és aki közülük munkaképes volt, dolgozott a parasztoknál és másutt.

A Göstling község történetét összefoglaló, 1987. kiadású emlékkönyv 93. oldalán egyebek között ez olvasható a világháborút befejező napok eseményeiről:

„Neben zahlreichen Flüchtlingen und Ausgebombten befand sich seit 1944 unweit des heutigen Sägewerkes Gusel ein Barackenlager mit 77 ungarischen Juden (25 Männer, 42 Frauen und 9 Kinder). In der Nacht zum *13-en April* 1945 wurde das Barackenlager vermutlich durch Sonderkommando des SD (Sicherheitsdienst) in Brand gesetzt und die Insassen erschossen. Eine Tat, die im der ganzen Bevölkerung Entsetzen und Abscheu hervorrief."

(„Számos menekült és kibombázott között élt 1944 óta, nem messze a mai Gusel fűrészteleptől egy barakklágerben 77 magyar zsidó (25 férfi, 42 asszony és 9 gyermek). 1945. április 13-ának éjjelén, valószínűleg az SD (Biztonsági szolgálat) egy különítménye a barakklágert felgyújtotta és lakóit agyonlőtte. A község lakóiban tettük borzadályt és iszonyodást váltott ki.")

Az áldozatok között nyugszik unokaöcsénk, Halpen Miklós szegedi orvostanhallgató és felesége, dr. Kiss leányának hamvai is, egész családjukkal együtt. A síremléknél ezért jártunk ez év augusztus hó végén, és mondtunk el értük a kádist.

A síremlék szépen van gondozva, évelő virágokkal és zöld növényekkel körülültetve. Fölkerestük a község elöljáróit is és megköszöntük ezt a kegyeletet. A sírkőfelirat, valamint a községi emlékkönyv adatai nem egyeznek meg, az alább következő mártírnévsor számszerűségével; ez 79 nevet sorol fel, míg az emléksorok 80, az emlékkönyv pedig 76 mártírt említ.

A síremléken található nevek a következők (csupán a vezetékneveket vésték fel egészében, a keresztneveknek csak a kezdőbetűit):

Bernát M., E., I., E., A., A., F.
Binder A., I.
Brunner E., E.
Deutsch L., E.
Egan E., A., M.
Dr. Fenyves G., B.
Fischer A.
Halpen N.
Kállai E., O.
Dr. Kardos A., K., F.
Keller A., J., P.
Kertész A., M.
Kiss D., M., S., M., X., A., J.
Klein I.
Kraus L.
Moskowitz H., E.
Német E., J., D., B., M.
Ornstein L., O.
Óvári L., L., L.,
Raher T.
Rózsa B.
Schiffmann B., D., A., T., A., E., E., I.
Sarolter S.
Dr. Szamek G., M., S.
Szász M.
Szobotka S., E.
Váradi I., A., N., I., E.
Wechser M.
Weisz G.
Winkler J.
Winter C., S.

Dr. Bonta János (Budapest)

EGYÜTTÉLÉS

Siklós B. László:

Újszövetség és antiszemitizmus?

A LEGSZÉLSŐSÉGESEBB érzések és indulatok töltik be a zsidót és nem zsidót, valahányszor szóba kerül a két vallás — a zsidóság és kereszténység, ill. ezen belül az Újszövetség és antiszemitizmus — kapcsolatának kérdése. Itt rendszerint felforrnak az érzelmek és senki sem képes igazán tárgyilagos vagy semleges maradni. (Máris megjegyezzük, hogy az „antiszemitizmus" szót összefoglaló értelemben használjuk a továbbiakban mindarra, ami a zsidóság mint nép és vallás ellen irányul, azonos jelentésben az „antijudaizmus" újabb keletű kifejezéssel.)

Sajátos paradoxon, hogy a kereszténység mint vallás a zsidóságból, mint népből és vallásból ered, átvette és sajátjának vallja Izrael szent iratait, mégis áthidalhatatlan különbözőségek, sőt ellentétek feszülnek közötte és Izrael között. Az idők során mélyen beleivódott a köztudatba, hogy az Újszövetség valami egészen más, gyökeresen új, sőt bizonyos értelemben ellenpólusa a héber Bibliának. (Tekintettel a Jeremiás 31, 31—34-ben olvasható, csak Izraellel kötendő és még nyilvánvalóan meg nem valósult új szövetségre, ezt az elnevezést használjuk a továbbiakban a nemzetközi teológiai szakirodalom szóhasználatának megfelelően.) Keresztténynek lenni ebből következően annyi, mint a zsidó ellentétének vagy éppen antiszemitának lenni teológiai értelemben.

Lássunk két rövid, de jellemző megállapítást a témát illetően. Először Nyiri Tamást idézzük: „A Holocaust után eltelt 40 év során sem eszmélt még rá a keresztény teológia, liturgia és katekézis a benne rejlő zsidóellenes áramlatokra. Felmerül a kérdés, hogy a modern antiszemitizmusnak — melynek legszörnyűbb végrehajtói a nácik voltak — nincsenek-e keresztény gyökerei? Nem utasíthatjuk el a belátást, hogy már az Újszövetségben is találhatók az antiszemitizmus gyökereiként értelmezhető kijelentések." (Szenes Sándor: Befejezetlen múlt, Bpest, 1986. 8—9. o.)

Az utóbbi években megélénkült zsidó—keresztény dialógus során állapította meg Schweitzer József: „A keresztény antijudaizmus kutatásában több mint 40 évig csak az etikai elemeket vizsgálta a keresztény teológia, az újszövetségi gyökerekig azonban nem nyúlt vissza. Az idő mostanában érett meg erre." (Theológiai Szemle, 1987/3. 155. o.)

Gyakran emlegetett közhelyként hangzik, hogy a múlt nagyon megterhelte a zsidó—keresztény kapcsolatokat, és ennek máig érezhető kihatásai vannak. Túlzott optimizmus lenne azt állítani, hogy Auschwitz döntő fordulatot eredményezett a teológiai ihletésű antiszemitizmus történetében, jóllehet sok esetben radikális önvizsgálatra vagy éppen önkritikára késztette a hagyományos keresztény gondolkodást. Az új Izrael állam létrejötte ehhez a változáshoz kapcsolódva új szempontokkal gazdagította a keresztény teológiát. Az Újszövetségre hivatkozó antijudaista sablonok és koncepciók azonban — a pozitívnak mondható változások mellett — változatlanul élnek tovább. Ennek a sajnálatos ténynek az alapvető oka pedig egyrészt magában az Újszövetségben keresendő, másrészt abban a külső körülményben, miszerint a zsidó szétszóratás és üldöztetés hosszú évszázadaiban, sőt egészen 1948-ig úgy tűnt, hogy az ítéletszerű történelmi események igazolják a visszavonhatatlan elvettetés jól ismert keresztény teológiáját.

Az Újszövetség zsidó szerzői magától értetődő természetességgel veszik tudomásul vagy éppen hangsúlyozzák népükkel és vallási hagyományaikkal való folyamatosságot, a zsidó gyökerekkel való szoros kapcsolatot. Emellett és ennek ellenére beszélhetünk arról a belső antiszemitizmusról — egyfajta zsidó antiszemitizmusról —, amelynek kiindulópontja és forrása maga Jézus, folytatója és kiteljesítője pedig Pál apostol volt.

Jézus életének és életművének századunkban már több jól ismert zsidó kutatója van. Csak néhány nevet említsünk közülük: Josef Klausner, David Flusser, Pinchas Lapide, Salom Ben Chorin. A kérdéssel — mely pontokon távolodott el Jézus tanítása a zsidóságétól és miért nem fogadhatta el őt a zsidóság — elsőként Josef Klausner foglalkozott 1926-ban Jeruzsálemben megjelent könyvében (Jézus és kora). Idézzük Klausner néhány megállapítását: „Jézus tanítása és egész erkölcstana Isten országának közeli eljövetelébe vetett hitében gyökerezik. Jézus a legtisztább és legelvontabb erkölcs hirdetője, amely az ő szemében vallási szempontból is mindent jelentett. A tisztán erkölcsi törvények minden nemzetnél hasonlóak, Izrael nemzeti alapjai azonban nemcsak ezekre épülnek. Jézus tanítása, mely ugyan a prófétai szellemtől és a farizeus zsidóságtól is befolyásoltatott, végül minden gyakorlati és vallásos zsidó életmegnyilvánulás tagadásához vezetett a későbbiek során. Ez pedig a zsidó szellemiséget olyan szélsőségek felé vezette, hogy az végül önmagával került ellentétbe. A zsidó nép tudta, hogy népi jellegéről való lemondás — a mindennapi életet is meghatározó vallási, szertartási előírások alárendelése a tisztán erkölcsi törvényeknek — azt jelentené, hogy eszményeinek nem lesz többé hordozója, vallása rajongássá lesz, az erkölcs pedig idegenné válik az élet számára. A zsidóság ugyanis nemcsak erkölcstan, hanem egy nemzeti életforma is, amit körülbástyáz a maga erkölcstana, de azt fel nem szívja. Jézus ezzel szemben a nemzeti élet követelményeit háttérbe szorította, hiszen a hamarosan megvalósuló Isten-uralomban már mellékesek lesznek a szertartási előírások, a kézmosás, áldozatok stb. nem lesznek többé fontosak, egyedül az emberek egymás közötti viselkedésére vonatkozó erkölcsi előírásoknak lesz jelentősége. A jó győzelmének, minden rossz és gonoszság megszűnésének — egyszóval Isten országának — közeli eljövetelébe vetett feltétlen hite teszi érthetővé Jézus szélsőséges valláserkölcsi rendszerét, amellyel a nemzeti életet elválasztotta a vallástól. Egy ilyen erkölcs, illetve vallás azonban magának a népnek az életét és fennmaradását is veszélyeztette. A nemzeti önfenntartás ösztöne tehát azt követelte Izraeltől, hogy Jézus tanítását elvesse magától, tudva, hogy a nemzet szellemi élete nem alapulhat csupán elvont hiten és általános erkölcstanon; szüksége van egy gyakorlati vallásra, olyan formákra is, amelyek a vallásos eszméket kifejezik és a mindennapi életet a vallás szentségével áthatják. Bár Jézus minden tekintetben népének gyermeke volt, tanítása — akaratlanul is — népe ellen irányult abban az értelemben, hogy magában hordozta azokat az ellentéteket, amelyek alapul szolgáltak a nemzeti-vallási keretek fellazításához, majd későbbi szétrombolásához követői életében."

Az Újszövetségen belüli másik legfontosabb ellentét forrása — amely szintén a zsidóság ellen irányult végső soron — Jézus követői-

nek saját népükhöz való viszonyulása volt. A zsidó hagyományokat — Jézushoz hasonlóan — ők is vállalták alapvetően. Misszionáló tevékenységük során azonban egyre inkább feszültségbe kerültek népükkel. Az a kereszténység, amellyel az Újszövetségben találkozunk — vallástörténeti és szociológiai szempontból — kezdetben egy zsidó szektának tekinthető. Ez a kis csoport egy viszonylag gyors folyamat eredményeként szakadt el a zsidóság testétől a Messiás-kérdés miatt folytatott viták után. (A zsidóságon belüli nézeteltérések arra vonatkoztak, hogy mi a názáreti Jézus jelentősége a zsidóság számára.) A kereszténység eleinte egy zsidó belügy, melyben Jézus követői már nemcsak egy esetenként eltorzult, negatív vallásossággal vitatkoznak — amit Jézus is joggal tett másokhoz hasonlóan pl. a farizeusokkal —, hanem saját hittapasztalatukat teszik kizárólagos normává a hit és üdvösségre jutás tekintetében. Ennek éle pedig — a legjobbat akaró, legtisztább szándék ellenére is — Izrael hite és egész közössége ellen irányul, amely sohasem vallotta hitét egyedül üdvözítő hitnek, vallását az egyetlen útnak, hiszen helyet kaptak benne a népek közül való igazak is. Azok, akik a kinyilatkoztatás más útjain járva jutottak el igaz emberségre, és éppúgy reménlhetik isteni megjutalmazásukat az eljövendő világban. Az Újszövetségben ezzel szemben a Jézusban való hit azzal az igénnyel lép fel, mint ami egyedül „a hit", holott nyilvánvaló, hogy itt sem hit és hitetlenség vitatkozik egymással, hanem kétféle hit a zsidóságon belül: az egyik elfogadja Jézus messiás-voltát, a másik — addigi hitében megmaradva — ezt elutasítja. A Jézus személyére — pontosabban Jézus életművének Pál apostol-féle értelmezésére — épülő hit, lényegéből fakadóan, nem ismeri önmaga alternatíváját, vagyis azt, hogy Izrael — Jézustól független, korábbi — hitének is megvan a létjogosultsága, változatlan érvényessége és jövője. Mivel az Újszövetség a maga egészében a héber Biblia egynézőpontú, azaz kriszto-centrikus értelmezése, ezért joggal mondhatjuk, hogy az teológiai kényszerpályán mozog. A zsidóságon belüli viták feszültségéből fakadó ellentét jól érezhető az Újszövetségnek szinte minden iratában, melyek távolról sem elfogulatlan írások, vagy tárgyilagos beszámolók, hanem vitairatok is egyúttal. Ezek a vitairatok pedig a későbbiek során egyre inkább vádirattá is váltak a zsidóság ellen. Jézus zsidó tanítványai és követői így akaratlanul is teológiai alapot teremtettek egy sajátos zsidóellenesség számára. Ismét Schweitzer Józsefet idézzük: „Az Újszövetség szerzői zsidók. A zsidóellenes kritika tehát nem kívülről jön, hanem belülről hangzik el. Kérdés, hogy ezt általános érvényűnek tartjuk-e és elfogadjuk, vagy csak egy konkrét történelmi helyzetben elhangzott vitának vesszük és mint ilyet, nem fogadjuk el." (Theológiai Szemle, 1987/3. 156. o.)

Jézusnak és tanítványainak az előbibekben vázolt szerepén túl hozzájárult még az Izrael-ellenes keresztény teológia megalapozásához bizonyos bibliai alapfogalmak eltérő értelmezése és használata a héber Bibliában, illetve az Újszövetségben (pl. hit, megtérés, megváltás, Isten népe), valamint bizonyos hangsúlyeltolódások a zsidó és keresztény vallásgyakorlatban és közgondolkodásban. Így vált elsődlegessé a kereszténységben az örök élet és megszerzésének kérdése, az igazság mint hitigazság, a király vagy Messiás személye, a vallás nemzetek feletti jellege, a test-lélek antagonizmus és általában a dogmatika. A zsidóságban szinte éppen fordított a helyzet: itt elsődleges a mindennapi, gyakorlati életre vonatkozó számos előírás, a vallásos gondolkodásra nézve döntő a múlt, illetve a tényleges helyzet, a jelen valósága, a reménység tárgya, a királyság (Isten-uralom vagy Isten országa), magától értetődő a test-lélek egység, mindenekelőtt meghatározó a nemzeti jelleg és általában az etika a fontosabb.

Az az állítás, hogy az Újszövetségben zsidóellenes tendenciák figyelhetők meg, illetve úgy kell tekintenünk rá, mint a teológiai antiszemitizmus forrására, történelmi és tapasztalati értelemben sajnos igaz. A zsidóság — mint nép és vallás — teológiai elutasításának, sőt totálnegációjának valamennyi elemét csírájában már az Újszövetségben is megtaláljuk. Mivel azonban mind Jézus, mind Pál apostol pozitív előjellel is beszél Izrael jövőjéről, határozottan különbséget kell tennünk a zsidó nemzeti és vallási keretekben élő Jézus és tanítványai, az Újszövetségben szereplő zsidó keresztények, valamint a későbbi nem zsidó keresztények Izraelre vonatkozó teológiai alapszemlélete és gyakorlati magatartása között. Miközben a zsidó keresztények népi és vallási hagyományaik folytatójának tudták magukat, a nem zsidó kereszténységnek már az identitás-meghatározása is egyre inkább a zsidóság számlájára történt, annak ellenére, hogy a nem zsidó kereszténység önmeghatározásához nélkülözhetetlen a zsidóság, amelyből született, és amellyel továbbra is organikus kapcsolatban marad. (Megfordítva a képletet, azt látjuk, hogy a zsidó identitás-meghatározáshoz nem szükséges a kereszténység.)

A korai kereszténység irodalmából ismeretes, hogy amikor a keresztények többsége már nemzsidó volt, ezt a — zsidóságon belüli — vitát, feszültséget és ellentétet — amit az előbbiekben láttunk — félreértették illetve szándékosan eltorzítva egy teológiai tartalmú zsidóellenes ideológiává formálták. Miután a polemikus stílusú és tartalmú evangéliumok és más újszövetségi iratok idegen — vagyis nemzsidó — környezetbe kerültek, szabaddá vált az út azokat antijudaista módon kihasználni. Ezt a törekvést az akkori római politikai antiszemitizmus csak erősítette.

Az Országgyűlés
34/1990. (III. 28.) OGY
határozata
az 1938—1945 közötti időszakban a faji vagy nemzetiségi hovatartozás vagy a nácizmus elleni magatartásuk miatt deportált vagy egyéb hátrányt szenvedett személyek sérelmeinek orvoslásáról

1. Az Országgyűlés elhatározott szándéka a jogállamiság megteremtése, a nemzeti megbékélés előmozdítása. E célok elérése egy olyan folyamat része, melyben történelmi múltunk valamennyi elemével szembe kell nézni. Így nem kerülhetők meg azok az események, melyek a második világháború alatt, illetve azt megelőzően honfitársaink közül számos áldozatot követeltek, vagy őket súlyos szenvedéseknek vetették alá.

Ennek tudatában az Országgyűlés szükségesnek látja, hogy kártalanítást biztosítson az 1938—1945 közötti időszakban a faji vagy nemzetiségi hovatartozásuk vagy a nácizmus elleni magatartásuk miatt deportált, munkaszolgálatot teljesített, vagy egyéb hátrányt szenvedett személyeknek.

2. Az Országgyűlés felhívja a Minisztertanácsot, hogy a kártalanításról terjesszen elő törvényjavaslatot.

Dr. Fodor István s. k.,
az Országgyűlés megbízott elnöke

Dr. Pesta László s. k.,
az Országgyűlés jegyzője

Soltészné Pádár Ilona s. k.,
az Országgyűlés jegyzője

Mi volt az a zsidóellenes keresztény sablon — más szóval antijudaista teológiai mítosz, — amely a legújabb időkig döntően hozzájárult a zsidógyűlölet teológiai, racionális és emocionális megalapozásához és e tradíció évszázadokon át való fennmaradásához? (Meg kell jegyeznünk, hogy a zsidóellenesség a kereszténység megjelenése utáni első 1800 évben kifejezetten vallási jellegű volt, csak az utóbbi kb. 100 évben kapott gazdasági-politikai tartalmat is.)

Ez a keresztény sablon — ismét a Messiás-kérdésre koncentrálva — az elvettetés teológiája, pontosabban ideológiája volt. Ez az antijudaista teológiai mítosz szolgált ideológiai bázisul hosszú évszázadokon át a hagyományos, keresztény zsidóellenesség számára. (Nem véletlen, hivatkoztak a nürnbergi tárgyaláson Hitler leghűbb emberei arra, hogy ők semmi olyat nem követtek el a zsidókkal, amit történelme folyamán az egyház már el ne követett volna.) Lássuk tehát azt a nemzsidó, keresztény teológiai sablont, amelynek hátterében felismerhető a korai zsidókeresztény rivalizálás is, hogy tudniillik az Isten kiválasztottját megillető egyetlen helyre melyikük tud leülni, kinek milyen érdemei vannak erre az egy helyre.

(Befejezése a következő számban)

Bernstein redivivus

Hogy a „le a kommunistákkal!" jelszót hallva ösztönösen kissé kellemetlenül érezzük magunkat (azt gondolván, hogy egyenesen következik belőle egy másik jelszó: „le a zsidókkal!") — több mint érthető. Ráadásul mint megannyi hisztériába átmenő előítéletnek, némi tényalapja ennek is van. Hiszen az elmúlt másfél évszázadban létrejött modern munkásmozgalom radikális, messianisztikus áramlatában lépten-nyomon találkozunk zsidó (származású) értelmiségiekkel. Ez persze történelmileg, szociológiailag is magyarázható. Egy másik, múlt századbeli szlogent felidézve, ha a „munkásoknak nincsen hazájuk", még inkább elmondható ez a zsidóságról. Szociálpszichológiailag kézenfekvő a vonzódásuk a nemzetek távlati megszűnését hirdető, közvetlenül az egész emberiségre apelláló eszmerendszerekhez. S ha ehhez még a zsidó tudat egyik elemét alkotó messianizmus is hozzájárul, máris kész a képlet: a „zsidó öngyűlölet" elemei (amelynek nyomai például Marx *A zsidókérdéshez* című írásában is fellelhetők) az emberi nem önfelszabadításának utópiájával párosulnak. S az utópia gyakorlati valóra váltása itt is — mint oly sokszor — a terrorba, a másként gondolkodók könyörtelen felszámolásába torkollik.

A szociáldemokrata, majd a kommunista mozgalom zsidó származású vezéralakjai azonban a legritkábban reflektáltak zsidóságukra. Igaz ez a marxista „revizionizmus" megalapítója, a sokáig ősellenségnek kikiáltott Eduard Bernstein esetében is. Egyik, Engelsszel folytatott levélváltásában említést tesz ugyan a német szociáldemokrata mozgalmon belüli antiszemitizmusról, de ebből az egyetlen, a tárgykörbe végó dokumentumból is kiderül, hogy korántsem tekintette azt személyét is érintő kérdésnek. Az asszimilálódott berlini mozdonyvezető fia szintén legalábbis közömbös „természeti vétellennek" tartotta származását.

Most, hogy a volt pártkiadó adta újból közzé Bernstein revizionista „kiáltványát", az először 1899-ben napvilágot látott *A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai* című művet, az igazat megvallva, nemigen érthető, mi váltotta ki a hajdani konsternációt. Mai szemmel olvasva a könyvet, inkább csak nagyon is tétova eltávolodást érzünk a klasszikus marxizmus már akkor, Marx halála után alig másfél évtizeddel is tarthatatlannak bizonyult tételeitől, a józan ész lázadását az ideológiából levezetett „valóságkép" ellen. Bernstein sem itt, sem másutt nem tett egyebet: inkább a saját szemének meg a kemény társadalomstatisztikai adatoknak hitt, s nem fogadott el empirikus ellenőrzés nélkül semmiféle, mégoly forradalminak tetsző ortodox hittételt sem. Legfőképpen az úgynevezett „katasztrófaelmélet" ellen tiltakozik, a klasszikus marxizmus ama, sokszor a zsidó messianizmusból eredeztetett felfogása ellen, miszerint a munkásosztálynak voltaképpen szervezeteit érintetlenül megőrizve kell várnia, amíg a kapitalizmus öntörvényeit követve összeomlik, s megnyílik az út a hatalom átvételére. Ezt így persze senki sem mondta ki, de kétségtelenül ez volt a II. Internacionálé idején — de akár később is — a munkásmozgalom tényleges gyakorlatának rejtett értelme. Bernstein ezzel szemben néhány, ma már evidensnek látszó tendenciát figyelt meg: a kapitalista társadalom egyre nagyobb differenciálódását a dichotóm leegyszerűsítéssel szemben, a középrétegek minden jövendölésnek ellentmondó fennmaradását, sőt helyzetük megszilárdulását, végül a tőkeértékesülés új útjait-módjait, a fogyasztás bekapcsolását a tőke megtérülésének folyamatába azaz a modern fogyasztói társadalom kezdeteit. Ezek a felismerések ma már valóban közhelyszámba mennek, de rájuk alapozódik — nem utolsósorban Bernstein nyomán — az egész modern „demokratikus szocializmus" eszmerendszere, azok a dogmák pedig, amelyekkel ez a múlt századi „liberális szocialista" szembeszállt, mind a mai napig kísértenek, fittyet hányva minden történelmi tapasztalatnak s a csődtömegnek, amely elfogadásukat kísérte.

(Kossuth Könyvkiadó, 1989.)

Berényi Gábor

„... a tükrök mélyén heverő szobák..."

A keresztény legendárium nevezetes helye egy jeruzsálemi domb, melyet a Gonosz Tanácskozás Hegyének neveznek. A történelem szinte szimbolikus iróniája, hogy az angol megszállás évtizedei alatt ezen a dombon állt a brit főbiztos palotája. Ámosz Oz hármas kisregénytrilógiáját akár egyetlen összefüggő regénynek is tekinthetjük. Három tükörcserép (egy eltört tükör megmaradt darabjai), melyek egymást is tükrözik. Egy versszor jut róluk eszembe: „Felelet nélkül átkelek a tükrök mélyén heverő szobákon."

Mindhárom történet azonos ponton, 1946 tavasza és 1947 ősze között metszi át a történelem idejét. Mindhármuk helyszíne Jeruzsálem északi része. Délről, Katamón irányából legfeljebb kósza vonatfütty hallatszik. A független Izrael Állam megszületése már csak karnyújtásnyira van s a zsidó—arab mandátumterület akkorra egyetlen hatalmas, sajgó tüskévé vált a szőre hullott brit oroszlán üszkösödő talpában. Száraz szél fúj a júdeai dombok felől, vihar előtti csönd ülepedik a jeruzsálemi háztetőkre, a Semuél háNávi, a Sámuel próféta hegye mögött lebukó nap utolsó sugarai átvilágítják az utcák sorát. A könyv titkos főszereplője valójában az 1948-as Függetlenségi Háborúban oly jelentőssé vált épület, a Schneller Kaszárnya.

Futólépésben vonalba fejlődnek a lábszárvédős angol katonák a laktanyakerítés mentén s közben géppisztollyal fedezik egymást. Egy kisfiú azonban szűntelen szemmel tartja őket az ablakból vagy a háztetőről, mert az illegális zsidó véderő, a Hágáná őrszemévé nevezte ki önmagát. A kisfiú, akit az egyik kisregényben Hillélnek, a másik kettőben Úrínak hívnak, valójában a gyermek Ámosz Oz, aki az alsóbb középosztály egyik lakónegyedében szívja magába a világ színeit, hangjait és képeit. Tel Árzá és Kerem Ávráhám apró, kertes házai között, a Bokharai negyed tőszomszédságában, az ultraortodox Meá Seárímtól némileg északnyugatra.

Ámosz Oz megfigyeli, hogy a körülötte levő világ, mint egy friss sebre tett kötés, szüntelen átvérzik. Az olék megrögzött életreflexei, kioldozhatatlan emlékei; a lengyel, német, orosz vagy osztrák félmúlt árnyai folytonosan átszivárognak a jelenbe és mint benzinfolt a napsütötte, nedves úttesten, a szivárvány összes színét felszikráztatják a jeruzsálemi verőfényben. Érezzük és értjük az elszakadás milliónyi fájdalmát, de megsejtjük, hogy a részek új összeilleszkedésének ez a szükséges ára. A szétszóratott zsidó nemzet visszatért hazájába s a töredékek akarva-akaratlan egyre inkább egymáshoz csiszolódnak. „A Gonosz Tanács hegye" pontos és hiteles könyv. Tanúsítja, hogy Ámosz Oz érzékeny és őszinte krónikása a zsidó nemzet egyszerre sajgó és örömteli újjászületésének.

(Ámosz Oz: A Gonosz Tanács hegye. Európa Könyvkiadó, 1990.)

Rózsa T. Endre

Rojz rojz vi vajt bisztu

Lenyűgözően bájos és értékmentő könyvet adott ki az Európa Könyvkiadó. Címe: *Erdélyi jiddis népköltészet*. A kötet meghökkentő is, mert nem Magyarországon, nem is Erecben állították össze, hanem ott, ahol már alig akad zsidó, és elkészítését, minden bizonnyal, a hatóságok sem szorgalmazták.

A gyűjtemény 62 dalának, versének, illetve balladájának többségét Eizikovits Mihály zenetanár 1938-as máramarosi útján jegyezte fel. A munkásságát követő vérzivatarban a kották ugyan elkallódtak, fáradozása mégsem volt hiábavaló, mert azok szövegei, illetve egyeseknek más forrásokban meglelt kottái most sokak elé kerültek. Eizikovits az 1970-es években adott át jiddisül teleírt két füzetet Kányádi Sándornak, hogy a költő azokat ültesse át magyarra. A megbízott feladatát a lite-

rátus mesteri tökélyével és a humanista keresztény beleérzésével végezte el, gazdagítva ezzel az egész Kárpát-medence folklórját.

Miről szólnak az eizikovitsi és más gyűjteményekből származó népdalok? Mint minden nemzet hasonló lírája. Bennük évszázadok életérzése fejeződik ki, a földi utunkat végigkísérő öröm és bánat — zsidósan és a zsidóban. A költemények hangja és formája változatos: megtalálható bennük a mulatságostól kezdve a perlekedőn és csúfolkodón át a tragikusig minden: az érzelmes és érzelgős, a vallomás, a fellelgető, a találós kérdés. A legtöbbször megénekelt téma a család. Több bölcsődalt találunk a kötetben, de van aranylakodalmi köszöntő is:

Sz'iz hajnt akurat gevorn fufcig jor
az zej lebn in ejnem dosz alte por
zej hobn zih geeltert kukt ajh ci
ahcig er und zibecig zi

Ma van kereken ötven éve már
egybe akkor kelt ez a kedves öreg pár
nézd de szépen őszültek meg mind a ketten
tati nyolcvan nagyi hetven

A versek, dalok gyakori szereplője a rabbi, a hetente várt tisztelt vendég: a sabesz. Megismerkedünk a hétköznapok dolgaival, a kútra járó lány ábrándjaival, gondjaival, a maradandó társsal: a córesszal. A szegénység énekli meg a krumplit is:

Zuntig bulbesz
muntik bulbesz
dinsztik un mitvoh bulbesz
donerstik frajtik bulbesz
sabesz a novine vider bulbesz
zuntik vajter bulbesz

Krumpli krumpli
hétfőn krumpli
kedden és szerdán krumpli
csütörtökön pénteken krumpli
szombaton újdonság megint krumpli
vasárnaptól krumpli

Említettük, hogy a könyv több kottát is közöl, ezekről és általában a dallamokról, a keleti askenázi énekstílusról Állmási István ad szakavatott tájékoztatót, a magyarázó jegyzeteket pedig a zsidó kultúra olyan jeles személyisége készítette, mint Jólesz László. Az aranyalapú gyönyörű illusztrációkat Szántó Piroska festette. Sokan fogjuk e kötettel nemcsak magunkat, hanem hazai és külföldi rokonainkat, barátainkat megajándékozni.

Mivel az ismertető címe is az egyik vers kezdete volt, másoljuk ide befejezésként az egészet:

Rojz rojz vi vajt bisztu
vald vald vi grojz bisztu
volt di rojz nist azoj vajt geven
volt der vald nist azoj grojz geven

s'hine s'hine vi vajt bisztu
golesz golesz vi lang bisztu
volt di s'hine nist azoj vajt geven
volt der golesz nist azoj lang geven

Rózsa rózsa be messze vagy
erdő erdő be sűrű vagy
ha a rózsa oly messze nem volna
ily sűrű az erdő se volna

Isten isten be messze vagy
gólusz gólusz be hosszú vagy*
* gólusz — galut = számkivetettség, diaszpóra
ha az isten oly messze nem volna
ily hosszú a gólusz se volna

(Erdélyi jiddis népköltészet, Európa Könyvkiadó, 1989.)

Várai Emil

Emlék és név

SOK SZÓ esik mostanában arról, hogy milyen emlékművet kellene állítani a magyar nemzet testéből kiszakított, a fasiszta népirtás áldozatául esett hatszázezernyi zsidónak; vajon nem az elhallgatott igazság további ködösítését szolgálja-e az a szándék, amely együtt akarja őket említeni a magyarként elesett háborús áldozatokkal; s végül is mi módon kellene végre megnyugtatóan levonni a magyar Holocaustból következő tanulságokat. Tiszteletreméltó választ adott ezekre a kínzó kérdésekre *Farkas József*, a mátészalkai Szatmár Múzeum igazgatója, amikor megírta „A zsidók Mátészalka társadalmában" című néprajzi könyvét.

Munkája jelentőségét kiemeli, hogy a témára vonatkozó írásos dokumentumok nagy része — az autentikus adatközlőkkel együtt — elenyészett. Hallotti anyakönyvből, temetői feliratokból, az elárvult zsinagóga emlékfalából, lebontott épületek vázából, idős magyar emberek — elsősorban édesapja — visszaemlékezéseiből, a népi emlékezetből és saját gyerekkori emlékeiből rakott össze egy elsüllyedt világot. Szomorúan jellemzi az anyaggyűjtés körülményeit az, hogy a néhány túlélő nem beszélt. *Még most is félnek.*

A kutatást az a felismerés ösztönözte, hogy a város helytörténete, társadalomrajza hiányos lenne a zsidóság bemutatása nélkül, s hogy a mai fiatalság semmit sem tud erről a népről, amely valaha jelentős tényező volt Mátészalka társadalmában. Kiderült a helytörténeti munkákból, hogy az 1840—1900-ig eltelt hatvan év alatt — tehát a magyarországi zsidóság történetének talán legprogresszívabb korszakában — Mátészalka népessége kétszeresre, a zsidóságé négyszeresre növekedett. 1900-ban 5405 lakos közül 1008 volt a zsidók száma.

Egyaránt fontosak a könyvben mindazok a fejezetek, amelyek a zsidóság hagyományairól, a zsidó közösséget a többségtől elválasztó szokásairól, mind pedig azok, amelyek a zsidók foglalkozásáról, a többségi társadalomban betöltött szerepéről, a magyarsággal való együttéléséről szólnak. Hiteles a gyűjtés, amely a magyar népnek a zsidókkal kapcsolatos rigmusait, szólásait tartalmazza, és megrendítők a személyekre szóló emlékezések. A szerző élesen megőrzött emlékei és átélése folytán eleven kép rajzolódik ki egy közösségről, amely úgy asszimilálódott, hogy egyúttal erjesztően hatott a befogadók életére, fejlődésére, és eközben megőrizte sajátosságait.

Megtudjuk, hogy a zsidó családok, még ha tehetősek voltak is, szerényen éltek, étkezésükben megtartották a vallás előírásait. Iszákos, kártyás nem akadt köztük. A házasságok, habár közvetítő útján jöttek létre és üzletalapítást is jelentettek, nemcsak tartósak, hanem bensőségesek is voltak. A férfi „viselte a kalapot", de hatalmát nem diktatórikusan gyakorolta. Feleségével mindent megbeszélt, és tisztelte az asszony véleményét. Amíg a keresztény szülők papra, tanítóra bízták a vallásoktatást, addig a zsidó apa minden este maga foglalkozott fiaival. A racionális gondolkodásra nevelés is megkülönböztette a zsidó családokat a keresztényektől. Kevesebb különbséget tettek a nemek között: a lányokat is taníttatták, szakmát adtak a kezükbe. „Ti mások vagytok, mint a gojok — tanították a szülők gyermekeiket —, egyedül, egyszemélyben képviselitek az egész családot. Ne hozzatok szégyent őseitekre! Boldogulni csak ésszel és szorgalommal lehet." Szabály volt a szerénység is. A szerző visszaemlékszik, hogy a polgári iskolában a zsidó gyerekek eltitkolták: jobban tudnak németül, mint a tanárnő. A gyerekek 8—9 éves korukról részt vettek a szülők munkájában, és elsajátították a vállalkozó szellemet, a kritikai érzéket. A zsidó vagyon a következő generáció továbbjutását szolgálta.

Részletesen leírja a szerző a zsidó boltosházak szerkezetét, beosztását, berendezését. Számot ad az iparosokról, kereskedőkről, elemzi létszámuk növekedésének körülményeit a román megszállást követő időben. Összeállítást közöl a *Szatmár és Bereg* 1929-es, 1930-as évfolyamainak üzleti hirdetéseiből. Ugyancsak helyi lap nekrológját adja közre a népszerű és köztiszteletben álló zsidó orvosról. Beszámol róla, miként gyulladt ki 1888-ban Magyarországon először a villany, de nem Budapesten, hanem Mátészalkán. „Az első kivilágított házon emléktábla, *természetesen* az alapító neve nélkül... 1944 nyarán a gyártelepi vágányokra állított hosszú szerelvények vagonjaiba terelték a település és a környék zsidó lakosságát, az alapítók kései utódait is..."

Megismerjük Blum ménit, aki szombat reggelenként a kisajtóban várta a szerzőt, hogy meggyújtsa náluk a tüzet; Weisz Pistit, akivel tengeralattjárót akartak építeni... „1944 tavaszán a zsidó gyerekek eltűntek az iskolából. Szinte észre sem vettük, hogy nincsenek közöttünk. A tanárok sem keresték, a hetesnek a hiányzók közt nem kellett nevüket felírni a táblára..."

Megörökíti könyvében a szerző a mátészalkai gettóban elhunytak névsorát a halotti anyakönyv és a temetői emléktábla szerint. Szófényképet közöl a zsinagóga emlékfaláról

arra az időre, amikor már a falak megadják magukat. Huszonnégy oldalon sorolja a neveket és a záró mondatot: „... És még 16 000 névtelen szülő, testvér, gyermek, akiket a mátészalkai gettóból hurcoltak el."

Farkas József név szerint állít emléket egy elpusztított közösségnek. Könyve világosan bizonyítja, hogy a mátészalkai zsidók már egy évszázaddal korábban magukénak tudhatták azokat az értékeket, amelyeket most — nélkülük — tapogatózva keres a mai magyar társadalom. Tisztelet illeti a szerzőt, amiért megmentette őket a legvégső haláltól: a felejtéstől.

(Farkas József: A zsidók Mátészalka társadalmában. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa.)

Diósi Ágnes

„A nevükre már nem emlékszem"

OROSZ KÁROLY, mint érzékeny ember, sajátos utat járt végig: elment szülőfalujába, Dombrádra, kikérdezte a még élő szemtanúkat, s félszáz oldallas olvasmányos, jól megírt tanulmányban összefoglalta a dombrádi zsidóság történetét. Két sarokszámmal jellezhetjük ezt a nehéz sorsú történelmet: az 1930-as évekre kétszázharmincnégyre gyarapodott dombrádi zsidóság, mára két, azaz két főre apadt. Ami a számok és az évszámok között van, az a zsidóüldözés, a Holocaust — e stációkat mutatja be szemléletesen a tanulmány.

Orosz Károly nem tesz nagy föltedezéseket, beszélteti a szemtanúkat, s a realitást tisztességesen rajzolja meg. Kiegyensúlyozott képet fest a falu zsidókkal kapcsolatos érzelmeiről, a megvető „zsidózásról" éppúgy szól, mint azokról a keresztényekről, akik nem fogadták el az elhurcolt zsidók ingóságaiból összeállított „zsákbamacskákat". Éppen úgy olvasunk a dolgozatban arról a zsidóbarát katolikusról, aki szolidaritásból felnőttként körülmetéltette magát, mint azokról a papuskás leventékről, akik nyitott ajtajú WC-k előtt őrizték a dolgukat végző, csinos — megalázott — zsidó lányokat.

Sok ilyen és hasonló tanulmányra lenne szükség, mint a keresztény Orosz Károlyé. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület hon-, illetve zsidóidentitás-ismereti mozgalmat indíthatna: talán még nem késő, élnek még szemtanúk, akik településük zsidóságának történetéről hírt adhatnának, s e munka nyomán bővebb ismeretekkel rendelkezhetnénk Magyarország zsidó topológiájáról, a zsidók tegnapelőtti, tegnapi és mai életéről. Ez a kutatás jót tenne a résztvevőknek saját énazonosságuk meglelésében, identitásválságuk legyűrésében is.

A kutatómunka nyomán olyan résztanulmányok születhetnének, amelyekből minden bizonnyal kitelne egy-egy gazdag tartalmú könyv is. Nemcsak a hon- és zsidóidentitás-ismereti mozgalom elindítása, szervezése, irányítása, de majdan e könyv kiadása is a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület dicsőségére válhatna.

(Orosz Károly: „A nevükre már nem emlékszem". Adalékok a dombrádi zsidóság történetéhez. Kézirat.)

F. P.

Öngyilkosság–utasításra

Karcsú kis kötetet hozott a posta Izraelből, számomra ismeretlen feladója a szerző: Zimán-Izsák Mária. A „Betűsírkő Évának" című visszaemlékezésében — inkább nevezném vádiratnak — imádott Éva húga alakját rövid, földi pályafutása fontosabb eseményeit, mindenekelőtt pedig döbbenetes és értelmetlen halálát idézi fel. A tizenkilenc és fél éves lánynak 1944 végén (nem sokkal az orosz csapatok érkezése előtt) a nagyrészt zsidó fiatalokból álló kommunista csoport vezetőjének utasítására „öngyilkosságot" kellett elkövetnie.

Éva a család nyolcadik, legkisebb gyermekeként Szatmáron látta meg a napvilágot, ott nevelkedett s Mária nővérével együtt fiatal korától lelkesen vett részt Erdélyben a Hásomér Hácáir munkájában. A második világháború időszakában azonban egyre nehezebbé, majd lehetetlenné vált a szervezet működése, vezetői Palesztinába távoztak. Az otthonmaradottak továbbra is együtt akartak dolgozni, főleg pedig harcolni a fasizmus ellen, útjuk így szinte törvényszerűen vezetett a kommunista mozgalomba. A zsidótörvények megjelenésével, a gettózással, majd Magyarország német megszállásával mind jobban megritkultak soraik: kit bebörtönöztek, kit deportáltak, a többieknek rejtőzködniük kellett.

Izsák Mária Pesten talált biztos menedéket, húgát elvtársai Nagyváradon bújtatták különböző családoknál rövidebb-hosszabb ideig. Rossz sorsa, balvégzete itt hozta össze őt a városi pártsejt vezetőjével, az egyetemista Liebshitz (Lakatos) Imrével és annak feleségével, a csoport ideológusával, Révész Évával. A náluk néhány évvel idősebb Liebshitzet a tagok képzett, okos embernek tartották; utasításait ezért, s persze a párt vakfegyelmet követelő szervezeti rendje miatt fogadták el feltétlen engedelmességgel.

Történt pedig, hogy Évának el kellett hagynia utolsó nagyváradi búvóhelyét és a városban nem sikerült számára menedéket találni. Lebukása — okoskodott Liebshitz — veszélyeztetné a többiek biztonságát, nincs tehát más hátra, öngyilkosságot kell elkövetnie. Éva kétségbeesett kérdésére nyugodt lelkiismerettel jelentette ki, hogy megvizsgáltak minden lehetőséget az elhelyezésére és nem találtak alkalmas helyet sehol az egész országban. Arról az „apróságról" is elfelejtkezett, hogy Izsák Mária épp azokban a napokban értesítette levélben a húgát: kolozsvári barátai befogadnák őt. Az életmentő üzenetet egész egyszerűen oda sem adták a lánynak.

Az ítélet megszületése után már csak a technikai „lebonyolítás" maradt hátra. Évát a Levente Nyuszi nevű elvtárs Debrecenbe kísérte (azért oda, mert úgy vélték, Nagyváradon könnyen azonosíthatnák a holttestet, s az nyomra vezetne). Debrecenben eltartott néhány napig, amíg Nyuszi el tudta végezni pártfeladatát: kiválasztotta a megfelelő terepet (a Nagyerdőben), majd ellenőrizte, hogy Éva beveszi a ciánt...

Annyit még áruljunk el az olvasónak — amit a könyvből tudhatunk meg —, hogy Liebshitz Imrét Izsák Mária feljelentése alapján tették felelősségre vonták: egy magyarországi börtönben ült 1956-ig, majd disszidált. Egykori felsége a tanügyből ment nyugdíjba Magyarországon, Várnai Weisz Alfonz, Éva szeretője (aki a többi csoporttaghoz hasonlóan passzívan szemlélte az alig húszéves lány halálba kergetését), nőgyógyászként praktizál Budapesten.

A „Betűsírkő Évának" Izsák Mária visszaemlékezésén kívül Várnai Weisz Alfonz és egy másik kommunista 1945-ös nagyváradi rendőrségi kihallgatásának jegyzőkönyvét, valamint a szerző egy Nagyváradról elszármazott, Izraelben élő barátjának reflexióit tartalmazza. (Zimán-Izsák Mária: Betűsírkő Évának. Ráánáná, 1989. A szerző kiadása.)

Gervai András

„Takard le jól, amit elkövettél"

(Pilinszky: Egy titok margójára)

Pilinszky verssora adja a címét a kiállításnak, mellyel

MAGÉN ISTVÁN

festőművész, az MZSKE Chagall-körének vezetője

mutatja be munkásságát

a DUNA GALÉRIÁBAN

(XIII., Rajk László u. 95.)

Megnyitó 1990. április 26-án 17 órakor

A sakkfeladvány megfejtése:

1. Be6! (fenyeget 2. Va5 m.) 1. — dxe6 2. Vc6 m.; 1. — Hxe6 2. dxe6 m.; 1. — Kxd5 2. Vc4 m. (A kulcslépés előtt 1. — Kxd5-re 2. Bxg5, a huszár ellépéseire 2. Bc8 m. lett volna a válasz.)

Az asszimiláció halálos ölelése

Lapunkban helyet adtunk az asszimiláció-pártiak, az önkorlátozók véleményének is, mert reméljük, hogy a nyílt vita segít tisztázni, hol van hiba a kréta körül. A Szombat 1990/2. számában jelent meg például Kőbányai János írása, amelyben az ellen tiltakozik, hogy az Egyesület politikai téren időnként hallatja a hangját. Meghirdette ezzel szemben a Németh László-i eszmékkel összecsengő, kizárólag kulturálisan tevékeny „mély-zsidó" idealképet. Nem meglepő mindez, Kőbányai írói próbálkozásait magyar nyelven hajtja végre, tehát apolitikus „mély-zsidóként" a nem-zsidó magyar olvasók körében is sikerre akar számítani. S irodalmi babérjait látja veszélybe kerülni az Egyesületben erősödő zsidó nemzettudat hatásától és annak politikai következményeitől. Egyre inkább bebizonyosodik azonban, hogy e félelem alaptalan és csak a zsidóüldözés emlékének pánikreakciója váltja ki. Minden tisztességes amerikai tudja például, hogy az Egyesült Államokban élő különböző etnikumok sajátos kultúráinak megőrzése az egyetemes amerikai kultúrát is gazdagítja. E népcsoportok kultúrái azonban csak az intézményes politikai érdekvédelem által képesek tartósan fennmaradni. Ne féljünk tehát mi sem a politikától. Nem a pártállam elnyomó gyakorlata, vagy a dzsentrivilág úri huncutságai jelentik a politikát. A görög városállam, a polisz nevéből származik a szó és a szabad polgárok érdekeinek védelmét jelentette és jelenti mindmáig.

Nem vitatom, hogy decemberi közgyűlésünk első része, melyben más szervezetek üdvözöltek bennünket, szándékunktól függetlenül némiképp hosszúra sikeredett. A meghívott vendégbe azonbn nem illdomos a szót beléfojtani. Ellenben Antall József szavait vagy Petrasovits Anna beszédét politikai handabandázásnak minősíteni, mint ahogyan ezt cikkében Kőbányai tette, komoly szellemi éretlenségre utal. Zárójelben jegyzem meg, Petrasovits Anna e beszédét időközben teljes terjedelmében leközölte egy izraeli lap és Antall József meghívást kapott Jeruzsálembe, hogy zsidómentő édesapja emlékére fát ültessen a Jad Vasém kertjébe. Etikát sértő az is, hogy mind a közgyűlésünkön mondott beszédében, mind a Szombatban megjelent cikkében Kőbányai elhallgatta, hogy a decemberi közgyűlést előkészítő korábbi gyűlések egyikén az általa hangoztatott „politikamentes zsidó kultúra" teóriáját már előadta de ezt követőleg a gyűlés elsöprő többsége közel egyhangúan Kőbányait leszavazta. Szintén az elemi etikát sérti, hogy egyesületünk vezetőségének egyes tagjait megpróbálja kijátszani a többiek ellen, azzal a hamis állítással, hogy ők a politikától őrizkednek. Raj Tamás a magyar politikai színpadnak lett markáns szereplője, ha ezt Kőbányainak nem is sikerült észrevennie, és B. Turán Róbert köztudottan már 20 év óta önmagát zsidó nemzetiségűnek vallja.

Egyesületünk vezetősége munkáját társadalmi munkában végzi, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül, saját idejét és pénzét nem kímélve. Ebben az ingyenes munkában Kőbányai részt nem vállalt, míg a Múlt és Jövő időszaki kiadványának szerkesztéséért jelentékeny anyagi díjazásban részesül. Vagyoni helyzetünk igen szerény, az állami költségvetés bennünket nem támogat s a tagdíjakból származó éves bevételünk jóformán egyetlen havi Szombat előállítását fedezi. Kádár Iván kimagasló pénzügyi tehetsége híján már régen be kellett volna szüntetnünk minden tevékenységünket.

Végezetül még egyetlen megjegyzés a *történelmi* Múlt és Jövő című folyóiratról. A keményen politizáló Patai József alapította 1911-ben, majd több mint három évtizeden át főszerkesztője és önfeláldozó animátora volt e szellemi műhelynek. Az a Patai József, aki fáradhatatlanul harcolt a cionizmusért, a zsidó nemzettudatért és aki a kultúrába történő zsidó ön-élveeltemettetést mindvégig a legszigorúbban visszautasította.

Rózsa T. Endre

A nemzetközi tőke vagy(és) a bolsevizmus ügynökei?

Egyesületünk klubjában előadást tartott jelentős személyek sorát *Egri György* növelte. A februári vendég típusa e század sokat próbált, szenvedéseken átment magyar zsidójának, ám életének második fele már a keveseknek jutott siker és megelégedettség. Így a neki feltett kérdések és válaszai a tegnap és a ma problémájává szélesültek.

Egri nem Magyarországra látogató, hanem itt tartózkodó, ugyanis a legnagyobb kanadai beruházó képviselője; ezzel is segíteni akar — mint mondotta — Magyarország európai állammá való alakításában.

Kifejezése szerint a smúzolást Hernádi Miklóssal kezdte, majd ebbe bekapcsolódtak a termet megtöltő érdeklődők is. A koránál jóval fiatalosabb külsejű vendég elmondta, hogy jómódú lipótvárosi családból származik, a zsidó gimnáziumban érettségizett. A harmincas évek végén, mint olyan sok későbbi sorstársa, kezdett a politika iránt érdeklődni, és a fenyegető nácizmus, annak hazai kiszolgálói miatt is a baloldalhoz került. A Szociáldemokrata Párt tagja lett, és együttműködött az illegális kommunistákkal. Ez a téma, tehát a zsidóság és a baloldal, illetve a kommunizmus lett a beszélgetés egyik csomópontja. Egri szerint is a munkásmozgalom és a zsidó kisemmizettek és veszélyeztetettek tömegének egymásra találása természetes, hiszen a marxizmus, sőt a leninizmus ígérte a legradikálisabban nemcsak a jogkorlátozás megszüntetését, hanem a fajokkal, vallásokkal, egyes társadalmi rétegekkel szembeni előítéletek megszüntetését, a messianisztikus boldog világ eljövetelét. Ezekről tovább beszélgetve jutottunk el a másik problémához: a háború utáni diktatúrában milyen szerepet játszottak a zsidók. Erről is volt az előadónak személyes élménye. Ő ugyanis 1945 után a szociáldemokrata ifjúsági mozgalom vezetője lett, s ezért került 1950-ben három és fél évre a recski internálótáborba. Bár Rákosi és legszűkebb köre a diaszpórával semmilyen azonosulást nem vállalt, de mert onnan származott, sokan igyekeznek az 1950-es évek elejét zsidó diktatúrának feltüntetni. Az igazság csupán annyi, hogy 1945-ben először kerülhettek az államigazgatásba, a hadsereg és a rendőrség tisztikarába, s nagyon sok fiatal élt a lehetőséggel. Szolgáltak a belügyminisztérium politikai osztályán is, mert kezdetben az volt a legkövetkezetesebb felderítője a háborús bűntetteknek, az elkövetőket elfogta. Recsken azonban egyetlen zsidót sem találhattak a smasszerek, annál inkább a foglyok között. Egri szerint legalább százan voltak az 1300-ból, míg Faludy György költő legalább háromszázra taksálja számukat. „Volt köztünk olyan, aki alig gyógyult meg és erősödött fel a náci koncentrációs láger megpróbáltatásaiból, máris Recsken találta magát..."

Egri további életútjáról megtudtuk, hogy 1956-ban Kanadába ment, és bekerült az akkor virágzó torontói zsidó közösségi életbe. Hogy szavait idézzem: „tíz öreg zsidó à 25 dollárjából" megalapította lapját, a *Menórát*, amely az emigráció nívós orgánuma lett, és amelybe jelentős nem zsidó személyiségek is írtak, mint a mostanában itthon is közsze-

BIBLIOGRÁFIA

Az 1989–1990 telén megjelent magyar nyelvű irodalom válogatott, annotált bibliográfiája (december–február)

KÖNYVEK:

ALBAHARI, David
Apám evangéliuma. Ford. Vujicsics Marietta
= Újvidék, 1989. Fórum. 149. l.
Zsidó tárgyú novellák füzére, amelyek a szerző édesapjához kapcsolódnak elsősorban az erkölcsi felfogás, a tartás és a zsidó identitás vonatkoztatásában.

BRADÁNYI Iván
Barbara Streisand.
Bp. 1990. Editio Musica, 186 l.
A könyv Streisandnak, egy Brooklynból indult szegény zsidó lánynak a karrier-története és elsősorban a kiváló intelligenciával párosuló kitartó szorgalom, hajlithatatlan akarat és lázadás története, amely elsődleges szerepet játszott az eredeti tehetség érvényesítésében és a világsiker elérésében, miközben a csúnya kis kacsából hattyú lett.

EMBER Mária
A halálvonat artistái és más történelmi intejúk.
= Bp. 1989. Origo-Press, 239 l.
Az interjúk általában az üldöztetéssel kapcsolatosak. Az „Emlékek az éhségről", az „Aki eldöntötte, hogy nem lesz gazember", „A halálvonat artistái", „Az életmentő imakönyv" című írások a zsidóüldözések történetei, míg a többiek, mint „W. Éva odisszeiája", „Aki titóista ügynök lett, stb. már 1945 után svábokkal, zsidókkal, más nemzetiségekkel történtek meg.

Erdélyi jiddis népköltészet. Válog. ford. utószó: KÁNYÁDI Sándor
Bp. 1989. Európa, 213 l.
Gyönyörűen illusztrált kétnyelvű kötet. Az eredeti jiddis verseket a zseniális erdélyi költő, a magyar nyelv kiemelkedő művésze fordította csodálatos empátiával magyarra.

HARTOG, Jan de
Isten után az első. Ford. Forinyák Éva.
Bp. 1989. Európa, 481 l.
1939 nyarán Hamburgban Joris Kuiper holland hajóskapitány 250 kivándorló, menekülő zsidót vesz fel a hajójára, hogy Dél-Amerikába vigye őket. Ott azonban kiderül, hogy a vízumuk hamis és így nem szállhatnak partra. Vissza kellene vinnie őket a biztos halálba, azonban mindent megtesz, hogy ez ne így legyen és törekvése sikerrel jár.

HEYWOOD, Joseph
Hozd el nekem Hitlert. Ford. Szuhay-Havas Ervin
Bp. 1990. Maecenas, 572 l.
1945 áprilisában, amikor Berlin már maga a pokol, de Hitler még él, két kommandó indul érte. A Brenner ezredes által vezetett német kommandó ki akarja menteni, míg az, amelyet „Sólyom", Sztálin kedvenc ügynöke vezet, annak parancsára el akarja rabolni és a Szovjetunióba vinni. Mindketten kudarcot vallanak.

KAFKA, Franz
Az éhezőművész. Ford. Eörsi István, Gáli József, etc.
Bp. 1989. Szépirodalmi, 553 l.
(Olcsó könyvtár)
A különböző írásokban a szerző személyes életrajzi és irói-pszichológiai problémái is felmerülnek zsidóságával, a zsidó lét és lélek kérdéseivel is foglalkozik. Tipikusan ilyen írás a „Levél apámhoz" című.

LINDGREEN, Torgny
Bethsabé. Ford. Csatlós János
Bp. 1989. Európa, 373 l.
A svéd szerző az ismert ószövetségi történetet dolgozza fel Dávid király utolsó felesége Bethsabé életének, személyiségének, tevékenységének szempontjából. A király, aki élete delén még azt mondja hogy „az Úr olyan mint én", haldoklásában már elismeri, hogy az asszonynak van igaza mondván, „olyan mint te". Tökéletes vagy Bethsabé.

LINKSZ Arthur
A „Zsidó telegráf". Részlet a szerző „Harc a harmadik halál ellen" című emlékiratából. In : Újhold-évkönyv 1989/2.
Bp. 1989. Magvető, 402—429. l.
A New Yorkban élő világhírű szemészprofesszor 1976-ban megjelent magyar nyelvű önéletrajza, amelynek hazai kiadása most van előkészületben, zömmel élete első 19 esztendejéről, vagyis a magyar századelőről szól. Ezek az évek különösen fontosak voltak a magyar zsidóság, így a Linksz család életében is. A kötetben megjelent részlet elsősorban a szerző édesapjáról, annak vallási szokásairól, emberi gyengeségeiről, jellemvonásairól ír kedves, szeretetteljes, megértő iróniával és azt a falusi- kisvárosi környezetet ábrázolja, ahol élt.

OZ, Ámosz
A gonosz Tanács hegye. Három kisregény. Ford. Szilágyi Tibor.
Bp. 1989. Európa, 277 l.
A kitünő hangulatteremtő erővel megírt három izgalmas, érdekes kisregény irodalmi élmény, de a zsidó nemzet mai küzdelmének mélyebb és emberibb megértéséhez is hozzásegíti a magyar olvasót. A kötet Izraelben igen nagy siker volt és rangos kitüntetéssel, a Brenner-díjjal jutalmazták.

ROTH, Henry
Mint egy álom. Ford. Dezsényi Katalin.
Bp. 1989. Magvető, 557 l.
A regényben hallatlanul érdekes, fantasztikus látomás kavargásában mutatja be a szerző a New-Yorkban lévő Brooklyn zsidó emigráns gettója és egy Kelet-Európából menekült család életét a század első évtizedeiben.

SAFRIN, Horacy
Sábeszgyertyák mellett. Ford. Szalai Attila.
Bp. 1989. Garabonciás. 221 l.
A zsidó humort jellemző tréfás-keserű, bölcs mondások, anekdoták, történetek gyűjteménye, témák szerint csoportosítva.

HETILAP- ÉS FOLYÓIRATCIKKEK:

ARADI Péter
„Unatkozni itt nem lehet. . ." Beszélgetés Pfeifer Istvánnal, az Izraeli Rádió magyar részlegének vezetőjével.
= Kritika, 1989. 12. sz. 37—38. l.
Beszélgetés a magyar adások történetéről, céljáról, az izraeli magyar egyesületről, könyv-, és lapkiadásról, majd az egységes izraeli nemzet kifejlődésének eshetőségéről, a fenyegetettségről mint közös érzésről.

AVAR János
Vaskézre vágyva. Amerikai elemzők az új orosz jobboldalról.
= Világ. 1992. 7. sz. 12—13. l.
Válogatás néhány mérvadó amerikai lapban megjelent elemzésből, amely az az orosz nacionalizmusról, az új orosz jobboldalról és az ezzel egyidejüleg egyre inkább fokozódó antiszemita hullámról, amelyben — sajnálatos módon — V. Raszputyin a kiváló orosz iró is részt vesz. Ő is a zsidókat teszi felelőssé a kommunizmus ideológiai előkészítéséért és ez óriási veszélyeket rejt magában nemcsak a zsidókra, hanem az egész orosz népre, elsősorban az értelmiségre. Az amerikai elemzők a jobboldaliak és a dogmatikus sztálinisták „érdekházasságára" is látnak esélyt.

BAUMAN, Zygmunt
A Holocaust szociológiája. Ford. Hernádi Miklós
= Magyar Tudomány, 1990. 1. sz. 15—25. l.
A szerző „Sociology after the Holocaust" című tanulmányának tömörített változata. A Holocaustot a kollektiv emlékezetben azért övezi rettegés és azért próbáljuk lekicsinyelni, mert él bennünk a gyanu, hogy a Holocaust alavetően nem volt ellentétes a modern civilizációval, sőt mintegy abból szervesen következett. Ezen állitását a szerző többféle szociológiai vizsgálat eredményeivel, illetve történeti-elméleti alapokból kiindulva igyekszik bizonyitani. Az egyik ilyen oknak a morális közömbösség és morális láthatatlanság meghonositását tartja, amely a civilizáció folyamatában a bürokrácia révén elszakitja az erőszak alkalmazását a moráltól, illetve a racionalitást eloldozza a morális gátlások, vagy etikai normák közbeavatkozásától. Ebből következik, hogy az ilyen jellegü eseményeket a folyamat logikus termékeinek, folytonos eshetőségének kell tartanunk. A szociológiának ezt elméletileg és gyakorlatilag figyelembe kell vennie.

BENEY Zsuzsa
Akédah.
= Vigilia, 1990. 1. sz. 26—28. l.
Az akédah szó megkötöztetést, vagyis áldozatra előkészitést jelent. Ez Mózes első könyvében fordul elő, amikor Ábrahám Isten parancsára megkötözi fiát, Izsákot, hogy feláldozza. A szerző ezt a motivumot a feláldozás, az áldozathozatal jelképes értelmének tartja és vizsgálja ennek a zsidó népre gyakorolt hatását. Izsák ebből a szemléletből kiindulva a „megkötötözöt", a szenvedő szolga, Krisztus ótestamentumi előképe, de legalább enyniire előképe a belőle fakadt nép, Ábrahám gyermekei sorsának is.

BENEY Zsuzsa
Pap Károly Krisztusa.
= Liget, 1989. 4. sz. 59—62. l.
Pap Károly, a „Megszabadittal a haláltól" című, a tanulmány szerzője szerint élete legfontosabb művében a bűn kérdéséről, mint központi problémáról ir. Igen fontos része a könyvnek a zsidó lét személyes, történelmi illetve folkloristikus ábrázolása, amelyet ebben az időben nem igen ábrázolnak a magyar—zsidó irodalomban. Pap Károly azt tartja, hogy

---

replést vállaló Király Béla. A lap azonban elsősorban a zsidó identitást szolgálta, bőséges ismereteket adott Erecről. Ma a torontói zsidóság körében is mind erősebb a nemzetiségi tudat és ennek elérésére törekednek.

A klubbeli találkozó végén többen érdeklődtek az amerikai zsidóság társadalmi helyzetéről, és arról az ismétlődő állitásról, hogy a tőke irányitói zsidók. Egri, addigi választékos stilusát megtörve, ezt a véleményt kolosszális marhaságnak titulálta. A multinacionálliis vállalatok tulajdonosai, vezető részvényesei között nincs zsidó. Annál többen találhatók a tudományos életben, a gyógyitásban, a művészeti és irodalmi körökben . . . (Várai)

Közlemény

Azok az egyesületi tagok, akik még nem kapták meg a Magyar Izraeli Baráti Kör igazolványát és ezt kérik, átvehetik minden szerdán du. 15 és 16 óra között a Garay u. 48-ban Bürg Katitól vagy Szirtes Zoltántól.

zsidónak lenni áldozatvállalás, amilyen Krisztusé is volt. Benne látja a zsidó sorsnak és áldozatvállalásnak a kiteljesedését.

BERGYAJEV, Nyikolaj
Kereszténység és antiszemitizmus. Ford. Szőke Katalin.
= Hiány, 1990. 4. sz. 10—13. l.
Az Ogonyok című lapban megjelent írás rövidített változata. A keresztény-filozófus szerző felsorolja az antiszemitizmus különböző formáit, fajtáit, annak okait, eredetét és mélyreható logikával semmisíti meg érveiket, bebizonyítva azok tarthatatlanságát. Külön kitér a vallási okokból létrejött antiszemitizmusra, annak eredetére, történetére és a mai idők (1970-es évek) szempontjából tekintve azok tarthatatlanságára, valamint az igaz keresztény hittel, az ember méltóságával való összeegyeztethetetlenségére. A keresztény ember kötelessége Bergyajev megítélése szerint, hogy ez ellen felléphjen. Megállapítja azonban, hogy „olyan emberek számára, akiknek gondolkodását a haragtartás és a máníakus eszmék határozzák meg, nem léteznek sem tények, sem realitás". Ezért mindenek előtt szellemi egészségre lenne szükség.

BERINSZKIJ, Lev
És elválasztá Isten a világosságot a setétségtől... Ford. Előd Nóra.
= Szovjet Irodalom, 1990. 1. sz. 72—74. l.
A teljes szám címe: „Ideológiai atlasz", amely a szovjet társadalom útkereső ideológiájának különböző irányzatait teszi közzé. Ezek egyike az ún. „zsidó verzió". Ennek keretében jelent meg ez az írás. A szerző itt a zsidó filozófia szemszögéből kozmológiai-történeti szempontból vizsgálja az életet három részben: 1. A Mesek folyónál című részben a zsidó világeszme történetiségét fejtegeti. A második rész „Az élet mozgatója" címet viseli és ebben a szerző a zsidóság kozmológiai felfogását és ennek megfelelő erkölcsi magatartását tárgyalja és a nép szakadatlan harcát a fennmaradásért aminek — mivel a többezer éves üldözések miatt ez szinte csodának tekinthető — talán célja van. Összehasonlításokat tesz a keresztény tanításokkal, elmélkedik Jézus és a zsidóság kapcsolatán. A „Hcot előtt" — az éjféli ima előtt — című részben Freuddal és az álommal foglalkozik visszatérve a jelenkori orosz és benne a zsidó valósághoz, és ideológiákhoz. Végül kifejti, hogy talán igazuk van a zsidó álmodozóknak, akik feltételezik, hogy a világ mégis halad az Isten által rendelt cél felé.

BÍRÓ Zsuzsa
A színtévesztő. Megjegyzés a Wallenberg rejtélyhez.
= Filmvilág, 1990. 2. sz. 7. l.
Film az utolsó napok eseményeiről.

Raoul Wallenberg Foto: Archiv

ÉLIÁS József
Nyílt levél dr. Szűrös Mátyás megbízott köztársasági elnök, Németh Miklós miniszterelnök és dr. Glatz Ferenc művelődési miniszter címére.
= Képes 7, 1990. 2. sz. 4—5. l.
A levél írója a vele szemben folytatott koncepciós per ügyében fordul az ország vezetőihez. A zsidó származású református pap, aki a zsidómentési akciók résztvevője volt, a sztálinizmus idején a sztálinista református egyház áldozatává vált. Ld. továbbiakat: Seszták Ágnes: Az egyházak sztálinizmusa... c. jelen bibliográfiában.

Az 1990. évi alkotmányerejű törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.
= Köznevelés, 1990. 7. sz. 4—6. l.
A törvény teljes szövege.

GARAI Tamás
Hogy van? Elek Judit.
= Képes 7, 1990. 8. sz. 36—37. l.
Beszélgetés Elek Judittal, a Filmszemlén bemutatott „Tutajosok" című film rendezőjével életéről, szakmai helyzetéről, a bemutatott filmről.

GERVAI András
Az elúsztatott film.
= Film színház muzsika, 1990. 7. sz. 11. l.
Elek Judit Tutajosok című, a tiszaeszlári perről szóló, Filmszemlén bemutatott filmjének bírálata kiemelve a téma és a film aktualitását, de rámutatva a rendezés hibáira a bíráló felfogása szerint.

GOSZTOLA Annamária
Ifj. Erasmus Quellinus: Dávid a beteg Saul király előtt hárfázik.
= Művészet, 1989. 11—12. sz. 50—52. l.
Az írás a Dürer-tanítvány Quellinusnak az Ószövetségből vett témáról készített képét hasonlítja össze egy régebbi, Lucas elemzi a két műalkotás ábrázolási módját, a történet drámai jellegének kifejezését a képeken, Dávid és Saul alakját, Dávid ábrázolásának különbségeit. A Quellinus kép a Szépművészeti Múzeum Régi Képtára gyűjteményének egyik darabja.

GYÖRGY Péter
Tutajosok. A National Geographic verzió.
= Filmvilág, 1990. 2. sz. 4—6. l.
A recenzens a filmet súlytalannak, az internacionális kommersz helyszínein játszódónak és az érzelmi hatáskeltés eszközeivel élő alkotásnak tartja.

HERCEG János
Kitekintő. Naplójegyzetek 91. (1989).
= Üzenet, 1990. 1. sz. 30—35. l.
Az ismert vajdasági író naplójában az irodalom szerepével foglalkozik a mai, sovinizmustól és faji-vallási megkülönböztetéstől átitatott viszályban és a régebbi időkből vesz példákat a magyar irodalom egységes, antiszemitizmustól és kirekesztéstől mentes voltára elsősorban az erdélyi, vagy vajdasági kisebbségi létben működő írók között. Elkeseredetten szemléli a mai magyar irodalmi-szellemi horizont újboli meghasadását.

HORVÁTH J. József
Húsz év után
= Magyarország, 1990. 7. sz. 5. l.
Interjú Shlomo Marom izraeli nagykövettel a kapcsolatok kiépítéséről az élet minden területén, az állam és a magángazdaságok szerepéről a gazdasági kapcsolatokban, a közös bank létrehozásának lehetőségéről, a kölcsönös turizmus várakozásokon felüli fejlődéséről, a hazánkban folyó politikai változásokról és Izrael véleményéről a magyar zsidóság helyzetéről. A cikk alatt portré a budapesti születésű nagykövetről.

JÁLICS Kinga
A túlélés stratégiája.
= Film színház muzsika, 1990. 8. sz. 20—21. l.
A Madách Színház próbájára vezet el a cikk. A színpadon Sobol: Gettó című darabját próbálják, amely arról szól, hogy a vilnai gettóban évekig szorongatott helyzetben élő zsidók kulturális tevékenységekbe fogtak. Színházat, könyvtárat létesítettek és ezek a tevékenységeik még a túlélés reménye nélkül is segítették az embereket a szörnyűségek elviselésében.

Jövőépítés a múlt emlékeivel. Shlomo Marom Izrael magyarországi nagykövete válaszol Forró Tamás kérdéseire.
= Mai Nap, 1989. dec. 17. 16—17. l.
Az újságíró a nagykövet itthoni fiatalkoráról, az újboli visszajövetel érzéseiről, a két ország közti kapcsolatok megszakításának izraeli értékeléséről, az ún. zsidó lobby magyarországi létezésével, illetve az antiszemitizmus erősödésével kapcsolatos nézeteiről és a zsidókérdéshez fűződő görcsök feloldásának lehetőségeiről kérdezte. Shlomo Marom már régebben ismeri a magyar viszonyokat, mivel évek óta él itt mint az Izraeli Érdekvédelmi Hivatal vezetője. A nagykövet reméli, hogy Magyarország nem a múlt, hanem a holnap Európájához fog csatlakozni.

KECSKEMÉTI István
Goldmark Károly recepciói. Visszatekintés halálának 75. évfordulóján.
= Muzsika, 1989. 12. sz. 33—37. l.
A cikk bemutatja a keszthelyi születésű híres zsidó komponista pályáját, az életmű hatásait, sikereit, a megírás idején, utóéletét hazánkban és a világban. Kifejti, hogy napjainkban az életmű ismereti foka hazánkban a mélyponton van, rámutat felelősségünkre és a mostani jobb recepció lehetőségére.

KEREKES Károly
A bilincstépő és rácsszaggató zsoltár.
= Vigília, 1990. 2. sz. 99—104. l.
Az Apostolok Cselekedeteiben szerepel, hogy Filippiben Pál és Szilás börtönbeli zsoltáréneklésének hatására letörtek a bilincsek és a rácsok. Ebből kiindulva a szerző az imádság, a zsoltár — Tehillim illetve mizmór — szerepével foglalkozik a zsidóság vallási életében és rámutat arra, hogy Jézus átvette és az Újszövetség számára hitelesítette az Ószövetség templomi-zsinagógai és családi zsolozsmázásának gyakorlatát. Fő kérdésnek tartja a szerző, hogy hogyan válhatnak életteljessé a zsoltárok napjainkban.

KERTÉSZ Imre
Kaddis a meg nem született gyermekért. Kisregény. 1—2. rész.
= Kortárs 1989, 11. sz. 9—46. l. ; 12. sz. 46—75. l.
A lelkileg sérült író egy véletlen találkozás alkalmával feltett ártalmatlan kérdés kapcsán végiggondolja életét, gyermekkorát, zsidóságával kapcsolatos sérüléseit, házasságát, munkáját és végül arra a meggyőződésre jut, hogy azért nem lett gyereke, mert egész életében, munkájában és mindenben, ami vele és körülötte történt a halál jelét látta, arra készült és készül, jelképesen a saját sírját ássa.

KONRÁD György
Szeretek normális lenni. Interjú. Kérdező: Eszéki Erzsébet
= Kortárs, 1989. 12. sz. 111—120. l.
Az interjú kérdései Konrád György ellenzékinek tekintett tevékenységére, munkájára, könyveire, társaságára, műveinek hazai és külföldi kiadására, fogadtatására, a művek témájára, az író családi hátterére, zsidó származásával és családjával kapcsolatos érzéseire, családjának sorsára és saját életbemaradása miatti lelkiismertfurdalására vonatkoztak, valamint arra, hogy annyi megpróbáltatás ellenére miért választotta az emigrációt. A megkérdezett kifejtette az író, mint politikus szerepét, akinek politikusként íróságát kell szüneteltetnie.

KOVÁCS András
Zsidózó gyerekek, felnőtt antiszemiták.
= Holmi, 1990. 2. sz. 166—171. l.
A szerző írásában egy vizsgálat eredményeire támaszkodva azt elemzi, hogy közös eredetűek-e az antiszemitizmus fogalma alá besorolt jelenségek és hogyan differenciálódnak a későbbiek során. 120, 1942—1965 között született zsidó származású férfi és nő beszél a vizsgálat keretében lefolytatott mélyinterjúk során családjának történetéről, családja és saját maga életéről, átélt sorsáról, mai helyzetéről. A megkérdezetteknek mintegy fele számol be olyan saját maga vagy gyermeke által átélt szituációról, amelyben kisgyermekek zsidóznak. A szerző ezekből többféle attitűd-szintet állapít meg, vagyis az antiszemitizmus erősségének és tudatosságának különböző fokait. Ezt alátámasztják egy ismert szociálpszichológus, N. M. Tumin kutatásai is. A gyermekkorban kialakult előítéletes attitűdök kialakulásának háromféle formája és erősségi foka van: a behódolás, az azo-

nosulás és a belsővé tétel. Véleménye az, hogy nálunk a leggyakoribb út az azonosulás. Ezeknek a kialakulásához teológiai eredetű a szemlélet illetve etnikai nemzetfelfogás nyújthat keretet. Kitér arra is, hogy milyen módon lehet megakadályozni a gyermekkori attitűdök rögződött előítélet-rendszerré való átalakulását.

KOZMA György
Itt van a jegy a zsebemben.
= Élet és Irodalom, 1990. 7. sz. 12. l.
A cikk a „Zsidóság a magyar történelemben" című konferencia témáinak összefoglalása és néhány tanulság levonása az előadásokból vett idézetekkel, miközben sajátmaga és családja életén, sorsán, zsidó identitásának vállalásából adódó következményeken és elhatározásokon töpreng.

KOZMA György
New Age.
= Élet és Irodalom, 1990. 6. sz. 8. l.
A szerző visszaemlékszik a Galántai-féle, betiltott balatonboglári klubra és ennek alkalmából elmélkedik arról a három talentumról, amit Isten az embernek ad és amit bűn nem felhasználni. Ez a felfogás jellemezte a „Vállalkozó-e Isten" címen rendezett vitát is, ahol teológusok és más értelmiségiek folytattak beszélgetést, e három talentummal való jó „sáfárkodásról".

KŐBÁNYAI János
Háromkirályok népe.
= Film színház muzsika, 1989. 51. sz. 30—31. l.
A szerző Betlehemben, ahol látja a karácsonyi éjféli mise szuperprodukciós megrendezését arról elmélkedik, hogy nem ez az igazán fontos, hanem maga a betlehemi táj, amely a LÉT ünnepét csendjével, nyugalmával átélhetővé teszi azok számára, akik megértik üzenetét.

KŐBÁNYAI János
A kenyér háza.
= Igen, 1989. 18. sz. 16—17. l.
A kenyér háza, vagyis Bét-léhem már évezredek óta magában hordja az életet mint a nevében is rejlik, mivel a kenyér az élet és szent dolog, amelynek az emberi kapcsolatok, a barátság és a szövetség megpecsételésében is jelentősége van. Ezért a város már a gyermek megszületése előtt is megszentelt hely volt. A város őrzi Rachel sírját, amelyhez Ruthnak, Dávid király ősanyjának története fűződik. E szimbólumban a szerző összeolvasztja a zsidó és keresztény hagyományokat.

KÖRÖSPATAKI KISS László
Olajfa, kősivatag, sóbálvány
= Új Tükör, 1989. 53. sz. 10—11. l.
Az izraeli utazás érdekes tapasztalatai. Találkozás magyar kivándoroltakkal. Ásatások, régészet, történelmi és bibliai helyek. Az arabok kérdése. Takarékosság a vízzel.

LAMBERT Gábor
Pogromok kora.
= Heti Világgazdaság, 1990. 8. sz. 13. l.
Híresztelések a zsidók ellen a Pamjaty által egész országban meghirdetett pogromokról és ezek cáfolatai. A zsidók tömeges kivándorlása mint menekülési mód és egyfajta válasz. A Moszkovszkije Novosztyi cikkei erről a kérdésről és a szerkesztőség szándékos felgyújtásának eshetősége a szerkesztőségben nemrégiben előfordult tűz okaként.

Lesz-e zsidókérdés? Interjú Vajda Mihály filozófussal.
= Világ, 1990. 7. sz. 21. l.
A Széchényi István Szakkolégium által „A zsidóság a magyar történelemben" címmel rendezett kétnapos konferencián tartott előadásának megfelelően a filozófus ebben az interjúban is megkülönböztetést tesz antiszemitizmus és zsidókérdés között és úgy ítéli meg, hogy az előbbi van Magyarországon, az utóbbi (még?) nincs. Csurka István nyilatkozatát ennek első megjelenéseként ítéli meg, ami azért veszélyes, mert az utcai kiabálásokat és pogromokat mindig a teóriák szokták megelőzni. Úgy gondolja, hogy nálunk a zsidókérdés a békés átmenet egyik veszélyes pontja. A bűnbakképzés valamint a szegénység növekedése mint a robbanást elősegítő tényezők.

LENGYEL András
Egy szabadságideológia megformálódása. A fiatal Bibó értékelvei.
= Jelenkor, 1990. 2. sz. 147—157. l.
Az 1935-ben közzétett, „Kényszer, jog, szabadság" című kötet jelentősége az életműben. Bibó családi háttere, pályája, a Szegedi Fiatalokhoz — Erdei, Reitzer Béla — fűződő barátságának hatása műveire, értékkialakítására. A szóban forgó művet az elemző Bibó intellektuális-morális önépítkezése és az értékrend tisztázása műhelymunkájának és az életmű egyik kimagasló értékű kulcsművének tartja, amely nélkül a későbbi művek nem jöhettek volna létre. Ebben történik meg már az az értékválasztás, ami később Bibónak többek között a zsidókérdésben is erkölcsi erőt és tisztánlátást adott.

LUKÁCSY Sándor
A múltat be kell vallani. Tutajosok.
= Filmvilág, 1990. 2. sz. 2—4. l.
Elek Judit filmje a Kárpátok nehéz sorsú zsidóságának emlékműve. A film láttatja velünk ezeknek az embereknek az életét, nem néprajzi betétként, hanem drámai oppozícióként.

Maus címmel különös képregény jelent meg 1986 őszén az amerikai könyvpiacon. Az első kiadást villámsebesen követte a második, majd a harmadik is, ám az olvasók még fürgébbek voltak, elővétellel már a nyomdából „kaparintották meg" a művet. A comics hazájában szinte példátlan esemény, hogy egy képregény hiánycikké váljon.

Pedig ez a képregény sem nem pornó, sem nem krimi — „csupán" egy **túlélő vallomása.** Főhőse egy lengyel származású zsidó, aki egy gazdag kereskedő lányát veszi el közvetlenül a II. világháború kirobbanása előtt. Lengyelország náci megszállása napról napra elviselhetetlenebbé teszi a fiatal pár életét, míg végül bekövetkezik a legszörnyűségesebb: a családot koncentrációs táborba hurcolják.

A „túlélés" regényét az apa meséli el rajzoló fiának, annak az Art Spiegelmannak, aki a **Raw** comics magazin megalapításával forradalmasította a képregényipart, bebizonyítva, hogy ennek a lenézett műfajnak is lehet valódi művészi értéke.

A **Maus** tartalmával és megformálásával együttesen nyűgöz le. A kelet-európai sorstragédia szívszorító történetét át- meg átszövi a jellegzetes zsidó humor és öngúny, s mindezt Spiegelman bravúros rajztudással varázsolja a papírra. A képregény szereplői is különlegesek: a zsidókat egérarccal, a nácikat macskapofával, a lengyeleket disznófejjel ábrázolja a művész.

A **Maus** azóta is folytatja diadalútját; az összes világnyelven megjelent, Nyugat-Európa tizenhat országának könyvesboltjaiban vásárolható meg. Reméljük, Art Spiegelman méltán világhíres képregénye a magyar olvasók körében is elismerést arat.

Kapható lesz a Napra-forgó Kiadó gondozásában.

A cselekvés szavai héberül

(ch: mint yacht szavunkban; a dőlt betűs szótagok hangsúlyosak)

akar lir*cót* לִרְצוֹת
gyalogol la*lé*chet לָלֶכֶת
fut la*vó* לָרוּץ
jön la*vó* לָבֹא
megy la*lé*chet לָלֶכֶת
ír lich*tóv* לִכְתּוֹב
olvas lik*ró* לִקְרֹא
beszél l'da*bér* לְדַבֵּר
hall lis*móá* לִשְׁמוֹעַ
hallgat l'hak*sív* לְהַקְשִׁיב
megért l'ha*vín* לְהָבִין
kérdez lis*ól* לִשְׁאוֹל
kér l'va*kés* לְבַקֵּשׁ
felel laa*nót* לַעֲנוֹת
visz las*zét* לָשֵׂאת
ad la*tét* לָתֵת
vesz la*káchat* לָקַחַת
elad lim*kór* לִמְכּוֹר
megvesz lik*nót* לִקְנוֹת
küld lis*lóách* לִשְׁלוֹחַ

eszik lee*chól* לֶאֱכוֹל
alszik li*són* לִישׁוֹן
dolgozik laa*vód* לַעֲבוֹד
pihen la*nú*ach לָנוּחַ
játszik l'sza*chék* לְשַׂחֵק
munka avo*dá* עֲבוֹדָה
játék misz*chák* מִשְׂחָק
játékszer *cáácúá* צַעֲצוּעַ
énekel las*ír* לָשִׁיר
táncol lir*kód* לִרְקוֹד
hóra *hóra* הוֹרָה
dohányzik l'á*sén* לְעַשֵּׁן
füst *ásán* עָשָׁן
gyufa gáf*rúr* גַּפְרוּר
öngyújtó mácit מַצִּית
szivar szigára סִיגָרָה
cigaretta szigárija סִיגָרִיָּה
pipa mik*te*ret מִקְטֶרֶת
dohány tábák טַבָּק
tilos a dohányzás! *ló* l'á*sen* לֹא לְעַשֵּׁן

Mégsem hagyják beszélni? A Wallenberg Egyesület interjúja KUTRUCZ Gizellával 3.
= Kapu, 1990. 2. sz. 24—26. l.
Az előző számunk bibliográfiájában szerepelt az interjú előző része. A hírhedt nyilasvezető, Bosnyák telke ügyében Kutrucz Gizella által folytatott magánnyomozás eredményeinek a Menóra című lapban történt közreadása — két évvel a cikkben jelzett történtek előtt — ürügyén valamint ellenzékiekkel való kapcsolattartás vádjával az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának folyamatos zaklatásai után kizárták a pártból.
Ezt az eljárást ismerteti a súlyosan beteg Kutrucz Gizella.

MIKES, George
Hogyan legyünk hetvenévesek? Önéletrajzi részlet. Ford. Köröspataki Kiss Sándor.
= Új Írás, 1990, 1. sz. 73—83. l.
Az Angliában élő szerző igen érdekes és színes leírását adja önéletrajzi regényének itt közreadott részében a 30-as évek pesti értelmiségi-, és művészvilágának, a társadalom ezen jellegzetes és érdekes része életmódjának, életérzéseinek, az akkor divatban lévő viccekkel, anekdotákkal, elsősorban a zsidó rétegek szemszögéből nézve.

NÁDOR István
Berg attasé komornyikja.
= Élet és Irodalom, 1990. 6. sz. 16. l.
Szelecz János volt komornyik visszaemlékezései Raoul Wallenbergre, akinek 1944-ben volt a komornyikja és aki december 28-án látta őt utoljára.

NEMESKÜRTY István
A megverselt és megénekelt Biblia. Tinódi mint Bibliafordító.
= Új Írás, 1989. 12. sz. 81—87. l.
Csodálatosan szép Tinódi Lantos Sebestyén Ószövetség-fordítása, amely versekkel és dallammal énekelte meg az egyes bibliai történeteket, amelyek ezáltal mélyen beszivódtak a magyarság lelkébe. Ezekből válogat a fordítás méltatója néhányat, hogy bemutassa azok szépségét, mint pld. a Holofernész és Judit, Dávid és Góliát, valamint Zsuzsánna és a vének történetét.

PÁLOS Miklós
Botütéstől a kábítószerig. Négyszemközt az izraeli főkapitánnyal.
= Képes 7, 1990. 2. sz. 26—27. l.
Beszélgetés a dunaszerdahelyi születésű Dávid Krausz országos rendőrfőkapitánnyal a rendőrség feladatairól, helyzetéről, állományáról, morális problémáiról. A főkapitány véleménye hogy nem szabad megengedni, hogy a rendőrség terrort fejtsen ki. Problémái vannak a rendőrségnek a hazai és külföldi kommuikációs eszközökkel.

PELLE János
Kommunista „Endlősung"?
= Hiány, 1990. 4. sz. 14—17. l.
A német fasizmus és az orosz bolsevizmus számos eltérő és azonos vonása. A kommunista pártokban megjelenik és folyamatosan hat a zsidóellenesség, amelynek nézetrendszere a következőkön alapul: 1. a tőkés zsidó, 2. aki komunista az nem számít annak 3. a párt vezetőinek joga meghatározni ki az és ki nem. Sztálin és Brezsnyev zsidóellenessége. Az antiszemita bolsevikok érvei a Szovjetunióban és tevékenységük. Lehetséges volt-e egy szovjet mintára kialakitott magyar Endlősung — töpreng a szerző — és ezzel kapcsolatban hivatkozik Bosnyák Zoltán útjára és tevékenységére a Gestapótól az ÁVH-ig, Kutrucz Gizella kutatásainak akadályaira, a hatóságok magatartására és a perrel kapcsolatban felmerülő kérdésekre.

Phőnix utca. Wallenberg emlékezete.
= Filmvilág, 1990. 2. sz. 9—14. l.
Herskó János dokumentumfilmet forgat Raoul Wallenbergről „Találkozások 45 év után" címmel. Az ebben szereplő túlélők, szemtanúk beszélnek és néznek ránk az akkori felvételekről, filmekről. Ezek az emberek azt állitják, hogy az utolsó közülük január 17-én beszélt vele.

POSZLER György
Hagyomány és korszerűség. Márton Áron törvényei. 1—2. rész.
= Vigília, 1989. 12. sz. 920—930. l. ; 1990. 1. sz. 51—55. l.
Az erdélyi magyarságért és zsidóságért a különböző üldöztetések idején hősies küzdelmet folytatott katolikus püspök élete és küzdelmei tárulnak fel, aki mindig hangosan kimondta azt a véleményét, hogy az emberi faj egyenlő Isten előtt.

REZNYIK, Szemjon
A szovjet antiszemitizmus tudományos érvei. Ford. Gereben Ágnes.
= Világ, 1990. 7. sz. 13—15. l.
Reznyik esettanulmánya, A. Romanyenkónak „A cionizmus osztálytermészetéről"

TARTALOM

Föl kell egyenesedni / **2**

Hazai dolgaink

Ki kit képviseljen? / **3**
Zsidó szervezetek felhívása az Országgyűléshez / **3**
Áldás vagy átok / **4**
Értjük, értjük... / **5**
Játék a tűzzel / **6**
Legnagyobb ellenségünk, a szociális demagógia (Fóti Péter) / **7**
Pelle János: Szubjektív jegyzetek Ignotus Pálról / **7**
Magyar cionizmus / **9**
A Magyarországi Cionista Szövetség programtervezete / **9**
Mit jelent ma a cionizmus? / **10**
A magyar politika és a cionizmus / **10**

Esszé

Márkus László: Magyarságtudatom „zavarairól" / **11**

Világ

Az izraeli Visszatérési törvény / **13**
Emberi jogok... / **14**
Izraelnek el kell tűnnie! / **14**
A zsidóverők mögött a KGB áll / **15**
Lehet-e hinni? / **15**

Művészet

Szilárd Klára, a sivatag festője (Magén István) / **16**

Tudomány

Konferencia a zsidóságról / **17**

Hatvannégy kocka / **17**

Hagyomány

Szabolcsi Bence: A zsidóság története Magyarországon (Buda visszavételétől 1840-ig) / **18**

Jeles napok

Izrael függetlenségi napja (Shlomo Marom) / **20**
Zsidó Nobel-díjasok / **21**

Kegyelet

A göstling-i mártírok síremlékénél / **21**

Együttélés

Siklós B. László: Újszövetség és antiszemitizmus? / **22**

Könyvek

Bernstein redivivus (Berényi Gábor) / **24**
„...a tükrök mélyén heverő szobák..." (Rózsa T. Endre) / **24**
Rojz rojz vi vajt bisztu (Várai Emil) / **24**
Emlék és név (Diósi Ágnes) / **25**
„A nevükre már nem emlékszem" / **26**
Öngyilkosság — utasításra (Gervai András) / **26**

Egyesületi élet

Az asszimiláció halálos ölelése (Rózsa T. Endre) / **27**
A nemzetközi tőke vagy(és) a bolsevizmus ügynökei? / **27**

Bibliográfia

Az 1989—1990 telén megjelent magyar nyelvű irodalom válogatott, annotált bibliográfiája (december-február) / **28**

Élő nyelv

A cselekvés szavai héberül / **31**

című könyve alapján készült. Ebből kiderül, hogy az 1960-as évektől kezdve elképesztően megszaporodott a zsidó-, illetve cionista-ellenes irodalom, és egyben új vonásokat is kapott. Jelen tanulmány szerzője 1983 óta Washingtonban él és „A velizsi vérvád" című regénye márciusban jelenik meg az Interart kiadásában magyarul.

RHODES, Anthony
Három nuncius Kelet-Európában (1939—1945). Ford. Bendes Rita.
= Vigilia, 1990. 1. sz. 16—21. l.
A tanulmány eredeti nyelven a The Month című folyóirat 1989/2. számában jelent meg. Ebben a szerző Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Horvátországban működő, vagy oda kiküldött pápai nunciusok jelentéseinek feldolgozása alapján kimutatja, hogy a zsidóüldözésekről, bizonyos deportálásokról tudtak, jelentést írtak és bizonyos esetekben tiltakoztak a folyó szörnyűségek ellen, amelyeket azonban teljes mértékben nem volt módjuk felmérni.

SCHLETT István
Az opportunizmus dícsérete. Politikai elmélkedés a zsidókérdésről.
= 2000, 1990. 2. sz. 14—16. l.
A. zsidókérdés felelevenedni látszik. A probléma abban mutatkozik, hogy a kérdés politizációja olyan problémákat vet fel, amelyeket egy liberális értékek által vezérelt politikai gyakorlat egészen biztosan nem oldhat meg, mint ahogyan erre már több példa volt a magyar történelemben is.

SESZTÁK Ágnes
Az egyházak sztálinizmusa, a sztálinizmus egyházai. Az eladott templom lelkésze. Jegyzetlapok egy viharos életrajzból.
= Képes 7 1990, 7. sz.
Éliás József debreceni református lelkész ügyének ismertetése, akinek nyílt levelét az ország vezetőihez jelen bibliográfiánkban ismertettük. A cikkből megismerhetjük a lelkész életét, tevékenységét és az ellene indított koncepciós pert, annak előzményeit és következményeit, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal szerepét. Az esetet a lap 8—9. oldalán kommentálták különböző egyházak lelkipásztorai — köztük Raj Tamás rabbi — valamint Bulányi György is.

SINGER, Isaac Bashevis
Sábesz a gyehenában.
= Nagyvilág, 1990. 1. sz. 3—6. l.
A Nobel-díjas író karcolata finom iróniával karikírozza a másvilágra átvetített szovjet valóságot.

SSACHNO, Jelen von
Nemzethalál, oroszgyűlölet, a zsidók szerepe — eszmei viharok Szolzsenyicin körül.
= Valóság, 1990. 1.sz. 126—128. l.
Szolzsenyicin és a szibériai írók a hangadói annak a kampánynak, amely a pluralisták, vagyis azok ellen folyik, akik a nyugati demokráciák értékeit kívánják alkalmazni a szovjet életben is. Az otthoniak a népesség 0,69 %-át kitevő zsidóságban találják meg a főbűnösöket és a bűnbakot. Szolzsenyicin azonban — mint ezt egy interjúban kifejtette — nem a zsidókban, hanem a városi orosz értelmiségben látja a főbűnösöket, bár ő is hajlamos arra, hogy néhány zsidót is felelőssé tegyen a kommunizmus bűneiért.

SZCZYPIORSZKI, Andrzej
A kezdet. Regényrészletek. Ford. Pálfalvi Lajos.
= Új Írás, 1989. 12. sz. 20—36. l.
A lengyel-zsidó írónak e részletekkel bemutatott regénye bővelkedik életrajzi elemekben. A részletek egy Henryczek Fichtelbaum nevű zsidó fiúról szólnak Lengyelország német megszállása idején és jól mutatják a lengyel lakosság antiszemitizmusból, ellenszenvből és rémületből származó érzéseit és viselkedését is. A regényrészletek előtt rövid ismertetés az író életéről és munkásságáról.

(Befejezése a következő számban)

A MUSZOE közli, hogy tagok felvételével minden szerdán du. 15 és 16 óra között foglalkozik a budapesti Garay u. 48-ban.